

Kaşkay Türkçesinde İkilemeler Reduplication in Qashqai Turkish

Moslem REZAEIAMALEH (Sorumlu yazar / Corresponding author)

Dr., moslemrizai@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6658-1483

Özet

Kaşkay Türkçesinde bulunup ikileme adıyla bilinen dil materyalleri bu makalenin konusudur. İran'ın orta ve güney bölgelerinde konuşma ve yazı dili olarak kullanılan Kaşkay Türkçesi, Oğuz Türkçesinin bir koludur. Özellikle sözlü Kaşkay Türkçesi zengin dil materyalleri içermektedir. Söz konusu dil materyallerinden biri olan ikilemeler Türk dilinin diğer kollar ve dönemlerinde olduğu gibi Kaşkay Türkçesinde de temelde anlatım gücünü artırmak amacıyla kullanılmaktadır. Dilbilimsel bir olgu olan ikileme; biçim, anlam veya yapı bakımından aynı, yakın veya zıt iki kelimenin yan yana gelip tek bir anlam ifade etmesinden oluşmaktadır: ana-baba “ebeveyn”, maşın-malan “araba, ulaşım aracı”, qārri-qoca “yaşlı, yaşlılar”, dar-darman “ilaç”, dāvra-dāli “ters, aksi, devrik, yanlış”, sār-sowğat “hediye”. Bu makalede Kaşkay Türkçesi ağızlarının yanı sıra Kaşkay sözlüğü ve seçilmiş yazılı eserleri taranarak ikilemeler tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen ikilemeler anlam, yapı ve köken bakımından değerlendirilerek sınıflandırılmıştır. Makalenin sonunda yaklaşık 1000 ikileme örneği alfabetik sıraya göre listelenmiştir. Türk dilinin eski dönemlerinden günümüze kadar Tarihi ve Çağdaş Türk lehçelerinde görülen ikilemeler, Kaşkay Türkçesinde de hemen hemen aynı şekil, anlam ve kullanımlarda görülmektedir. Kaşkay Türkçesindeki ikilemelerin, Tarihi ve Çağdaş Türk lehçelerindeki ikilemelerle yakın, benzer veya aynı nitelik ve mahiyette olması, Türk dilinin bütünlüğü ve sürekliliğini gösteren bir husus olarak bu makalede elde edilen sonuçlar arasındadır.

Anahtar kelimeler: Çağdaş Türk Lehçeleri, Oğuz Türkçesi, Kaşkay Türkçesi, sözcükbilim, ikileme

Abstract

In this article, it has been tried to reveal the language materials known as reduplication in Qashqai Turkish. Qashqai Turkish, which is a spoken and written language found in the central and southern regions of Iran, is a branch of Oghuz Turkish. As in the other branches and all periods of the Turkic languages, reduplications are frequently used in Qashqai Turkish, to increase the power of expression. This linguistic phenomenon, basically consists of two words that are the same, close or opposite in form or in meaning, coming together and expressing a single meaning: ana-baba “parent”, maşın-malan “car, means of transportation”, qārri-qoca “elderly, old people”, darı-darman “medicine”, dāvra-dāli “reverse, circuit, wrong”, sār-sowğat “gift”. These identified reduplications were evaluated and classified in terms of meaning, structure and origin. Reduplications seen in historical and contemporary Turkic languages from the ancient periods of this language to the present day are also seen in Qashqai Language with almost the same form, meaning

Atf / Citation: Rezaeiemaleh, M. (2024). Kaşkay Türkçesinde ikilemeler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 24(1), 191-249. <https://doi.org/10.32449/egetdid.1432733>

and usage. The fact that the reduplications in Qashqai Language, one of the continuing branches of the Turkic languages, are close to, similar to, or of the same quality and nature as the reduplications in historical and contemporary Turkic languages is among the results obtained in this article as evidence showing the integrity and continuity of the Turkic languages.

Keywords: Contemporary (Modern) Turkic Languages, Oghuzish, Qashqai Turkish, lexicology, reduplication

Tanım: İkileme, anlatım gücünü artırmak ve anlamı güçlendirmek amacıyla bir sözcüğün yinelenmesi veya birbirine yakın veya karşıt anlamlı iki sözcüğün yan yana kullanılması olarak tanımlanır. İkilemeyi oluşturan sözcüklerin yerleri genellikle sabittir, bu nedenle değiştirilemez. İkileme terimi için araştırmacılar; *ikileme* (Hatiboğlu 1981; Tekin 1998; Hengirmen 1999; Abik 1997; Vardar 2002; Korkmaz 1992; Tuna 1986; Kargı Ölmez 1997; Bayraktar 2005; Sev 2004; Erdem 2005; Öztürk 2008; Alkaya 2008), *ikilemeli ad* (Atabay vd., 1983), *tekrar* (Tuna 1949-1950; Ergin 2012; Gülensoy 2010), *ikiz kelime* (Eren 1949), *bağlam öbeği* (Banguoğlu 1986), *kelime koşması* (Ağakay 1954), *yinelemeler* (Karaağaç 2012), *tekrar grubu* (Karahana 2012), *ikizleme* (Ağakay 1953; Gencan 2001) gibi kavramlar kullanılmıştır. Ayrıca Tuna *tekrarlar*, Çağatay *hendiadyoin*, Gencan *ikilemeler* yanında *ikizlenmeler*, Korkmaz *tekrarlama* kavramlarını da kullanmıştır (Soydan, 2017, s 321).

Amaç: Bu çalışmanın temel amacı, Kaşkay Türkçesindeki ikilemelerin kategorilerini ve söz varlığını ortaya koymaktır. Ayrıca bu çalışma ikilemeleri sesbilimsel, biçimbilimsel, sözcükbilimsel ve anlambilimsel açılardan değerlendirerek, bu yapıları daha kapsamlı bir şekilde incelemeyi hedeflemektedir.

Önem: Derlem dilbilim yöntem ve tekniklerini kullanarak ikilemeleri terminolojik bir çerçevede değerlendirmek alana önemli katkı sağlayabilmektir. Ayrıca, sıklık temelli bir perspektifin sunulması da önem taşır. Bu çalışma söz varlığında önemli bir rol oynayan sözcükbilimsel yapıları bütünsel olarak ele alarak, özellikle Kaşkay Türkçesinin söz varlığıyla ilgili önemli bir boşluğu doldurmayı planlamıştır.

Kuramsal Açıklamalar: Türkiye Türkçesi gramerciliğinde, ikileme kavramı için geçmişten bugüne farklı araştırmacılar tarafından *atıf grubu*, *yineleme*, *ikili tekrarlar*, *ikizleme*, *katmerleme*, *ikiz kelime*, *kelime ikilemesi*, *tekrar*, *çift kullanım*, *koşma takım*, *yakın anlamlı çift*, *ikizlenme* gibi terimler kullanılmıştır.

Yöntem: Çalışmada sözlü ve yazılı kaynaklardan yararlanılmıştır. Çalışmanın temelini oluşturan ikilemeler Kaşkay Türkçesi ağızlarına dayanmaktadır. Ayrıca başvuru yazılı kaynaklarımız şunlardır: Kaşkay

Türkçesi Ağızları (Rezaei Amaleh, 2023), Kaşkay Sözlüğü (Mardani, 2007), Kaşkay Atasözleri (Mardani, 1999), Kaşkay Şiiri (Şahbazi, 1988).

Giriş

Karl Foy 1899 yılında Türk dilindeki ikilemeler üzerine ilk çalışmayı gerçekleştirmiştir. Foy'un "Studen zur Osmanischen Syntax" adlı makalesinde ikilemeleri saha, anlam, hece sayısı, kelime sırası ve dilbilgisi açısından incelediği belirtilmiştir. Foy, aslında ikiz olarak kullanılan kelimelerin yan yana gelme kurallarını belirlemeye çalışmıştır (Çoraklı, 1991, s. 3).

Diller arasında anlatım çeşitliliği sağlamak için kullanılan yöntemlerden biri de kelimeleri veya kelimelerin öğelerini tekrarlayarak yeni yapılar oluşturmaktır. Bu dilbilim yöntemi genellikle ikileme (*redoublement*) olarak adlandırılmakla birlikte, *güzel güzel, baka baka, yarı yarıya, birdenbire* gibi tam kelime tekrarlamaları için ayrıca *reduplication* terimi de kullanılmaktadır (Ağakay, 1953, s. 189).

Osmanlı Türkçesinde ikileme, *atf-ı tefsiri* olarak adlandırılmaktadır; İngilizcede *reduplication dual, hendiadyoin*; Almancada *verdoppelung, zwilligsformen, hendiadyoin*; Fransızcada *redoublement, hendiadyoin* şeklinde adlandırılmıştır (Hatiboğlu, 1981, s. 9).

Gramer Terimleri Sözlüğünde ikileme şu şekilde tanımlanmıştır: Aralarında belirli bir ses düzeni bulunan, biçim ve anlamca birbirine bağlı olan, aynı, yakın veya zıt anlamlı iki veya daha fazla kelimenin bir araya gelmesiyle oluşturulan kelime grubu (Korkmaz, 1992, s. 45).

Türkçe Sözlük'te ise ikilemenin tanımı şu şekildedir: Anlamı güçlendirmek için aynı kelimenin tekrarlanması, anlamları birbirine yakın, karşıt olan veya sesleri birbirini anımsatan kelimelerin yan yana kullanılması: *yavaş yavaş, irili ufaklı, aşağı yukarı* gibi (2011, s. 1165).

Şinasi Tekin, Türkçedeki ikilemelerin kökenini anlamak amacıyla Eski Uygur Türkçesinde neden bu kadar yaygın olarak kullanıldığını araştırır. Ona göre, Uygur dönemi eserlerinde genellikle eş anlamlı ikilemeler bulunmakta ve ikinci unsur, genellikle birinci unsurun açıklanması görevini üstlenmektedir. Şinasi Tekin'e göre Mani ve Budist rahipler, Uygurlar arasında din propagandası yaparken insanlara bilmedikleri yeni kavramları öğretmek amacıyla önce yabancı veya bilinmeyen bir kelimeyi, daha sonra ise Türkçe ve bilinen bir karşılığını içeren ikilemelerden faydalanmış olabilirler. Ayrıca, aynı durumun Anadolu'da Selçuklular devri Türkçesi için de geçerli olabileceği konusunu vurgular (Güner Dilek, 2004, s. 84).

Ergin'e göre tekrar öbeği veya ikileme, iki sözcükten oluşur. İlaveli tekrarlarda sesler, vokal ile başlayan kelimelerde doğrudan başlarına gelirken, konsonant ile başlayan kelimelerde o konsonant atılarak yerine bir /m/ sesi

getirilir. Bu şekilde elde edilen kelime, tekrarın ikinci parçası olarak kullanılır: *adam madam, su mu, iş miş, deniz meniz* (2012, s. 378).

İkilemelerin yazılışı ile ilgili; “İkilemeler dilimizde çok yaygın olarak kullanılırlar. Bu ikilemeler içinde yalnızca ilaveli tekrarlar adı da verilen pekiştirmeli sıfatlar bitişik yazılır. İlaveli tekrar olan ikilemelerden bazıları şunlardır: *apaçık, bembeyaz, kupkuru, büsbütün, darmadağınık, çepçevre, koskocaman*. Bunların benzerleri daima bitişik yazılır” (Eker, 2005, s. 503).

Aksan’a göre ikilemeler; anlatımı güçlendirmek, anlamı zenginleştirmek ve pekiştirmek amacıyla kullanılan ve Türkçenin söz varlığı unsurları arasında yer alan önemli bir unsurdur. Türkçenin her döneminde her lehçesinde belirgin bir biçimde karşımıza çıkar ve dilin gerek yapı gerek söz dizimi gerekse anlam bilimi açısından en önemli niteliklerinden birini oluşturup sıkça kullanılmaktadır (Aksan, 2015, s. 67).

Sarı ikileme olgusu için *eşmerkezli birleşik* terimini kullanır ve şu açıklamalara yer verir: “Bu tür yapılar modern dil çalışmalarında daha çok *coordinate compound* (eşmerkezli birleşik) terimi etrafında ele alınır ve Türkçenin ilk yazılı metinleri durumundaki Orhon Yazıtlarından itibaren pek çok eserde sınırlı olarak da olsa bulunmaktadır. Bugüne dek daha çok ikilemeler arasında değerlendirilen *yir sub* “yer su; ülke, yurt”, *iş küç* “iş güç; uğraşı”, *ög kay* “anne baba; ebeveyn” gibi yapılar, esasında kendilerini oluşturan unsurlardan daha genel içerikli kavramları karşılama dolayısıyla eşmerkezli birleşikler olarak ele alınmalıdır” (2018, s. 1252).

Elde edilen bilgilere dayanarak ikilemenin yapısı ve işlevi şu şekilde özetlenebilir: ikileme temelde aynı veya farklı iki kelimenin tamamının veya bir kısmının yan yana gelmesi veya tekrarlanmasıyla oluşan bir sözcükbilgisel olgudur. Bu olgunun temel mantığı tekrara dayanmaktadır. Dolayısıyla esasta tekrar ve tekrardan elde edilen vurgu, abartma, belirginleştirme vb. semantik olgular yardımıyla bir anlam veya amaç iletilmek istenmektedir. İkileme, kelimenin anlamını değiştirebilir, vurgulayabilir veya başka dilbilgisel işlevlere hizmet edebilir. İkileme genellikle belirgin ve fark edilebilir bir sözcükbilgisel birimdir. İkilemeye sahip kelimeler, dinleyiciler veya okuyucular tarafından kolayca algılanabilir. Özellikle karmaşık veya çok anlamlı kelimelerde ikileme, anlam belirsizliğini gidermek için kullanılabilir. İkileme, kelimenin ifade ettiği duyguyu veya düşüncüyü daha güçlü bir şekilde ifade etmeye yardımcı olur. Özellikle şiirlerde ve edebi metinlerde ikileme, bir ifadenin duygusal etkisini veya estetik değerini artırmak için kullanılır.

Kaşkay Türkleri Folklorunda İkileme Örnekleri

Türk dilinin tarihi boyunca yaygın bir kullanıma sahip çoğu kalıplaşmış biçimler olan ikilemeler, uzun zaman diliminde oluşması sebebiyle dil zenginliğini ortaya koyabilmesi için önemli bir dil ürünüdür. İkilemelerde az çok

Kaşkay Türklerinin yaşam ve düşünce tarzları, gelenek göreneklere, kültür öğeleri ve toplumdilbilim (sosyolengüistik) boyutlarını görmek ve izlemek mümkündür. Folklor bağlamında ikilemelerin Kaşkay atasözleri ve deyimlerinde görülen bazı örnekleri şunlardır: *heyvan iläşü iläşü, adam dilläşü dilläşü* “insan konuşa konuşa, hayvan koklaşa koklaşa”; *demäyä demäyä söz unudulur* “söylemeye söylemeye söz unutulur”; *elinän çapulanda toyunan bayramdır* “el ve aşiretile birlikte soyulursan durumun fena olmaz (sen de herkes gibi olursun / her kes senin gibi olur)”, *ağalar helli-helli* “başarıyla bir işten dönen kişilerin karşılanmasında söylenen deyim”, *göydän asılı yärdän käsili* “durumu belirsiz, hakkında bir karar verilmemiş, karar verilmeyen bekleyen”, *hay-hayı gedmiş vay-vayı var* “ahı geçmiş vahi var, iyi günleri geçmiş, yaşlanmış, durumunu kaybetmiş”, *bowağ yaxçı nänäñ yaxçı! (ed-)* “iyi sözler söyleyerek kötü durumdan kurtulmak”, *qurdunan qiyamätü qal-* “hiç ölmek, ebedi olmak, çok yaşlanmak, çok yaşamak”, *nä asiyr nä käsiyr* “işin durumunu belirlemiyor, beklemede tutuyor”; *däli дәliyä, pänah Äli’ye* “deli kendi dengini bulursa işimiz zor olack” (Rezaei Amaleh, 2023, s. 251-489). Aynı şekilde ikilemeler bilmecelede de geniş biçimde kullanılır: *gum gummular, dum dummular, heyva çalar, nar oynar* “yayık yayma eylemi”.

Halk şiirinde görülen bazı ikileme örnekleri şöyle gösterilebilir:

*“Ay ağalar zulum zulum,
Çärx-i fäläg äymiş belim,
Nä xubudu olmazsaydı,
Bir ayrılıq bir дә ölüm”.*
*“Bu дәrä boyun boyun,
Başlığın quzzu qoyun,
Bu toy başımdan ola,
Başıña tutam oyun”*
(Rezaei Amaleh, 2023, s. 365).

*“Saçların xärmän xärmän,
Aläm äsir nä bir män,
Gäl alämi bağışla,
Tä bir qalam äsir män”*
(Rezaei Amaleh, 2023, s. 381).
*“Açtım çadırın ağzını,
Gördüm Türkmän’iñ qızını,
Äyildim öpdüm üzünü,
Yatmış oyanmaz oyanmaz”*

(Rezaei Amaleh, 2023, s. 400).

*“Göydä gedän üç durnalar,
Üç durnalar beş durnalar,
Birbirinän xoş durnalar,
Bax gör Eyvöz görünir mi?
Durna gedär qatar qatar,
Dırnağları quma batar,
Gecä gedär gündüz yatar,
Bax gör Eyvöz görünir mi?
Durna gedär düzüm düzüm,
Boynu qanatından uzun,
Durna mänim ikki gözüm,
Bax gör Eyvöz görünir mi?”*
*Durna gedär qoşa qoşa,
Qarlı dağdan aşa aşa,
Qanlı gözüm doldu yaşa,
Bax gör Eyvöz görünir mi?”*
(Rezaei Amaleh, 2023, s. 288).
“Bu Qırım tilkisinä bax bax

özün äbdal edib,

Soy ba soydan kök bü kökdün

män nâr aslanam deyâr”

(Kaşkay folklorunda Şah İsmail

Safevi’ye mensup olduğu

söylenen bir şiir parçasından).

1. İnceleme: İkilemelerin Sınıflandırılması

Çürük’ün Hans-Georg Müller’den yaptığı alıntıda ikilemeler anlamsal olarak 12 sınıfa ayrılmaktadır: 1- Karmaşık ifadeleri ikilemeyle daha basit anlatma (özellikle çocuk dilinde) *civciv, cav cav* gibi. 2- Yansıma seslerin tekrarıyla oluşanlar *hor hor, gırç gırç*. 3- Sıfatlardan oluşan ikilemeler anlamı pekiştirir: *horul horul*. 4- Tekil bir ismin tekrarlanması durumunda çoğaltma veya topluluk/birliktelik anlamı verir: *boncuk boncuk* (boncuklar), *dağ dağ* (dağlar). 5- İkilemeler betimleyici ve bu sayede güzelleştirici bir etkiye sahiptir: *bağ bahçe* (bağ bahçe zenginliğin de simgesi olabilir). 6- Somut ifadelerle genel anlamlara ulaşılabilir: *sağa sola*. 7- Bir ifadenin kesinliğini azaltabilir: *hasta masta* “hasta gibi, hasta falan”, *oyun moyun* “oyun ve benzeri”, *yer yer* “çeşitli yerlerde”. 8- Açıklık amacıyla kullanılabilir: *yemek yemek, yağmur yağmak*. 9- Süreklilik ifade eder: *ağlaya ağlaya, güle güle*. 10- Vurgulama işlevi: *yer yer* “her yer”. 11- Parçalama: *parça parça, tane tane, bir bir, azar azar, öbek öbek*. 12- Zaman cümleciklerinde: *gelir gelmez* (o geldiğinde), *geldi geldi* (o geldi) (Çürük, 2016, s. 399).

Mehmet Erdem, ikilemelerin tasnifinde göz önünde bulundurulması gereken ilkeleri şu şekilde özetlemiştir: 1- İki kelime aynı anlamı ifade eder hâle gelir. 2- İkilemelerin oluşumu çoğu zaman asırlarca sürebilmektedir. 3- Özellikle din ve kültür değişimi ikilemelerin oluşumu için uygun zemini hazırlar. 4- İkilemelerin içindeki her bir kelime, cümle içinde görev yönünden aynı işlevi yüklenirler. 5- İkilemelerde her iki kelime de aynı eki alır. 6- İkilemeler tam anlamıyla bir dil olgusudur ve oluşumunun esasını Türk dilinin yapısından almaktadır. 7- Sözlük yazılırken madde başı olabilecek nitelik taşırlar (2005, s. 190).

İkilemeler; anlam, yapı, biçim, kelime türü, diziliş ve köken açısından sınıflandırılabilir.¹ İkilemelerin sınıflandırılmasında bir birlik söz konusu değildir ve farklı çalışmalarda farklı başlıklar ve yöntemler için kullanılmıştır. Bu makalede, Kaşkay Türkçesinde bulunan ikilemeler: 1. anlam 2. kuruluş 3. sözcük türü 4. biçimbilgisi 5. diziliş 6. öğelerin kökeni açısından 6 ana başlık altında inceleyip sınıflandırılacaktır.

¹ İkilemeler, söyleniş ve vurgu açısından tek kelime gibi tek vurguda söylenir. Bu nedenle (iki kelime gibi okunmaması için) ikilemelerin yazılışında kısa çizgi kullanılmıştır.

1.1. Anlam Bakımından İkilemeler

1.1.1. Eş Anımlı Kelimelerden Kurulanlar

sağ-salım “sağ salım”, *söyüş-savaş* “kavga dalaşı”, *dağ-daş* “dağ taş, dağ ve dışarı”, *dad(ı)-duz* “tat tuz”, *güp(i)-söz* “söz sohbet, hususi sohbet”, *ah-nala-qärğış* “beddua”, *kufur-kafar (ed-)* “sövüp saymak, söverek söylenmek ve itiraz etmek”, *qız-gälin* “genç kızlar ve gelinler”, *qäzza-bäla* “kaza bela, kötü olay”, *mal-dowar*² “mal davar, servet”, *äv-oba* “aile ve ailenin yaşadığı yer”, *el-oba* “el aşiret”, *oba-qärä*³ “boy aşiret ve akrabalar”, *täkki-piräk* “tek tük”, *xäbär-ätär* “haber”, *xät-xäbär* “haber”, *açıq-alayın* “açık ayan”, *dar(ı)-darman*⁴ “ilaç, tedavi; bitkisel ve geleneksel ilaçlar”, *kop-varı ~ varı-kop*⁵ “toplucu, tamamı, bütünü, komple”.

1.1.2. İlişkili / Paralel Anımlı Kelimelerden Kurulanlar

*ilan-çıyan*⁶ “yılan çıyan”, *ot-ocaq* “ateş ve ateş yeri, mec. yemek pişirme”, *ot-älöv*⁷ “ateş ve alev”, *toz-torpaq* “toz toprak”, *toy-tamaşa* “düğün, şenlik”, *är-arvad*⁸ “karı koca”, *gälin-küräkän* “gelin damat”, *arvad-uşaq* “çocuk çocuk”, *soy-sap* “soy sop”, *pul-pala* “para, para pul”, *tuş-tayar* “denk, dakik”, *yal-quyruq* “yele ve kuyruk, ihtişam”, *qol-qanat* “kol kanat”, *baş-qulaq* “baş kulak, görünüm”, *sınıq-çıxıq* “kırık çıkık”, *arrıq-axsaq* “zayıf ve aksak, sıska, iyi durumda olmayan mal davar”, *üz-göz* “suret, sima, görünüş”, *kaka-bacı* “bacı kardeş”, *hägär-ügän*⁹ “eyer ve dizgin, eyer takımı”, *bağla- kül*¹⁰ ~ *kül- bağla* “iple bağlamak, insan veya hayvanın iple el ve ayaklarını bağlamak”, *bäna-bunçaq*¹¹ “(yer, köy, bölge ve boy gibi konuların kuruluşunda) tapu ve temel, tapulu kurucu, esas, kuruluş, asıl, başlangıç, ilkin”, *gänjulus-şeytan ~ şeytan-gänjulus*¹² “fitne fesat çıkaran kimse, ortalığı karıştıran, yaramazlık yapan kimse; mec. şeytan”, *ilig-sümüg*¹³ “ilik kemik”, *irla- oyna*¹⁴ “türkü söyleyip oynamak;

² EUyg. *mal tawar* “mal davar” (Erdem, 2005, s. 203).

³ EUyg. *bodun kara* “halk” (Ölmez, 2017, s. 258).

⁴ Kzk. *däri därmak* “ilaçlara verilen genel ad” (Atmaca ve Kral, 2015, s. 201).

⁵ EUyg. *kamağ barça* “hep, hepsi, tamamıyla, bütün” (Ölmez, 2017, s. 268).

⁶ EUyg. *yılan çayan ~ yılan çıdan* “yılan çayan” (Erdem, 2005, s. 207).

⁷ EUyg. *ot yalın* “alev, ateş, yalım” (Ölmez, 2017, s. 280).

⁸ Clauson, *er* sözcüğünün anlamını “erkek ve koca” olarak vermiştir. Kaşgarlı Mahmud DLT’de *er* sözcüğünün anlamını “erkek” olarak ifade etmektedir. Şirin, *er* sözcüğünün anlamını “asker” olarak ifade etmektedir. Ordu millet anlayışına göre Eski Türk devletleri için *er* terimi büyük önem arz etmekteydi. Türk ordusunun temelini oluşturan *erler* ‘askerler’dir. *Er* kelimesi Özbek Türkçesinde “1. erkek. 2. koca. 3. mert, cesur, alicenap kişi” anlamlarında yaşamaktadır (Yılmaz, 2018, s. 265).

⁹ EUyg. *eder yügön* “eyer ve dizgin” (Ölmez, 2017, s. 261).

¹⁰ EUyg. *köl* “bağlamak, (öküze) koşum vurmak” (Wilkens, 2021, s. 402).

¹¹ EUyg. *bun töz* “esas, kök, temel” (Ölmez, 2017, s. 259).

¹² Bu varlığa Anadolu’da *koncolos*, *karakoncolos* gibi adlar verilir (Duvarcı 2005, s. 125-144).

¹³ EUyg. *sünük yilik* “kemik ve ilik” (Ölmez, 2017, s. 287).

¹⁴ EUyg. *oyna yırla* “çalgi çalmak ve şarkı söylemek” (Ölmez, 2017, s. 280).

mec. şenlik yapmak”, *issipar* [*i(-s-i) + par*] ~ *ipar*¹⁵ “koku; güzel koku”, *kälä-kämçik*¹⁶ “orantısız, düzensiz, tertipsiz, biçimsiz, tutarsız, az, eksik” [*<kälä* “eksik, alçak, kısa, hizanın sırasından eksik veya daha alçak olan, yerinde olmayan, düşmüş veya kırılmış olan (diş)” + *kämçik* “düzensiz, denk olmayan, simetri olmayan”]; *läkk(i)-päk*¹⁷ “dilek ağacı”, *muñgul-mäj*¹⁸ “geri zekalı ve şaşkın”, *sür-sümüg*¹⁹ “beden ve kemik, iskelet, kemik; mec. arta kalan, yemek kalıntısı, yemekten kalan değersiz parçalar”, *täh-qalntı* [*<ET. tekiş* “son”]²⁰ “arta kalan, bir şeyin artığı”, *yätim-yässir*²¹ “çaresiz, anne babasını kaybetmiş kimsesiz çocuk”, *yel-yağış*²² “yel ve yağmur”, *yeyim-içim*²³ “yemek, geçim, hayat”, *göy-kurra*²⁴ ~ *göy-kärri* “gök, gök kubbe, Tanrı”, *täj(ñi)-tuş*²⁵ “denk, ayarlı, tam denk”, *köynäg-tumman* “elbise, giysi”, *maşın-malan* “araba, ulaşım aracı”, *yol-yolaq* “yol yordam, yöntem, izlenecek doğru yol”, *qärri-qoca* “yaşlı, yaşlılar”, *äyšän-däli* “eğri büğrü, ters, orantısız, çirkin”, *äyirri-uyurru* “eğri büğrü”, *kälä-kämçik* “düzensiz, zedeli, aynı hizada olmayan”, *ac-suyuz* “aç,

¹⁵ EUyg. *yıd yıpar* “güzel koku, misk, güzel koku ve rayiha; tütsü” (Ölmez, 2017, s.305).

¹⁶ TTü. Ağızları *kemçik* ~ *kemçük* “alt çenesi çıkık, üst çenesi içeriye çökmüş gibi duran, dişleri üst üste gelmeyen (kimse)”.

¹⁷ *Läkki-päk*, Kaşkay bölgesinin güneyi olan Kil (Qir) şehrinin güneyinde ve Kara Ağac Irmağı’nın kıyılarında bulunan bir yer ve geçidin adıdır. Söz konusu yerde ünlü bir dilek ağacının bulunması nedeniyle bölgenin adı *Läkki-päk(k)* diye adlandırılmıştır. Kaşkay Türkçesinde *Läkki-päk*’in asıl anlamı dilek ağacının bulunduğu yerdir. Dilek ağaçları, genelde *kumar* (sedir, İsa diken) ağaçlarından oluşur. Göçebe Kaşkay Türkleri özellikle de kadınlar, gelinler ve genç kızlar kendi eski elbiselerinden bir parça koparıp yol üstünde bulunan ve *piri-lägläg* denilen kutsal ağaçlara bağlayıp dilek tutarlar. Bağlanmış olan çaputun açılacağı durumda, dilek tutan şahsın dileğine ulaşılacağına inanılır. Kaşkay Türkçesinde *läkk* “kumaş, kumaş parçası, eskimiş elbise”, *piri-lägläg* “dilek ağacı”, *Läkki-päk(k)* ise “dilek ağacının bulunduğu yer” anlamına gelmektedir. *läk* kelimesi *läk-k-ı läbas* “giysi, elbise, giyim kuşam” ikilemesinde kullanılmaktadır (Rezaei Amaleh, 2023, s. 485).

¹⁸ EUyg. *muñkul (bolup) kal telve* “şaşkın, deli, çılgın” (Ölmez, 2017, s. 278).

¹⁹ EUyg. *sın süñök* “beden ve kemik, iskelet, kemik” (Ölmez, 2017, s. 286).

²⁰ DLT *tekiş* “her şeyin sonu, bitimi” (DLT I, 368).

²¹ EUyg. *jetim jesir* ‘dul ve yetim’ (Atmaca ve Kral, 2015, s. 201).

²² EUyg. *yel yağmur* “yel ve yağmur” (Ölmez, 2017, s. 304).

²³ EUyg. *yem içim* “yiyecek ve içecek” (Ölmez, 2017, s. 304).

²⁴ Eski Türkçede farklı kavram alanlarına işaret eden birden fazla kök sözcüğü bulunmaktadır. Bu çerçevede Clauson, Eski Türkçede beş farklı kök sözcüğünün olduğunu düşünmektedir: 1. *kök* “root, origin”, 2. *kök* “thong”, 3. *kök* “seam”, 4. *kö:k* “the sky, sky coloured, blue, blue grey”, 5. *kö:k* (kö:k ayu:k). Clauson tarafından beş farklı maddede değerlendirilen sözcüklerin, aslında iki ayrı kavram alanına ait olduğu anlaşılmaktadır. Eski Türkçede hem “gök, sema” hem de “mavi” anlamlarıyla tanımlanan kö:k sözcüğünün dışında, “kök, dip, bağ, asıl, soy sop” anlamlı başka bir kök sözcüğünün daha olduğu anlaşılmaktadır (Ağca, 2015, s. 204). *üze kök teñri asra yagız yir kılntukda ikin ara kişi oğlı kılınmış* cümlesini, kö:k teñri “gök” ve yagız yir “yer” sözdizgelerini ikileme kabul ederek “üstte gök, altta yer yaratıldığı zaman ikisi arasında insanoğlu yaratılmış.” şeklinde anlamlandırmayı mümkün kılmaktadır (Ağca, 2015, s. 214).

²⁵ *teñ tuş* (denk benzer) (Erdem, 2005, s. 205)

mec. fakir”, *lüt-lat* “çıplak, elbisesiz, mec. fakir”, *äyä-mähni*²⁶ “sahip, eğiten; eğitim ve yetişmesinden sorumlu olan kimse, kontrol eden, bakıcı, veli, yetiştirici, terbiye edici, sorumlu, mec. anne baba”, *alaca-qüräñi* “alaca karanlık”, *yarı-irtiq* “yarım yamalak”, *dar(t)-darman* “ilaç”, *qıraq-bucaq* “köşe bucak”, *kohna-kävül* “eski püskü elbise”, *bowa-xaca* “dede baba”, *süd-sağın* “süt ve süt ürünleri”, *saz-nağara* “davul zurna”, *dävrä-däli* “ters, devre, yanlış”, *dälük-düşük (deşik)* “delik deşik”, *ins-cins* “in cin, insan ve cin”, *sär-sowğat* “hediye”, *däli-dulu* “deli dolu”, *tox-tiriñ* “tam tok”, *ala-pula* “karişik ve bulanık renkli, ala bula”, *tac(t)-täxt* “taç taht”, *yara-para* “yara çizik”, *ağız-bulama* “koyun veya keçinin yavru doğurduktan sonra sağılan ilk sütüne ağız/ağız ve bu sütü pişirerek yapılan yemeğe bulama denir”, *däli-zrlämä* “zır deli”, *qut(u)-qäzza*²⁷ “yemek, yiyecek”, *biyaban-yazı ~ biyaban-bäss*²⁸ “dışarı, yaban, yaban yazı”, *yoxsuz-ac*²⁹ “muhtaç fakir”, *qäyın-quda*³⁰ “kayın ve kayın akrabaları”, *köç-külfät*³¹ “çoluk çocuk, bütün ev halkı, kadın ve çocuklar içinde olmak üzere aile topluluğu; bütün aile, aile ve aile ait eşyalar dahil olmak üzere bütün her şey”.

1.2.3. Zıt Anlamlı Kelimelerden Kurulanlar

aq-qärä “siyah beyaz”, *iläri-geri* “ileri geri, ayarsız”, *uxarı-aşsağı* “yukarı aşağı, düzensiz”, *içäri-yazı* “içeri dışarı”, *yalan-gärçäk* “şayia, dedi kodu”, *alım-satım* “alıp satma işi, alışveriş”, *ağır-üñül* “ağır ve hafif”, *yaz-qış* “bahar kış”, *yer-göy* “yer gök”, *ölü-dirri* “ölü diri, bütün her kes”, *var-yox* “var yok,

²⁶ EUyg. *ıye idi* “sahip” (Ölmez, 2017, s. 268).

²⁷ DLT *kut* “kut, uğur, devlet, baht, talih, saadet” (I, 85, 92, 164, 200, 272, 301, 304, 320, 384. 508; II, 177). Kaşkay Türkçesinde *qut* kelimesi “enerji ve güç verecek olan besin ve yemek, enerjili ve iyi besin ve yemek” anlamında kullanılır (Rezaei Amaleh, 2023 s. 546). *Kut* kelimesi bazı Türk lehçelerinde fiziksel boyutlara da sahiptir: Altayca *kut* “güç, kuvvet”; Yakutça *kut* “ruhi can”. Temel anlamı “Tanrının lütfü” olan *kut* sözü daha sonra daha özel anlamı ile “iyi talih” ve genel anlamı ile “şans, talih, mutluluk” anlamları ile görülür (İsi, 2018, s. 35). Krg. *Kut* “1. hayatı kuvvet, ruh, can; 2. talih, baht”. Kaynak: Türk Lehçeleri, 10 Ağustos 2023’te <https://turklehceleri.org/tr/s%C3%B6z%C3%B6k/hepsi/anlam/kut> adresinden edinilmiştir.

²⁸ EUyg. *yaban yazı* “yaban yazı” (Erdem, 2005, s. 205).

²⁹ EUyg. *yoxsuz çıgay* (Erdem, 2005, s. 207).

³⁰ Kşk. *quda*; Azerb.Tr. *quda* “gelin ile oğlanın ata-analarının birbirlerine olan akrabalık ilişkisi”; *quda* “dünür”; Özbekçe *quda* “Kayınvalide/Kayınpeder veya gelinin anne-babası / damadın anne-babası (birbirleriyle ilişkili); Uygurca *quda* “dünür”. Kaynak: Türk Lehçeleri 10 Ağustos 2023’te <https://turklehceleri.org/tr/s%C3%B6z%C3%B6k/hepsi/anlam/quda> adresinden edinilmiştir.

³¹ “Şecere-i Terakime’de bulunan *köç* “kadın, genç kadın” Türkmenler ve bilhassa göçebeler için göze çarpan bir sözdür. Göç, önde deve üzerinde olan bir kadınla yola çıkar. Bundan başka göçebelerin göçleri başlıca genç kadınlar tarafından idare edilmiştir. Böylece bu söz *köçbaşı* tabirinden kısaltılmış yani bir elipse olabilir. *köç*’ün esas anlamı göçebelerin bir yerden bir yere taşınmalarını ifade ettiğinden, *köçü* idare eden de bir kadın olduğundan bu söz kadın anlamına mecazî olarak alınmış olabilir. Bugünün sözlüklerinde ‘kadın’ anlamında bu tabir bulunmadığına göre, daha eski bir devre ait olduğu anlaşılmaktadır. Fakat aydın Özbek ve Kazaklar bunu anlıyorlar. Bugünün Özbekçesinde *köç* ‘ev eşyası’ anlamında olup artık bu tabir dahi onlara ‘kadın’ anlamını andırmaktadır” (Çağatay, 1963, s.13-49).

bütün her şey”, *az-çox* “az çok”, *ac-tox* “aç tok”, *üz-astır* “yüz ve astar (insan, elbise)”, *qârri-cahal* “yaşlı genç”, *gecä-gündüz* “ay.”, *Türk(ü)-Tat* “Türk ve Türk olmayan, Türk ve Tacik (Fars)³²”, *sağ-säkäl*³³ “sağ ve nispeten sağ, iyi kötü”, *en-uzama*³⁴ “boyut, ebat, en ve uzunluk”, *iraq-yowuq*³⁵ “yakın uzak”, *qız-oğul*³⁶ “kızlar ve erkekler”, *uxarı-aşşağı* ~ *uxarı-kota*³⁷ “tertipsiz, aynı yükseklikte olmayan, takribi”, *günçalan-günbatan*³⁸ “doğu ile batı”, *üzüqowlu*³⁹-*başxarı*⁴⁰ “yeniş yokuş”, vs.

1.2. Kuruluş ve Yapım Bakımından İkilemeler

1.2.1. İki veya Daha Çok Kelime Temelinde Kurulanlar

Yukarıda örnekleri verilen genel ikilemeler çift kelime temelinde kurulan ikilemeler arasında yer alır.

İki kelimededen oluşan ancak kalıcı şekilde tek kelime şeklini alıp ada dönüşen örnekler de bu gruba dahildir: *bulabula* “süt kaynatırken sütü bulamak için kullanılan uzun çubuk veya oklava”, *gulugulu* “kedi”, *çäkçäkki* ~ *cäkçäkki* “cırcır böceği”, *taqtaqqı* “topuklu ayakkabı”, *lala* “ninni”, *laylay* “Kaşkay halk müziğinde bir Türkü adı”, *vurudut* “vuruşma, kavga, dövüşme”, *cärcärrri* “kavgacı, kavga peşinde olan kimse”, *gurrutaraq* “şimşek, yıldırım sesi”, *ämittü* ~ *ämättü* “ortak bir dededen olanlar, amca çocukları” [*ämi* “amca” + *ata* “baba, dede”], *pirpirräg* “kelebek”, *kurtkurtäg* “adem elması”, *ziqziqqäg* “hıçkırma”, *cancanäg* [(?) can+çanağı] “bebeklerin kafatası üzerinde bulunan yumuşak bölge, bingildak”.

³² Kaşkay Türkçesinde *Fars* kelimesi karşılığında *Tat* ve *Tacik* kelimeleri kullanılır (Daha fazla bilgi için KTA'da *tat*, *tacik* ve *fars* maddelerine bakınız). Ayrıca ET. *tat* “yabancı, kâfir, özellikle İranlı”; Göktürk *tatıña tegin bunı körü biliñ* “yabancıasına (İranlısına?) dek bunu bilin”; DLT *tat* “Tuxsı ve Yağma lehçelerinde Uygur kâfirlerine bu ad verilir. Bu sözcüğü “*tat tawğaç*” (Uygur ve Çinli) ifadesi için de kullanırlar”. TTü. *tat* “1. yabancı, 2. dil bilmez, dilsiz. Anadolu ağzlarında genellikle “Acem, İranlı” anlamında kullanılır. Kafkasya ve İran'da çeşitli etnik gruplara verilen *Tat* adı Türkçeden alınmıştır”. Kaynak: Nişanyan Sözlük, 10 Ağustos 2023'te <https://www.nisanyansozluk.com/?k=tat1&lnk=1> adresinden edinilmiştir.

³³ DLT *sökel* “hasta”; TTü. Ağızları *sökel* “güçsüz, düşkün, hasta, sakat”; Türkmençe *sökel* [sököl], *sag däl*, *näsag*, *ýarawsyz*, *nähoş*”. Türk Lehçeleri 10 Ağustos 2023'te <https://turklehceleri.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/hepsi/anlam/s%C3%B6kel> adresinden edinilmiştir.

³⁴ EUyg. *yěj etek* “yen ve etek; uçlar” (Ölmez, 2017, s. 304).

³⁵ EUyg. *irak yağuk* “uzak ve yakın” (Ölmez, 2017, s. 267).

³⁶ EUyg. *ogul kız* “oğul kız, evlat” (Ölmez, 2017, s. 279).

³⁷ EUyg. *yokaru kodi* “yukarı ve aşağı” (Ölmez, 2017, s. 305).

³⁸ [...] *küm soruğum kün tuğsuka batsıka tegdi* [...] “şanım şöhretim gün doğusundan (gün) batısına [doğdan batıya] ulaştı.” (Karaman, 2021, s. 848).

³⁹ <*üzü* + *qowlu* “yüzü koyun” <DLT *kodi*, *kodığ* “aşağı” <ET *kod-* “koymak, indirmek” (DLT II, 29, 54; III 172, 440).

⁴⁰ < *baş* + *yukarı* “yokuş”.

1.2.2. Tek Kelime Temelinde Kurulanlar (Pekiştirmeli İkilemeler)

Tek kelimeyi referans, kaynak veya temel olarak kurulan ikilemelerde referans kelimedenden önce veya sonra, referans kelimenin ses yapısına uygun takılar ve yansıma sesleri getirilir. Pekiştirmeli ikilemelerin birkaç türü tespit edilmiştir:

A. İlk tür pekiştirmeli ikilemelerde anlamlı unsur ilk sırada yer alır. İkinci unsur ise ilk unsurun tekrarıdır ancak ikinci kelimenin baş sesi /m/, /p/ veya /v/ sesleriyle değiştirilmiştir:

/m/ Sesiyle Kurulanlar

Bu türde asıl kelimenin yanı sıra benzerlik ve gibilik anlamı da amaçlanır: *adam-madam* “insan minsan, insan ve gibisi”, *uşaq-muşaq* “çocuk mocuk”, *oğul-moğul* ~ *oğul-poğul* “oğul moğul”, *qız-mız* “kız ve gibisi”, *corab-morab* “çorap ve gibisi”, *zärrä-märrä* “azıcık, az çok”, *dana-mana* “tek tük”, *bulut-mulut* “bulut ve benzeri”, *yalan-malan* “yalan ve benzeri”, *kitab-mitab* “kitap mitap”, *äv-mäv* “ev falan”, *tifün-mifün* “silah ve benzeri”, *şikäl-mikal* “av falan”, *digi-migi* “pirinç ve erzak”, *qüşän-müşän* “güzel, nispeten güzel”, *az-maz* “az, az maz, az buz”, vs.

/p/ Sesiyle Kurulanlar

ät-pät “et ve benzeri”, *mivä-pivä* “meyve ve benzeri”, *yağlı-pağlı* “yağlı yemek”, *maşın-paşın* “araba ve ulaşım aracı”, *suğan-puğan* “soğan ve sebze”, *säqqäl-päqqäl* “sakal makal”, *urtuq-pirtuq* “yırtık pırtık”, *şilkä-pilkä* “eskimiş elbise, yırtık pırtık”, *oğuru-poğuru* “hırsız mırsız”, vs.

/v/ Sesiyle Kurulanlar

ara-vara “takat, tahammül, dayanma gücü”, *aya-vaya* “avare, yersiz, arada kalmış insan”, *däri-väri* “saçma sapan; saçma sapan konuşma tarzı, kötü ve çirkin konuşma veya konuşma tarzı”, *ücä-väcä*⁴¹ (*ed-*) “saçma sapan, anlaşılmaz konuşma tarzı, açık ve net olmayan konuşma tarzı aksan veya dil, anlaşılmaz biçimde konuşmak”.

B. Pekiştirmeli ikilemelerin ikinci türü genelde renk adlarından yapılarak renk adının önüne ses yapısına uygun ön takı getirilir: *app-ağ* “apak, bembeyaz”, *qap-qara* “kapkara”, *sap-sarı* “sapsarı”, *qip-qırmızı* “kıpkırmızı”, *yam-yaşıl* “yemyeşil”, *güm-göy* “masmavi, yemyeşil”, *güppä-gündüz* “güpegündüz”, *qäp-qäräni* “kapkaranlık, zifiri karanlık”, *dob-dolu* “dopdolu”, *yap-yassı* “yamyassı”,

⁴¹ Bu ikileme *Eçe*, *Açum* ve *Acem* kelimesiyle ilişkilendirilebilir. Hint kökenli dillerin Türkler için açık ve anlaşılabilir olmaması *ücä-väcä* teriminin ortaya çıkmasında etkili olmuş olabilir. Semantik olarak benzer veya paralel başka ikilemelere işaret edilebilir: *tätä-pätä* (~ *Tat* “Türk olmayan, yabancı”): anlaşılmaz konuşma tarzı, sağlam ve güzel olmayan konuşma tarzı, gevşek ve korkak biçimde olan konuşma tarzı; *däri-väri* (~ *Dari* “Afganistan’da bir dil”): saçma sapan; saçma sapan konuşma tarzı, kötü ve çirkin konuşma veya konuşma tarzı.

timmî-tiriy ~ *timmâ-tiriy*⁴² “balık etli, sağlam, dolgun, sağ, diri, canlı, hareketli”, vs.

C. Bu tür pekiştirmeli ikilemelerde referans kelime veya anlamlı unsur ikinci sırada yer alır, birinci unsuru oluşturan ön takının iskeleti ise (*ünsüz*)+*äkki* şeklindedir ancak bu takının baş sesi (ünlü/ünsüz), referans kelimenin baş sesinin taklidinden oluşur (*referans sözcüğün ilk sesi + äkki + referans sözcük*). Bu ikileme türünde anlamsal açıdan referans kelimeyi az çok örtme, fazla abartmama veya önemsememe anlamları çağrıştırılır: *päkki-pul* “para falan”, *yäkki-yemäli* “yemek falan”, *mäkki-mivä* “meyve falan”, *räkki-räxt* “giysi falan”, *täkki-tiryäk* “uyuşturucu falan”, *säkki-sigar* “sigara falan”, *yäkki-yağış* “yağmur falan”, *äkki-arvad* “eş, karı falan”, *şäkki-şirini* “tatlı falan”, *täkki-tärädut* “gelip gitme, uğrama”, *däkki-dayır*⁴³ “yapılı, gövdeli kimse”, *yäkki-yoğun* “kalın, yapılı”, *täkki-tol* “ev eşyası, ıvır zıvır”, *zäkki-zeyfä* “kadın”, vs.

1.3. Sözcük Türü Bakımından İkilemeler

1.3.1. Adlarla Kurulan İkilemeler

Ad türünden kurulan ikilemelerin sözcükleri arasında renk, hayvan, sayı, organ, doğa ve eşya adları görülür.

1.3.1.1. Sayılarla Kurulan İkilemeler

Sayılarla kurulan ikilemeler genelde belirli bir düzene ve sıraya sahiptir. Bu tip ikilemeler birinci türü birbirlerini takip eden iki veya daha fazla sayıdan oluşur ve duruma göre sayısı tam belli olmayan takribî veya yuvarlak bir sayı anlamı ifade eder: *bir ikki*, *ikki üç* > *ikküç*, *üç dörd*, *dörd beş*, *beş altı*, *beş on igirmi* “beş on yirmi kadar”, *igirmi ottuz* “yirmi otuz”, *ottuz qırx* “otuz kırk”, *qırx älli*, *älli altmış*, *beş on miñ* “beş on bin”, vs.

İkinci türde ise aynı sayının tekrarından oluşan ikilemeler bulunur ve bazen de -(ş)Ar eki anlamını ifade eder: *bir bir* “tek tek, birer birer”, *ikki ikki* “çift, ikişer”, *üç üç* “üç tane, üçer üçer”, vs.

1.3.1.2. Renk Adlarıyla Kurulan İkilemeler

Bu gruptaki ikilemeler, birbirine zıt veya uyumlu renkler olan *qara/qärä*, *aq/ağ*, *qırmızı*, *sarı*, *boz* “toprak veya kül rengi”, *bor* “sarışın”, *ala* “siyah beyaz ile açık ve koyu renklerden oluşan bulanık ve karışık renkler” gibi renkleri yansıtan sözcüklerle kurulmuştur: *ağ ağ* “beyaz beyaz, çok beyaz, beyazlarla dolu, apak”, *sarı sarı* “sarı sarı, çok sarı, sarılarla dolu, sapsarı”, *qırmızı qırmızı* “ay.”, *qärä qärä* “ay.”, *ala qärä* “açık renkler ile kara rengi, siyahla beyaz iç içe”,

⁴² EUyg. *tirig esen* “sağ, sağlam, dinç, canlı” (Ölmez, 2017, s. 291).

⁴³ Kşk. *dayır* ~ Ana Türkçe **yagır*, Eski Türkçe *yagız* “gri, boz”; Osmanlıca *yağız* “esmer” ~ Ana Moğolca **dagır* “erkek geyik”, Orta Moğolca *dayır* “gri, boz”. Doerfer sözcüğe **dagız* “kahverengi” > **dagır* > *dayır* (ET. *yagız* < **cagız*) şeklinde yer verir, daha sonra /r/ ile de ele alır: **dağız* veya < **dagır*. Clauson ise Moğolcada Türkçeden ilk dönem ödünçleme olduğunu düşünmektedir (Ölmez, 1991, s. 172).

ala kırmızı “kırmızı ile beyaz iç içe”, *ala bor* “sarışın ve beyaz, sarıyla beyaz iç içe”, *göy göy* “yeşil yeşil, mavi mavi, mavi veya yeşil renginde”, vs.

1.3.1.3. Hayvan Adlarıyla Kurulan İkilemeler

*kuş-qacı*⁴⁴ “kurt kuş, vahşi ve yırtıcı kuşlar”, *ayı-mayı* “ayı ve benzeri”, *käylik-tihi* “keklik ve kum kekliği, avlanabilir kuşlar”, *qoç-qoyun* “koç ve koyun, davar”, *qoyun-quzzu* “koyun kuzu”, *gäççi-pazan* “keçi ve teke”, *at(i)-qätür* “atla katır”, *dowar-daşar* “davar ve evcil hayvanlar, davar”, *mal(i)-maş* “insanın yetiştirdiği hayvanlar, yük hayvanları, küçükbaş ve büyükbaş hayvanlar”, vs.

1.3.1.4. Organ Adlarıyla Kurulan İkilemeler

Bu gruptaki ikilemeler, organ adlarından özellikle baş, el, göz, ayak ve yüz sözcükleriyle kurulu: *äl-äyaqsız* “beceriksiz”, *ağz(i)-gözlü* “çekingen veya utangaç olmayan, cesur, toplumsal konularda çekinmeyen kimse, toplumsal konularda ve gerektiği yerde irtibata geçebilen kimse, hakkını savunabilen kimse”, *baştan äyağa* “tamamen, komple, bütün”, *üz-gözlü* “utangaç olmayan”, *boyun-boğaz* “boyun ve boğaz”, *baş-qulaq* “görünüş, görünüm”, *dil(i)-diş* “birinin mal servet veya başarısını imrenip kıskanıp çekememekten kaynaklanan olumsuz ve kötü niyetli sözler ve palavralar”, *qol-qanat* “kol kanat”, *üräk-böyräk* “yürek böbrek”, *dal-qulunc* “omuz sırt arka”, *baldır-bacaq* “baldır bacak”, *piy-partal* “karın boşluğundaki yağlar ve organlar”, *qarın-qarta* “karın bölgesi ve iç organlar”, vs.

1.3.1.5. Doğa ve Eşya Adlarıyla Kurulan İkilemeler

yer-göy “yer gök”, *yağış-yağmur* “yağmur, yağış”, *dağ-daş* “dağ taş ve dışarı”, *ot-su* “ateş ve su”, *yel-yepäläk* “yel, şiddetli yel”, *toz-boğanaq* “toz rüzgar ve hortum”, *ot-ocaq* “ateş ve ocak”, *yal-yal* “tepe şeklinde, tepelerin olduğu yer”, *dağ-dağ* “dağların olduğu yer, dağ şeklinde”, *kotur-kotur* “büyük taşların olduğu yer, kayalık”, vs.

1.3.1.6. Zamir Olan İkilemeler

Bu ikilemelerin bir kısmı aynı, bir kısmı ise farklı zamirlerin tekrarından oluşur: *onumun* “başkaları, el alem, o ve bu”, *buracık-oracık дәyl* “yakın değil, sanıldığı gibi yakın değil”, *sänli-mänli* “birlikte, senli benli. 1. sen ve ben, hepimiz, hep birlikte. 2. kendi aralarında, kendi aramızda, samimice, teklifsiz biçimde”, *sän(i)-män ed-* “ayrım yapmak”, *öz-özünä* “kendi kendine”, *nicä-nicü* “nasıl”, vs.

⁴⁴ Kşk. *qacı* “akbaba, yırtıcı kuş”; TTü. Ağızları *kacı* “kaçırıcı, korkutucu, ürkütücü”; Kırg. *ak kacır* “bir nevi akbaba” (Gybs fulvus). Kaynak: Türk Lehçeleri 10 Ağustos 2023’te <https://turklehceleri.org/tr/s%C3%B6z%C3%B6k/lehesi/anlam/kac%C4%B1r> adresinden edinilmiştir.

1.3.1.7. Zarf Olan İkilemeler

Zarflardan kurulan ikilemelerin yanı sıra ad ve sıfatlardan kurulmuş ancak zarf görevinde kullanılan ikilemelere sıkça rastlanır: *az-az* “azar azar”, *tez-tez* “hızlıca”, *yavaş-yavaş* ~ *yavaş-yavaş*, *sähär-sähär* “sabahları, sabah vakti, her sabah”, *indi-indi* “şimdi, şimdilik, şimdi olarak”, *iläri-iläri* “önce(sin)den”, *qayım-qayım danış-* “yüksek sesle konuşmak”, *ävväl-axır* “daima, her zaman, eninde sonunda”, *hatın-hatın* “kolay kolay”, *tay-tuş* “denk, akran; eş, aynı yaşta olan, yaşıt, emsal, denk; dost, arkadaş”, *neyä-nicä ed-* “neden sebep ve çare arayışında olmak, işin detayları öğrenmeye çalışmak, bir konu hakkında tartışmak”, *sän nicä män nicä ed-* “tartışmak, nasıl yapmayı tartışmak”, vs.

Kaşkay Türkçesinde *ed-* “etmek” fiiliyle yapılan özel bir ikileme kalıbı bulunmaktadır. Bu ikileme *sözcük + tekrarı + ed-* yapısından oluşur ve “tekrarlanan ad veya sıfat gibi davranmak, gibi olmak, gibi davranışlarda bulunmak, gibi hareketler yapmak, onlar gibi davranarak onlar gibi olmak istemek, taklidini yapmak, yakışmadığı halde ...+IAr gibi olmak istemek” anlamlarını türetir: *däli-däli ed-* “deli gibi davranmak, salak salak hareketler yapmak”, *uşaq-uşaq ed-* “çocuksu / çocuklar gibi davranmak”, *biyi-biyi ed-* “hatunlar gibi davranmak”, *xan-xan ed-* “hanlar ve büyükler gibi davranmak”, *ustad-ustad ed-* “(bilgi ve kapasitesinin yeterli olmayıp yakışmadığı halde) hocalar gibi davranmak, hocalar taklidini yapmak”, *böyük-böyük ed-* “büyükler gibi davranmak, büyükler gibi davranarak onlar gibi olmak istemek”, *gälim-çäkim ed-* “hazırlık yapmak, bir işin hazırlığında ve girişiminde olmak”, *sir-sirr ed-* “uyuşuk gibi hissetmek”, *üñül-üñül ~ iñil-iñil ed-* “hafif davranışlarda bulunmak, hafifçe hareketler yapmak”, *qärib-qärib ed-* “garipsemek, yadırgatıcı bulmak, yadırgamak, bir şeye, bir duruma alışamamak”, *tämis-tumus ed-* “temiz duruma getirmek, güzelleştirmek, çekici kılmak”, *taaruf-täkälluf ed-* “tekellüf etmek, gereksiz veya fazladan saygı göstermek”, *uxarı-aşşağı ed-* “çekip çevirmek, (çocuk, yaşlı, hasta veya aile) işleriyle uğraşmak, ihtiyaçlarını gidermek, öte beri etmek, işlerine bakmak”.

1.3.1.8. Sıfat Olan İkilemeler

Bu ikilemeler bir adın önünde kullanıldığında sıfat görevini üstlenir, ayrıca ikilemeli sıfatlarda ad tekil iken (çokluk ekini almadan) çoğul anlamı kazanır: *üçä-üçä ~ uca-uca dağ* “yüce / yüksek dağlar”, *qırmızı-qırmızı alma* “kırmızı elmalar”, *sarı-sarı kız* “sarı kızlar”, *kuçuk-kuçuk känd* “küçük köyler”, *qäşäj-qäşäj köynäk* “güzel gömlekler”, *däli-däli adam* “deli adamlar”, *maşın-maşın qarpuz* “araba araba karpuz”, vs.

1.3.1.9. Ünlemlerle Kurulan İkilemeler

Duygular başta olmak üzere çeşitli hususları anlatmak ve türlü ses ve durumları yansıtmak için ünlemler yinelenerek ikileme biçiminde kullanılır: *hay-hay* “yorulma, memnuniyetsizlik, unutmama, farkında olmama, sonradan hatırlama,

vb. duyguları ifade eden ünlem”, *vay-vay (ed-)* “üzülme, ağrı ve acı ünlemi”, *bäh-bäh* “beğenme ve hoşlanma ünlemi”, *bah-bah!* “dügün ve şenliklerde fazla beğenme ve hoşlanma ünlemi”, *ah-bah!* “çok güzel”, *axzey-axzey* “hatırlayıp üzülme ve hayıflanma gibi duyguları anlatan ünlem”, *assiman hoy assiman!* “yakınma, şikayet, itiraz ünlemi”, vs.

Ünlemlerle kurulan veya ses yansımali özellikler taşıyan ikilemelerin bir kısmı hayvanları çağırarak, durdurmak, sürmek ve yön vermek için kullanılır: *bibri-bibri (ed-)* “kuzuları çağırarak için kullanılan ünlem”, *hiç-hiç (ed-)* “koyunların yürümesi için kullanılan ünlem”, *ix-ix ~ yix-yix (ed-)* “keçi ve devenin yürümesi için kullanılan ünlem”, *ow-ow (ed-)* “davarları su içmeye teşvik etmek için kullanılan ünlem”, *bih-bih (ed-)* “yem verince tavukları çağırarak için kullanılan ünlem”, *kiş-kiş (ed-)* “tavuk veya sineğin uzaklaşması için kullanılan ünlem”, *çix-çix (ed-)* “köpekleri uzaklaştırmak için kullanılan ünlem”, *hoş-hoş (ed-)* “eşeğin yürümesi için kullanılan ünlem”, vs.

1.3.1.10. Yansıma Sözcüklerinden Kurulan İkilemeler

Ses yansımali ikilemeler⁴⁵ ve içinde kullanılan sesler temelde semantik anlamlara dayanır ve seslerine göre farklı özellikleri (boyut, hacim, yoğunluk, malzeme, yapı, cins) ve durumları (yön, mesafe, yükseklik, sıcaklık) ifade eder.

1. Aynı ses yansımasından oluşan ikilemeler, düzenli ve sürekli tekrarlanan bir olayı, hareketi veya fiili yansıtır, örneğin: *tağ tağ (ed-)* “düzenli şekilde vurulan darbelerden çıkan ses”, *çik çik (ed-)* “düzenli şekilde ve belli aralıklarla daman su damlası sesi”; *tap tap (ed-)* “düzenli şekilde yere düşen hantal şeyin veya büyük ayağın sesi”. *xart-xart (ed-)* “kırt kırt, kıtır kıtır, sürekli gelen kemirme sesi”, *dağ-dağ (ed-)* “demir veya metale vurmaktan çıkan ses, büyük metal parçalarından çıkan ses”, *dalağ-dalağ ~ darağ-darağ (ed-)* “kerek⁴⁶ veya kilise zili gibi içi boş metallere çıkan ses; bazı metallere çıkan ses”, *çur-çur* “musluk suyu kadar olan küçük şelale veya su akıntısı”, *şar-şarr ed-* “dikey şekilde akan veya şelaleden dökülen suyun sesi”, *şur-şurr ed-* “yatay şekilde akan suyun sesi”, *dum(mu)-dum (vur-)* “davul çalmak”, *çap çap* “su

⁴⁵ Zülfikar (1995) ses yansımali ikilemeleri geniş biçimde ele almıştır. Basit heceler olan "kaynak" seslerin gerçek seslerini doğrudan taklit eden ses yansımalarının en küçük parçaları olduğunu düşünerek, bunlara "birincil biçimler" demiştir. Örneğin: "çak, çat, küt, şıp, tın". Bu basit hecelere oluşan "ses dizileri", seslerin özelliklerine bağlı olarak -ıl, -ır, -iş ekleriyle genişleyebilir ve buna da "ikincil biçimler" denir. Örneğin: "kırpa-, ihıla-, çağıl-da-, fısıldaş-". Zülfikar, ses yansımalarının tekrarıyla oluşan yapılar için "ikileme" terimini kullanmıştır. Birincil biçimlerin ikilenmesi için "ikilemeli birincil", ikincil biçimlerin ikilenmesi için ise "ikilemeli ikincil" terimlerini kullanır. Örneğin: "Badıbadı (ördek), çıtır çıtır, şırıl şırıl" gibi. İkilemede, ses yansımali kelimelerin tam olarak tekrarlandığı gruplar "tam ikileme" olarak adlandırılırken, tam olarak tekrarlanmayan gruplar ise "kısmi ikileme" olarak işlenir. Örneğin: "küt küt, pat pat, tıkr tıkr" (tam ikileme), "çatur çatur, gacur gacur et-, paldır küldür" (kısmi ikileme) (Zülfikar, 1995 s. 149-168).

⁴⁶ TTü. *kerek*: hayvanların boynuna takılan büyük çan, çingirak. Kaşkay Türkçesinde büyük türüne *zäj / qarañi zäj*; ancak oğlak, kuzu ve enik boynuna takılan küçük türüne *çiñirov* denmektedir.

içinde hareket eden, yüzen, koşan insan veya şeyin çıkardıkları sesleri anlatır”, **çalap çalap** “sulu olmayı anlatır, sudan dolan ayakkabı sesi”, **muş muş yat-** “mışıl mışıl uyumak”, **hökür hökür ağla-** “hüngür hüngür ağlamak”, vs.

2. İkinci tip ise tekrarlanan bir olay, fiil veya hareketin düzensiz, kuralsız veya süreksiz olduğunu yansıtır bunun için de iki farklı ses yansımali kelimeden oluşur: **taq tuq** “düzensiz atılan kurşun sesi, düzensiz şekilde vurulan darbelerden çıkan ses, sinir bozucu / rahatsız edici şekilde eşyaları karıştırma sesi, kuralsız şekilde çalınan kapı sesi”; **dalaş-duluş** “düzensiz şekilde çıkan kerek sesi veya birbirlerine çarpan metal sesi”, **xart-xurt** “domuz yemesi gibi düzensiz kemirme sesi”, **daş-duş (ed-)** “düzensiz şekilde demir veya metalleri birbirine vurmaktan çıkan ses”, **dalaş-duluş** “düzensiz zil sesi”, **dum(mu)-dum (vur-)** “düzensiz şekilde bir şeye vurarak ses çıkarmak”, **qaraq-quruq (ed-)** “tavuk sesi”; **daram-durum (ed-)** “metal tenke veya fıçı gibi nispeten büyük ve içi boş şeylere vurularak çıkarılan ses”.

Başka örnekler: **tımtaq** “silah sesi, tek silah atışı”, **şimşaq** “yıldırım sesi, şimşek”, **cız(zı)-vız** “cızvız, sızlanma, yakınma; ateşte pişirilen yağlı et veya kuyruk ve bundan çıkan ses”, **diş-diş ~ diriş-diriş (ed-)** “telli sazları çalmakla çıkan ses”; **ciliş-ciliş ~ ciriş ciriş (ed-)** “demir para sesi, küçük metalik şeylerden çıkan ses”.

1.3.1.11. Fiil kökleri veya Çekimli Fiillerle Kurulan İkillemeler

qapdı-qazdı “çekinmeden eş dost veya başka insanlardan ısrar ve zorla para vb. şeyler alan kişi”.

1.4. Biçimbilgisi Bakımından İkillemeler

Türkçenin farklı dönemlerinde olduğu gibi Kaşkay Türkçesinde de ikilemeler, daha çok ad ve ad soylu kelimelerden kurulmaktadır. Bu yapıların yalın görünüşteki şekillerinin yanında yapım ekleri almış şekilleri de bulunmaktadır. Ekler, tek kelimeymiş gibi ikilemenin son unsuruna geldiği gibi, ayrı ayrı her iki unsura da gelebilmektedir.

1.4.1. Ad Yapım Ekleriyle

otaylı-butaylı “her taraftan, her taraflı, geniş ve çok miktarda”, **alçaqlın-ucalın (dağlar)** “inişli-çıkışlı (dağlar)”, **ad(lı)-sanlı** “şöhretli”, **mal(lı)-dowarlı** “zengin”, **ana-bowalı** “soylu, asil, dayanıklı”, **haylı-huyly** “şaşaalı, ses getiren”, **arvad-uşşaqlı** “çoluk çocuklu”, **ot-älowlu** “alevli, alev topu gibi”, **kitabsız-Allahsız** “dinsiz, zalim”, **dinsiz-imansız** “dinsiz”, **şal-arxalıq** “kuşak ve sırtlık (geleneksel erkek giyimi)”, **sağlık-salamatlık** “sağlık iyilik”, **gerin-gerin** “geriye doğru”, **götün-götün** “oturmuşken basenle hareket etme”, **parçım-parçım** “param parça, parça pinçik”,

1.4.2. Fiil Yapım Ekleriyle

Yapım eklerinde özellikle -mA + -Xş şeklinde yapılan ikilemeler dikkat çekicidir: **qaçma-qaçış** “kaçışma, kaçış, firar”, **vurma-vuruş** “vuruşma, kavga,

savaş, dövüş”, **çäk-mä-çäk-iş** “tartışma, münakaşa, mücadele, itiş kakış”, **söymä-söyüş** “sövüşme, karşılıklı küfür, sövgü”, **qärmä-qariş** “karma karışık, karman çorman”, vs.

Başka yapım eklerinde yapılan ikilemeler örneği **süd(ü)-sağın** “süt sağma, süt ve süt ürünleri”, **dälik-deşik** “delik deşik”, **sınıq-çixıq** “kırık çıkık”, **yalma-yossuq** “kalitesiz, (ikilemenin ilk anlamı yolunmuş yündür.)”, **arriq-aqsaq** “zayıf ve sakat (mal)”, **gälüm-çäkim (ed-)** “hazırlık yapma(k), girişim hazırlıklarında olma(k)”, **qapım-qazım (ed-)** “geçim için ondan bundan para koparma(k)”, **alım-satım** “alış satış, ticaret”, **gäliş-gädış** “gelip gitme, uğrama”, **issidmä-titirädmä** “hastalık belirtisi olan ateş çıkması ve titreme”, **gül-gülüş** “şanslı zaman ve durum, şansın yüzüne güldüğü durum, iyi gelişmeler”, **ged-gediş** “şanssız olduğu zaman ve durum, kötü gidişat, batış, batma”, **yağış-yağmur** “yağış, yağmur”, **yemäli-içmäli** “yiyecek içecek”, **qatma-qariştı** “karma karışık”, **täh-qalıntı** “yemek veya herhangi bir şeyden arta kalan, bir şeyin artığı”, vs.

1.4.3. Sıfat-Fiil Ekleriyle

asan-käsän “karar veren, söz sahibi olan”, **qalan-gedän** “yaşayanlar ve ölenler”, **çalan-çağırın** “şarkıcı, müzisyen, düğünde ya da arkadaşlık mahfilinde ortamı ısıtan kişiler”, **yanan-dönän** “şefkatli, sevgi dolu, vefalı, özverili, fedakar, başkasını düşünen; anne gibi şefkatli insanlar ve çocuklar için kullanılan bir sıfat”, **ölmöz-itmöz** “dayanıklı, kalıcı, sağlam, zamana/yıllara meydan okuyan”, **görmüş-götürmüş** “usul adap bilen kimse, alışkın, terbiyeli”, **görmemiş-edmümiş** “acemi”, **anglamaz-bilmöz** “anlamayan, kafası kalın”, **yalar-yumaz** “tembel ve pis (yediği kabı yıkamak yerine yalayan kimse)”, **yatar-yiğmöz** “tembel, yatıp uyuduğu yeri toplamayan”, **batar-çixär** “ortalıktan kaybolup birden ortaya çıkan kimse; belirli yerler ve noktalarda batıp başka bir yerden çıkan akar su, nehir veya pınar”, **baxar-görmöz** “gözü olup ancak görme yetisi olmayan kimse”, vs.

Sıfat-fiil ekiyle kurulan bazı ikilemeler kalıcı ad yapmıştır: **gedär-gälmöz** “ölüm”, **gälän-gedän** “silah parçası olan mekanizma”, **gälän-varan** “dokumacılık tezgahında alt ve üst ipleri ayıran çubuk şeklinde bir gereç adı”.

1.4.4. Fiil Çekim Ekleriyle

Çekimli bir fiilin tekrarı o eylemin veya işin fazla ve aşırı şekilde yapıldığını ifade eder, bazı tekrarların ise kalıp ifadeye dönüştüğü görülür: **daniştı daniştı** “çok konuştu”, **yedi yedi** “çok yedi”, **turdu turdu** “fazla durdu, fazla bekledi/bekletti”, **yatmış yatmış indi gälmiş** “fazla bir süre yatmış (hiçbir şey yapmamış) şimdi gelmiş”, **baxıy baxıy!** “bakınız Allah aşkına!, işin ters gitti durumda söylenir”, **göräm göräm** “bana da ver!, bana da verir misin?”, **demä demä!** “çok iyidir!”, **edmä edmä!** “yapma!, yapmasana!”, **qoy qoy!** “izin ver!, izin verir misin!”, **vurur vurur!** “kesin döver”, vs.

1.4.5. Zarf-Fiil Ekleriyle

oturub turub (ed-) “oturup kalma(k), birileriyle arkadaşlık ve muâşeret etme(k)”, *gedib gâlib (ed-)* “gidip gelme(k), muâşeret etme(k)”, *ged gedü* “giderek”, *gedü gedü* “giderek, fazla gitmekten”, *gälü gälü* “giderek”, *deyü deyü* “diye diye, fazla demekten...”, *ağlaya ağlaya* “ağlayarak, fazla ağlamaktan”, vs.

1.4.6. İyelik Ekiyle

ilâri gerisi, âl-ayağı, varı yoxu, canı malı, eli obası “boyu akrabası”, *dini imamı yox, hâddi hessabı yox* “haddi hesabı yok”, *o baş bu başı bâllü dâyil* “o tarafı/ucu ile bu tarafı/ucu bilinmiyor, çoktur, fazladır, fazla kalabalıktır”, vs.

1.4.7. Çokluk Ekiyle

cummur-cahallar “gençler”, *qârri-qocalar* “yaşlılar”, *qız-gâlinlär* “genç kızlar ve gelinler”, *kixa-kälantürlär* “kahyalar ve boy reisleri”, *kixa-kädxudalar* “kahyalar beyler”, vs.

1.4.8. Hal Ekleriyle

aydan-ildän “aydan yıldan, az tekrarlanan bir olay”, *tayfadan-eldän* “soydan boydan, asil aileden”, *ora-bura* “ora bura, oraya buraya”, *ona-muna* “şuna buna”, vs.

1.4.9. Vasıta Ekiyle

{-(y)XnAn} vasıta ekiyle kurulan bir ikileme kalıbı Kaşkay Türkçesinde bulunur. Bu kalıp anlamsal açıdan belirli bir zaman ve mekânda aynı özellik ve durumu gösteren ve paylaşan bir gruba işaret eder: *uşağınan uşağ* “çocuklar, şu gördüğün çocuklar”, *adamınan adam* “şu adamlar”, *ciğäläynün ciğälü* “şu gençler (küçümseme anlamı içerir)”, vs.

1.4.10. Araya Ek Getirilmekle Kurulan İkilemeler

yol ha yol “yörüklerin kışla veya yaylaya göçü sezonu”, *köç hay köç* “göç, göç mevsimi, herkesin göç ettiği durum”, *qâç hay qâç* “kaçış zamanı, kaçışın gerektiği zaman, her kesin kaçtığı zaman veya durum, topluca kaçış; kaç babam kaç!”, *gäl hay gäl* “gelme zamanı, gelmenin gerektiği zaman”, *vur ha vur* “vur babam vur!”, *gün bü gün, ged bü ged* “giderek”, *ağz ba ağz (ol-)* “sözlü kavga, dalaşı, dalaşma(k)”, *göz bü göz (ol-)* “göz göze gelme(k), aniden karşı karşıya gelme(k)”, *dow-män-dowluk*⁴⁷ “kıskançlık aşırılık ve çekemezlikten kaynaklanan rekabet”, vs.

⁴⁷ Kşk. *dow* “fırsat, meydan, yarışma, yarışmanın her bir bölümü, rekabet içeren oyunların her bir partı; kere, defa, part, seans”. Bu kelime *dav* şeklinde Kıpçak lehçelerinde mevcuttur: *Yaxşı sözden yav çığar, yaman sözden dav çığar* “Güzel sözden yağ çıkar, kötü sözden savaş çıkar” (Pekacar 2006, s.245); Karaçay-Malkarca *dav* “talep, istek, iddia, dava, tartışma, kavga, çekişme, hak talebi, hak isteme” Nevruz (1991). Karaçay-Malkarca – Türkiye Türkçesi Sözlüğü, Kaynak: Türk Lehçeleri 10 Ağustos 2023’te <https://turklehceleri.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/hepsi/anlam/dav> adresinden edinilmiştir.

1.5. Diziliş Bakımından İkilemeler

1.5.1. Aynı Sözcüklerin Tekrarı

Bu ikilemeler bir sıfat, zarf veya zamirin tekrarından oluşur: *bir bir gâliñ* “tek tek geliniz”, *bor bor cahal* “sarışın gençler”, *nicü-nicüyüniz?* “nasılsınız?”, *axır-axırı* “sonunda, son zamanlarında, bitimine kala, bitiminde”, *beläkin-beläkin* “böyle böyle”, *xurda-xurda* “ufak ufak, yavaş yavaş”, *tük-tük* “tek tek”, *bircä-bircä* “tek tek, birer birer”, *kummuca-kummuca* “küçük, ufak tefek”, *yal-yal* “tepe şeklinde, tepelerin olduğu yer”, *issi-issi* “sıcak sıcak, sıcak şekilde”, *gedäk-gedäk ed-* “sürekli gidelim demek, gitmek istemek, gitmekte ısrar etmek”, *şan-şan*⁴⁸ “delik deşik, oyuk oyuk, göz göz”.

1.5.2. Farklı Sözcüklerin Tekrarı

Farklı sıfat, zarf veya zamirin tekrarından oluşur: *sarı-kırmızı*, *uca-alçaq* “yüksek ve alçak yer”, *närmä-nazık* “hassas ve kırılğan insan/ şey; mec. nimet ve bollukta yetişmiş olan insan”, *nazık-nüşmi* “ince zarif alıngan ve hassan insan”, vs.

1.6. Ögelerin Kökeni Bakımından İkilemeler

Köken bakımından Kaşkay Türkçesindeki ikilemeler; 1. tamamen Türkçe kökenli, 2. bir ögesi Türkçe kökenli, 3. tamamen alıntı kökenli kelimelerden kurulmaktadır. Söz varlığı içinde Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin bulunduğundan, bazı ikilemelerin bir veya her iki unsuru da alıntı kelimelerden oluşabilmektedir: *üt-owlad* “çocuklar ve torunlar, evlat”, *axır-ağbat* “son, akıbet, nihayet, sonunda, eninde sonunda”, *ävül-axır* “daima, her zaman”, *gäp(i)-guft* “belirli bir amaç doğrultusunda konuşulan söz”, *sär(i)-sida* “ses seda”, vs.

Sonuç

İkilemeler temelde kelimelerin anlamını pekiştirmek, vurgulamak veya anlatımı daha akıcı ve etkili kılmak amacıyla kullanılmaktadır. İkilemelerin ilişkili, eş, yakın veya zıt anlamlı kelimelerden meydana gelmesi rastgele olmayıp belirli kurallara tabidir. Genelde adlardan, fiillerden ve yansıma kelimelerinden oluşmuş olan ikilemeler, Kaşkay Türkçesinde oldukça yaygındır. İkilemeler tarihsel, kültürel ve toplum dilbilimsel açılarından önem taşımakta olup söz varlığının önemli ögeleri arasındadır: *ot-ocaq* “ateş ve ocak, mec. yemek yapma”, *qärrı-qoca* “yaşlı, yaşlılar”, *sınıq-çixiq* “kırık çıkık”, *soy-sap* “soy sop, köken”, *yağış-yağmur* “yağmur, yağış”, *yalan-gärçüg (ed-)* “dedi kodu, gıybet”, *yama-yaxa* “yamalama, yama, onarım”. Eski Türkçede bulunan bazı ikilemelerin birebir veya oldukça yakın bir biçimde Kaşkay Türkçesinde korunması dikkat çekicidir. Bazı yönleriyle söz konusu korunmalar, Eski Türklerin yaşam biçimini (göçebelik, hayvan yetiştirme, doğayla iç içe yaşama) ve toplumsal yapısını (boy

⁴⁸ Kşk: *bağrum başı şan-şan oldu* “bağrum başı pare pare / delik deşik oldu” (Kaşkay folklorunda anonim şiir).

sistemini) muhafaza eden Kaşkay Türklerinin yaşam biçimi ve toplumsal yapısıyla ilgilidir: *oba-qärü* “boy ve akrabalar” [<ET. *bodun kara* “halk”], *kop-varı* “hep, hepsi, topluca, tamamı” [<ET. *kamağ barça* “hep, hepsi, tamamıyla”], *hägär-ügän* “eyer ve dizgin, eyer takımı” [<ET. *eder yügön* “eyer ve dizgin”], *issipar ~ ipar* “koku; güzel koku” [<ET. *yıd yıpar* “güzel koku, misk; tütsü”], *yeyim-içim* “yiyecek, geçim” [<ET. *yëm içim* “yiyecek ve içecek”], *göy-kurra* “gök, gök kubbe; Tanrı” [~ET. *kök teñri* “gök”], *äyä-mähni* “sahip, eğiten, yetiştirici; anne baba” [~ET. *ıye idi* “sahip”], *uxarı-kota* “yukarı ve aşağı” [<ET. *yokaru kodı* “yukarı ve aşağı”], *ot-älöw* “ateş ve alev” [<ET. *ot yalın* “alev, ateş, yalım”]. Kaşkay Türkçesinde bulunan ikilemelerin yapısındaki ses ve anlam prensipleri başka Türk lehçeleriyle paraleldir. Örneğin, ikinci unsurunun ilk sesinin /m/ ve /p/ sesleri ile değişen ikilemeler, başka Türk lehçelerinde de benzer yapıdadır: *kitab-mitab* “kitap mitap”, *adam-madam* “insan, şahıs, adam”, *ırtq-pırtq* “yırtık pırtık”. Bazı fiillerin ikileme şeklinde kullandığı dikkat çekmektedir: *var-ged-* “gitmek, yürümek”; *götür-apar-* “götürmek, ulaştırmak, taşımak”. İkilemeler gerek ses ve biçim gerekse anlamlarıyla bazı etimolojik problemlerin açıklanmasına imkân verebilecek durumdur. Başka bir deyişle tek başına kullanılmayan bazı eski veya arkaik kelimeler, ikileme içerisinde korunmuştur. Bu nedenle bir arada bulunan eş anlamlı kelimeler birbirlerinin kökenine ışık tutulabilirler. Örneğin *täh-qalıntı* “arta kalan, artık, son” ikilemesindeki *täh* ögesi, ET. *tekiş* “son” kelimesinden gelmiştir. *Qut-qäzza* “yemek, yiyecek” ikilemesindeki *qut* ögesi ET. *kut* “kut, uğur, baht, saadet, Tanrının lütfü” kelimesinin devamıdır. Aynı şekilde; *püt(i)-pätäk* “detaylar, ekler, eklentiler, uzantılar” [<ET. *bitig* “kitap, yazı”]; *qan-irin* “kan ile irin; mec. kötü durum” [<ET. *yiriñ kan*]; *tat(i)-towal* “Türk olmayan, yabancı, Fars/Tacik” [~ET. *tat tawgaç*]; *bel-boxun* “bel ve eklem, vücudun yapısı, boyun güzelliği ve uyumluluğu” [<ET. *bogun* “eklem” (Wilkens 2021, s. 408)]; *mäj-pasmağ* “kir pas” [<ET. *beñ, meñ* “benek”]; *hiqq-i-kip (ed-)* “ıkınma ve zorlanma; zorluk, zorlukla yapmak” [<*hiqq* <*hiqqin-* “ıkınmak” + *kip* <*küp-* “havadan dolmak, kabarmak, şişmek” <*köp-* ~ EUyg. *köpir-* “köpürmek, kabartmak” (Wilkens 2021, s. 408)]; *xırr(i)-dal* “tartışma, çekişme, dalaşma” [<*dal-* “dalmak, dalaşmak”]. Dil temasları sonucu Eski ve Çağdaş Türk lehçelerinde bulunan bazı ikilemelerin çevrilmiş şekli Kaşkay Türkçesinde görülmektedir: *kar(i)-kassıblık* < iş güç. İkilemeler bazı sosyolengüistik normlar ve kültürel kodlar içermektedir. Dilin canlı bir ögesi olan ikilemelerde yaşam biçimi, yaşam koşulları, coğrafya ve dil temaslarının etkisini izlemek mümkündür. Bu araştırmadaki ikilemeler arasında; tartışmalı, çekişmeli ve kavgalı durumları gösteren ayrıca mücadele dolu, haşın, gergin, kaba, direk, dolaysız, açık, çıplak, tabu, argo veya olumsuz anlamları yansıtan ve anlatan birçok ikileme dikkat çekmektedir. Bu durum ise, serbest ve özgür bir şekilde yaşayan, ayrıca kendileriyle, başkalarıyla ve doğayla bitmek bilmeyen bir mücadele ve çekişme içinde olan Kaşkayların yaşam biçimi,

yaşam koşulları ve coğrafyasıyla ilişkilendirilebilir. Eş anlamlı kelimelerin Eski Türkçe ve Çağdaş Türk Lehçelerinde bulunması Türk dilinin süreklilik ve zenginliğinin bir göstergesi olarak önem taşır. Çağdaş Türk lehçelerinde aynı veya benzer ikilemelerin görülmesi rastlantısal değildir. Tarihsel ve Çağdaş Türk lehçelerinde görülen birçok ikileme, Kaşkay Türkçesinde de aynı veya benzer biçim, anlam ve kullanımlarda görülmektedir. Kaşkay Türkçesindeki ikilemelerin Tarihî ve Çağdaş Türk lehçelerindeki ikilemelerle yakın, benzer veya aynı nitelik ve mahiyette olması, Türk dili ve lehçelerinin yapı ve mantık olarak paralel biçimde geliştiğini, bütünlüğünü ve sürekliliğini gösteren bir husustur.

Hakem Değerlendirmesi: Kör hakemlik.

Yazarların Katkı Düzeyleri: Tek Yazar %100.

Etik Komite Onayı: Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilimsel Etik Değerlendirme Kurulunca 17.03.2022 tarihli toplantısında 2022/27 sayılı karar numarası ile araştırmanın etik açısından bir sakıncası olmadığına karar verilmiştir.

Finansal Destek: Yazar çalışma ile ilgili bir finansal destek alınmadığını bildirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazar çalışma ile ilgili potansiyel çıkar çatışması bulunmadığını bildirmiştir.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarına aittir.

KAYNAKÇA

- Abik, A. D. (2010). (isim1 + lı/+lu) (isim2 + lı/+lu) kuruluşundaki ikilemeler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 2(17), 1-20.
- Ağca, F. (2015). Eski Uygurca ıstikaklı ikilemeler üzerine. In B. Gül (Ed.), *Alkış Bitiği Kemal Eraslan Armağanı* (pp. 17-30). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Akkuş, B. (2021). *Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde ikilemeler* (Tez No. 696528) [Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Aksan, D. (2006). *Anadilimizin Söz Denzinde*. Bilgi.
- Aksan, D. (2015). *Türkçenin sözvarlığı*. Bilgi.
- Akyalçım, N. (2007). *Türkçe ikilemeler sözlüğü*. Anı.
- Anvarian Aghdam, A. (2009). *Kaşkay Türklerinde atasözleri* (Tez No. 241374) [Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ataizi Erenoğlu, D. (2017). *Kaşkay Türklerinin Dili*. TDK.
- Atalay, B. (2006). *Divanü Lugati't-Türk* (Vols. I-III). TDK.
- Atmaca, E. ve Kral, F. (2015). Kazak Türkçesindeki ikilemelerin sınıflandırılması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(1), 194-213.

- Aydın, E. (1997). Orhon Yazıtlarında Hendiadyoinler. *Türk Dili Dergisi*, 544, 417-421.
- Bozkurt, H. (2013). *Türkmen Türkçesinde ikilemeler* (Tez No. 241374) [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Bozok, E. (2012). *Eski Uygur Türkçesinde istikaklı kelimeler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Osmangazi Üniversitesi.
- Böler, T. (2010). Çaştani Bey Hikâyesindeki ikilemeler ve Türkçede ikilemelerin eskiliği meselesi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 42(42), 33-60.
- Can, M. (2010). *Eski Uygur Türkçesinde ikilemeler* (Tez No. 262949) [Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford University Press.
- Çağatay, S. (1963). Türkçede “Kadın” İçin Kullanılan Sözcükler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 10, 13-49.
- Çağatay, S. (1978). Uygurcada Hendiadyoinler. In *Türk lehçeleri üzerine denemeler* (pp. 29-66). Ankara Üniversitesi DTCF.
- Çelik, M. (2014). *Kaşkay Türkçesi metinleri*. Gece Kitaplığı.
- Çelik, M. ve Yılmaz, M. (2020). Türkiye’de yayımlanan çalışmalar ışığında Kaşkay Türkçesinde ikilemeler. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 50, 47-76.
- Çimen, E. (2021). “İkilemeler” hakkında bibliyografya çalışması. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1), 53-80.
- Çoraklı, Ş. (1991). *Türkçe ve Almancada ikilemeler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Doğan, L. (2012). Türkmen Türkçesinde ikilemeler. *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 36, 90-103.
- Doğan, L. (2021). Gagauz Türkçesinde ikilemeler. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(3), 1637-1659.
- Doğan, T. (2022). *Kaşkay Türkçesi üzerine bir inceleme, Yettim Yal (Yetim Tepe), Giriş-İnceleme-Metin-Aktarma-Dizin*. NEÜ.
- Doulatabadi, F. (2017). *Kaşkay Türklerinin Edebiyatı*. TDK.
- Durgut, H. (2004). Türkiye Türkçesinde ikilemelerde kalan arkaik kelimeler. In 5. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı* (pp. 1-10). Ankara.
- Duvarcı, A. (2005). Türklerde tabiatüstü varlıklar ve bunlarla ilgili kabuller, İnanmalar, Uygulamalar. *Bilgi*, 32, 125-144.
- Eker, S. (2005). *Çağdaş Türk Dili*. Grafiker.
- Emre, A. C. (1945). Yineleme, İkizleme, Katmerleme. *Türk Dil Bilgisi* (pp. 15-30). İstanbul.
- Ercilasun, A. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmut Divânı Lugâti't-Türk, Giriş Metin-Çeviri Notlar-Dizin*. TDK.
- Erdem, M. D. (2005). Harezmi Türkçesinde ikilemeler ve yinelemeler üzerine. *Bilgi*, 33, 189-225.
- Ergin, M. (2012). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak.

- Hatiboğlu, V. (1981). *Türk Dilinde ikileme*. TDK.
- İsi, H. (2018). Eski Uygur Türkçesinde “kut kıv” ikilemesinde geçen “kıv” sözcüğünün tarihî metinlerden Türkiye Türkçesine serüveni. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 7(15), 32-53.
- Kara, M. (2009). Hakas Türkçesinde ikilemeler. *Gazi Türkiyat Türkojisi Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 35-62.
- Karahan, L. (1998). *Türkçede Söz Dizimi*. Akçağ.
- Karaman, A. (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) ikilemeler* (Tez No. 661004) [Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kardeş, R. (2015). Yakut (Saha) Türkçesinde ikilemeler. *Siberian Studies (Sad)*, 3(8), 35-60.
- Koca, E. (2007). Kırgız-Türk dillerindeki yansıma sözcüklerden oluşan ikilemeler. *Bişkek Sosyal Bilimler Üniversitesi Kırgız Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 12, 1-26.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. TDK.
- Mardani Rahimi, A. (1999). *Atalarsözü: Kaşkay Türklerinin atasözleri*. Keyanşehir.
- Mardani Rahimi, A. (2007). *Kaşkay Sözlüğü*. Ensari.
- Mirzai, A. (2017). *Qaşqayı Tapmacaları/Bulmacalar*. Yaşıl Alma.
- Muradi Keşköllu, S. (2010). *Mehr-i Haver, Mah-ı Mağrib*. Qaşqayı.
- Ölmez, M. (1991). Ana Altayca sözcüğü *d-. *Türk Dilleri Araştırmaları* (pp. 167-190). Ankara.
- Ölmez, M. (2017). Eski Uygurca ikilemeler üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 65(2), 243-311.
- Ölmez, Z. K. (1997). Kutadgu Bilig’de ikilemeler (1). *Türk Dilleri Araştırmaları*, 7, 19-40.
- Ölmez, Z. K. (1998). Kutadgu Bilig’de ikilemeler (2). In *Bahsı Ögdisi 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı* (pp. 235-260). Simurg.
- Öz, A. (1997). Özbek Türkçesinde ikilemeler. *Türkojisi Dergisi*, 12(1), 287-311.
- Öztürk, S. (2008). Yeni Uygur Türkçesinde ikilemeler. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, 3(4), 1036-1048.
- Pekacar, Ç. (2006). *Kumuk Türklerinin atasözleri (inceleme, metin, diziler)*. Meyil Matbaacılık.
- Rezaei Amaleh, M. (2023). *Kaşkayı Türkçesi Ağzıları (giriş-inceleme-metin-sözlük)* (Tez No. 794259) [Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Sarı, İ. (2018). Eski Türkçede eşmerkezli birleşik sözcük yapıları. In *Köktürk Yazısının Okunuşunun 125. Yılında Orhun’dan Anadolu’ya Uluslararası Türkojisi Sempozyumu 2018 Ulanbator-Moğolistan, Bildiriler Kitabı* (Vol. 2, pp. 1252-1267).
- Seferi Keşköllu, A. (2015). *Yettimyal, Kaşkay Türkçesinde Şiir ve Yazın Kökenlerine Bir Baxış*. Neşr-i Hemara.
- Sev, G. (2004). Divanü Lügati Türk’te ikilemeler. *Türk Dili*, 634, 497-510.

- Soydan, S. (2017). Ali Şir Nevâî ve Hüseyin Baykara'nın manzum eserlerine göre klasik Çağatay Türkçesinde ikilemeler. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 319-332.
- Şahbazi, Ş. (1988). *Kaşkay Şiiri*. Mustafavi.
- Şen, S. (2002). *Eski Uygur Türkçesinde ikilemeler* (Tez No. 122582) [Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Taş, İ. (2012). Kutadgu Bilig'de ikilemeler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 60(2), 43-96.
- Tekin, T. (1995). İkilemeler. In *Orhon Yazıtları: Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk* (pp. 15-17). Simurg.
- Tuna, O. N. (1949). Türkçede tekrarlar. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2-3(3), 429-447.
- Tunca, H. (2023). *Kaşkay Türkçesi söz varlığı* (Tez No. 783382) [Doktora tezi, İnönü Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Türk Dil Kurumu. (1972). *Dîvânu Lûgat-İt-Türk dizini*. TDK.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Güncel Türkçe sözlük*. TDK.
- Uğur, A., ve Tokyürek, H. (2023). Altun Yaruk Sudur metninde sadece ikileme yapısında görülen fiiller üzerine. *Dil Araştırmaları Journal of Language Studies*, 17(32), 9-34.
- Ulutaş, İ. (2007). Kırgız Türkçesinde ikilemeler. *Akademik Bakış*, 13, 1-15.
- Wilkens, J. (2021). *Eski Uygurcanın el sözlüğü (Eski Uygurca-Almanca-Türkçe)*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.
- Yalçın, S. K. ve Çeçen, E. (2020). Azerbaycan Türkçesi sözlüğündeki ikilemeler üzerine bir değerlendirme. *Türkologia*, 6(104), 32-44.
- Yılmaz, S. A. (2018). Eski Türk Runik harfli metinlerdeki askerî ve siyasî terimler ile unvan niteleyicilerin Özbek Türkçesindeki izleri. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4(7), 260-296.
- Zülfikar, H. (1995). *Türkçede ses yansımali kelimler*. TDK.

Kullanılan Çevrimiçi Kaynaklar

- <http://www.lugatim.com/>
<https://sozluk.gov.tr>
<https://turklehceleri.org/tr/>
<https://www.nisanyansozluk.com>

Kaynak Kişiler

- Ali Asker Rızai Amale, 71 yaşında, okuryazar
 Behmen Muradi Alemdarlı, 44 yaşında, okuryazar
 Hüseyin Ciddi Bayat, 68 yaşında, okuryazar
 Hüseyin Muslimi (Can Kerçembulu), 46 yaşında, okuryazar
 Mansur Şahmuhammedli Mehtherhana, 80 yaşında, okuryazar

Mehrşid Rahnima Dereşorlu, 45 yaşında, okuryazar
 Nehmet Ahmedî İğdir, 74 yaşında, okuryazar değil
 Qulam Rıza Alemdarlı, 80 yaşında, okuryazar değil
 Veliyullah İğdir, 42 yaşında, okuryazar

Kısaltmalar

ay.: aynı anlam

DLT: Divanü Lugati't-Türk

EUyg.: Eski Uygurca

Kşk.: Kaşkay Türkçesi

mec.: mecazen, terim olarak

TTü.: Türkiye Türkçesi

x(ı)-x: İkilemelerde (i) / (i) / (u) şeklinde parantez içinde yazılan sesler “ve, ile” anlamındadır. Bu seslerin kullanılıp kullanılmaması bir ağız özelliği olup ağızlara göre değişiklik gösterir. Bu durum ikilemenin anlamında bir değişiklik yaratmaz.

Kaşkay Türkçesi İçin Kullanılan Çeviriyazı İşaretleri

/ä/: açık /e/ sesi; IPA [æ]

/e/: kapalı /e/ sesi; IPA [ɛ]

/ğ/: ötümlü artdamaksıl sürtünmeli ünsüz; IPA [ɣ]

/ŋ/: orta/arka damak n sesi; IPA [ŋ]

/q/: arka damak /q/ sesi (ق); IPA [q]

/w/: çift dudak v'si

/x/: hırıltılı /h/ sesi (خ); IPA [x]

İkilemelerin Sözlüğü

acıq-qähätliq: açlık kıtlık

ac-suyuz ~ ac-bäc: aç ve susuz; mec.
yoksul, fakir

ac-tox: aç tok

aç- bağla-: açıp kapatmak

aç- säç-: açıp seçmek

aç- yum- ~ yum- aç-: açıp yummak

aççı-ağı: çok acı

aççı-halahıl: çok acı, baldıran acısı

aççı-maççı: mec. afyon, madde,
uyuşturucu

açıq-alayın: açık ayan, ayan beyan

açıq-aşkar ~ açıq-aşkara: aşkar, açık,
ortada, ayan beyan

açıq-aydın: açık aydın, ayan beyan, net

ad(ı)-san: şan şöhret

ad(ı)-sanlı: ünlü, şöhretli

adam-madam: insan, erkek insan, adam,
yetişkin erkek ve benzeri

ağaç-pağac: ağaç ve bitki

ağca-mağca: beyaz ve güzel

ağ-göy: beyaz ile yeşil/mavi karışımı

- ağır-ağır: ihtişamlı, saygın, yavaş, salınarak
- ağ-sarı: sarı beyaz, beyaz ile sarı karışımı
- ağur-ünjül ~ ağır-ıñil: ağır ve hafif
- ağur-ünjül ed- ~ ağır-ıñil ed-: bir durumu, işi veya fikri ölçmek; ölçüp tartmak, düşünmek
- ağuz-bulama ~ ağız-bulama: koyun veya keçinin yavru doğurduktan sonra sağılan ilk sütüne ağuz/ağız ve bu sütü pişirerek yapılan yemeğe bulama denir.
- ağz ba ağz (ol-): sözlü kavga, dalaşı, dalaşma(k), tartışma(k)
- ağz(1)-burn: yüz, surat (olumsuz anlamda)
- ağz(1)-göz: konuşma ve irtibat kurabilme becerisi
- ağz(1)-gözlü: çekingen veya utangaç olmayan, cesur; toplumsal konularda çekinmeyen kimse, gerektiği yerlerde irtibata geçip diyalog veya bağlantı kurabilen kimse, hakkını savunabilen kimse
- ağz-ağz ed- ~ ağz ağza ver-: tartışmak, sözlü dalaşı yapmak, dil uzunluk etmek
- ah-bah!: harika, çok güzel!
- ah-nala-ahbıd: beddua, kargış
- ah-nala-qārgış: beddua, kargış
- al(1)-gul: yalan dolan, kandırma, kandırmaca
- ala-bor: beyaz geri ve sarı karışımı; sarışın ve beyaz
- ala-çil ~ ala-çilli: çilli; yüzünde, derisinde veya tüyünde kahverengi benekleri bulunan
- ala-güllü: renkli çiçekli (kumaş, elbise için)
- alaca-qārāñı: alaca karanlık
- alan-köläñ (-ä qoy-): kötü durum, yağmalama durumu
- alan-talan (ed-): yağma, yağmalama(k)
- ala-pälāñi [<pälāñ “leopar”]: karışık renkli, kamuflej renkli
- ala-pula: ala bula, görünüşü güzel olmayan, karışık ve bulanık renkli, ala bula
- alaq-bulaq: karmakarışık, altüst olmuş, altüst durumda, allak bullak; özel olarak alaq bulaq göz şeklinde kullanılır.
- ala-qārā: siyah beyaz; baş dönmesi, sersemlik; kötü ve karışık rüya, kabus
- ala-qārā ed- (I): uykuda sayıklamak, kabus görmek, kötü ve karışık rüyalar görmek
- ala-qārā ed- (II): siyah beyaz görmek, net görememek, baş dönmesinden dolayı net görememek
- ala-qārā ed- (III): az düzeyde okuma yazma bilmek
- ala-qāşqā: alnından beyaz akıtması olan karışık renkli hayvan
- ala-qırmızı: kırmızı beyaz
- alaq-talaq (ed-): darmadağın, savrulmuş, birbirlerinden ayırmış veya uzaklaştırılmış
- alaz-bulaz bax-: çaresizce, umutsuzca bakmak
- alçaqlın-ucalın: inişli-çıkışlı
- alım-satım: alıp satma işi, alışveriş
- alım-verim: alışveriş, ticaret
- alınc-dalınc (ol-): ısrarcı olma, alacaklı gibi ısrar etme(k)
- alış- yan-: tutuşup yanmak
- alış-dāyiş: alışveriş, ticaret
- alış-veriş: alışveriş, ticaret

all(1)-iqbal: şans, talih, baht, kader, kismet	armanlı-hâsrâtlî: yerine getirilmemiş arzusu ve dileği olan kimse; hasretli, muradına ermemiş kimse
alma-palma: elma ve meyve	arnağ-yornağ ~ yornaq-arnaq: yorgun argın
alt(1)-baş: alt ve üst, aşağı ve yukarı; kış ve kafa, hepsi	arpa-buğda: arpa buğday, tahıl
alt(1)-üst ed-: karıp karıştırmak, aramak, didiştirmek, kontrol etmek, karıştırmak, altını üstüne getirmek, saçıp savurmak, dağıtmak	arpa-saman: davar azığı, hayvan besini
ana-ata ~ ata-ana: dede ana, önceki kuşaklar	arrı-durru [<ET. arıg turug]: arı duru, saf, temiz
ana-baba ~ ana-bowa: ana baba, ebeveyn	arrıq-axsaq: zayıf ve sakat, zayıf ve cılız, iyi durumda olmayan hayvan, sıska
ana-bacı: ana bacı, saygı gerektiren aile bireyleri	arrıq-ölüntü: zayıf, güçsüz
ana-bowalı: soylu, asil, dayanıklı	arrı-tâmis: arı ve temiz
and(1)-aya (ed-): yemin etmek, yemin ettirmek; yalvarmak, rica ile bir şeyin yapılmasını istemek	arvad-kîşi: kadın erkek
añlamaz-bilmâz: anlamaz, kalın kafalı, düşüncesiz	arvad-uşaq: çoluk çocuk
añut-mañut bax-: angut gibi bakmak, bön bön bakmak, farkındasızca durup bakmak; şaşırıp kalmak, hayretle bakmak, donup kalmak	arvad-uşşaqılı: evli, çoluk çocuklu
appaq ~ appağı: apak, bembeyaz	arızı-arman: arzu ve dilek, murat
app-arrı: arı, tertemiz	arızı-giley: sitem, şikayet, dertleşme
aq-qârâ bilmâyân: cahil; okuma yazma bilmeyen	arızılı-armanlı: hasretli, muradına ermemiş kimse
aq-qârâ: siyah beyaz; mec. okuma yazma	asan-käsân: yapma gücü olan, yapma iradesi ve yetkisi olan, lider, reis, boyun büyüyü, sözü geçen kişi, karar veren, söz sahibi olan
ar-dârd: ar, utanma ve kendine gelme duygusu	aslım-salxım: sarkık, üzüm salkımı gibi sarkık
ar-qiyrât: ar, utanç, kendine gelme, kötü işler yapmama iradesi	assa-assa: yavaş yavaş, giderek
ar-tâqlid: ar, utanç, kötü işlerden uzak durma gücü ve gayreti	assıman hoy assıman!: yakınma, şikayet, itiraz ünlemi
ara-vara: takat, tahammül, dayanma gücü	at(1)-qâtır: at ve katır, yük hayvanları
ard(1)-dâm: ön ve arka	at-aşğal ~ ârr-aşğal: çer çöp, atık, pek de işe yaramayan ıvır zıvırlar
	at-âşşâg: kanı saf ve temiz olmayan, karışık olan, katır gibi, huysuz, asil olmayan
	atıl-batıl: abes, boş, işsiz, uğraşısı olmayan
	atlı-piyada: atlı ve yaya(n)

- attıla-butow: çocuklar gibi dertsiz tasasız oynayıp zıplama; mec. olgun ve faydalı olmayan işler (yapma), ciddi olmayan iş veya konu
- axır-ağbat äyâsi ol-: hayırlı sona ulaşmak
- axır-ağbat: ahir akıbet, mutlu son, nihayet, sonunda, eninde sonunda
- axxey-axxey!: hatırlayarak üzüme ve hayıflanma gibi duyguları anlatan ünlem
- aya-vaya ol-: yersiz yurtsuz kalmak, avare olmak, tanımadık yerlerde kalacak yer bulamamak
- aya-vaya: avare, yersiz yurtsuz, arada kalmış, kalacak yeri olmayan kimse
- aydan-çaydan: hezeyan, alakasız, saçma sapan
- aydan-ildän: aydan yıldan, mec. az tekrarlanan bir olay
- aydum-uydum: bir çocuk oyunu, ciddi olmayan iş veya konu
- ayın-şayın: ayan beyan, aleni, ortada herkesin görebildiği biçimde
- ay-gün ol-: doğum zamanı yaklaşmak
- ay-gün: hamileliğin son günleri, doğumun yaklaştığı zaman
- ayıl-mayıl: bitkin, çaresiz
- ayı-mayı: ayı ve benzeri
- ayna-daraq: güzellik ve süs eşyaları
- ay-qārāññı: karanlık gece, karanlık, zifiri karanlık
- ayran-kärä: ayran ve tereyağı, süt ürünleri
- ayrı-ayrı: ayrı ayrı, farklı, başka başka
- az(ı)-çox: az çok
- azag-bäzäg: süsleme, bezeme ve donatma
- azañ-uzäñ: çok uzak yer
- azar-äziyät: eziyet
- az-az: azar azar
- az-maz: az, az maz, az buz
- badıg-badıg ed-: hafif davranışlarda bulunmak
- badman-badman: batmanla, çok, fazla
- bağ-bossan: bağ bostan
- bağla-kül- ~ kül- bağla-: iple bağlamak, insan veya hayvanın el ve ayaklarını iple bağlamak
- bah-bah!: düşünlerde ve şenliklerde fazla beğenme ve hoşlanmayı ifade eden bir ünlem
- baldır-bacaq: baldır bacak
- baş-ayaq: baş ve ayak; mec. vaziyet, durum, kimlik, hal, meslek, uğraşı, nitelik; özellikle baş-ayağı bälli dâylil “ne idiği (olduğu) belirsiz kimse”.
- baş-qulaq: baş kulak, görünüm, görünüş
- baştan ayağa ~ baştan ayağı: tamamen, komple, bütün, hepsi
- batar-çixär-: belirli yerler ve noktalarda batıp başka bir yerden çıkan akar su, nehir veya pınar; mec. bir süre ortalıktan kaybolup tekrar ortaya çıkan kimse, belirsiz insan, bir var bir yok
- batış-batış (ed-): vücutta ve deride iğne batıyormuş gibi hissetmek
- bax- gör-: bakmak, görmek, görüp bakmak
- baxar-görmäz: gözleri olup ancak görme yetisi olmayan kimse
- baxar-kor: gözleri olup ancak görme yetisi olmayan kimse
- baxıñ baxıñ!: Allah aşkına bakınız!, işin ters gitti durumda söylenen memnuniyetsizlik terimi
- bäbäm-bäbäm ed-: çocuğum diyerek ağlamak

- bäddäx-bäddäx (ed- / bax-)[<bädbäxt]:
garibancısına, mazlumcasına
davranmak/bakmak
- bäh-bäh!: çok iyi!, güzel!, beğenme ve
hoşlanma ünlemi
- bäläd-bilän: bilen, vakıf olan kimse
- bälä-varıs: ters, aksi, uyumsuz kimse
- bälgi-budaq: yaprak budak
- bälkäm-bälkäm ed-: belki durumlar
daha iyi olur diye umut edip bir
şeyler yapmak, umutla çare
beklemek
- bäna-bunçaq: (yer, köy, bölge ve boy
gibi konuların kuruluşunda)
tapu, temel, kurucu, esas,
kuruluş, asıl, başlangıç
- bäna-bunya: temel, esas, kurucu,
kuruluş
- bel-boxun [boxun < boğun “eklem”]:
bel ve eklem, vücudun yapısı,
boyun güzelliği ve uyumluluğu
- beläkin-beläkin ~ beläyi-beläyi: böyle
böyle
- bel-kulär: kazma kürek
- bıllır-bıllır ~ billir-billir: parlak, pırıl
pırıl
- bibri-bibri (ed-): kuzuları çağırmak için
kullanılan ünlem
- bih-bih (ed-): yem verme tavukları
çağırmak için kullanılan ünlem
- bili-bili: parlak ve yuvarlak; özellikle
çocuklarda parlak ve yuvarlak
göz
- bir-bir: tek tek, birer birer, birbirlerini
- bircä-bircä: teker teker, birer birer
- birin-birin: tek tek
- biyaban-yazı ~ biyaban-bäss: dışarı,
yaban, yaban yazı
- biyi-biyi ed-: bayanlarda kendini büyük
göstermek, gururlu ve burnu
havada davranmak, prensesler
veya hatunlar gibi hissetmek
- veya hissettirmek, prensesler
veya hatunlar gibi davranmak
- biz-dälil: biz ve delgi, dikiş ve dikim
araç gereçleri
- bizlin-sizlin: biz ve sizle ilgili, bize ve
size ait
- biz-siz: biz ve siz, hepimiz
- bob-bob ~ bab-bab!: bir şeyin, bir
kişinin veya bir cihazın iri,
vücutlu ve gücünün fazla oluşu
karşısında söylenen şaşırma
ünlemidir. Bu ünlem “bağ
bağ!” ifadesinden oluşmuş
olabilir.
- bor-sarı: sarışın
- bowalı-soylu: asil, güvenilir, doğru
dürüst, dayanıklı
- bowam-bowam ed-: bir yakının
kaybetme, bir acı, bir hastalık
veya bir rahatsızlıktan dolayı
ah babam! diyerek yakınmak
ve ağlamak
- bowa-xaca: dede baba
- boy-bala: boy pos
- boy-boy ed-: boylamak; duvar, kuyu
veya bir arkasından arkasından
kafa uzatıp bakmak
- boyun-boğaz: boyun boğaz
- boyun-buxaq: boyun ve çene altı
- bögün-sähär: bugün yarın, çok yakın
zamanda
- bögün-sähär éd-: yarına/ sonraya
bırakmak, ertelemek; bir işi
veya cevabı ertelemek ve
yarınlara bırakmak
- bölük-bölük: bölük bölük, parça parça,
ayrı ayrı, bölünmüş durumda
- bön-bön ~ böm-böm: bön bön, budala
gibi
- böyük-böyük ed-: büyükler gibi
davranmak, büyükler gibi

- davranarak onlar gibi olmak istemek
- böyük-kuçuk ed-: farklı yaşların saygı gereğini anlamak; yaşça büyük veya saygılı insanların sözüne dikkat etmek, önem vermek, saygı göstermek, saygın insanların sözünü dinlemek
- bulabula: süt kaynatırken sütü bulamak için kullanılan uzun çubuk veya oklava
- bulut-mulut: bulut ve yağmur yağacak şey
- buracık-oracık dāyil!: ab buz yol değil, uzakta, uzak olan, uzakta olan
- burdabas-ordabas [<burda bas + orda bas]: sürekli takip halinde, sürekli takip ederek, yakaladı yakalayacak durumu.
- burud-burud ol-: süt, yoğurt veya peynir mayalanırken kesilmek
- butta-bunca: çalı ve ot, küçük bitkiler
- buz-qırow: don, donduran soğuk
- cadı-cämmäl: büyü, sihir
- cahaz-örtüg: çeyiz, yeni evlenecekler için ev eşyası
- can(1)-baş: canla baş, her şey, bütün varlık ve servet
- can(1)-cism: vücut, fizik, güç, kuvvet, dayanma gücü
- cancanäk [(?) can+çanağı]: bebeklerin kafatası üzerinde bulunan yumuşak bölge, bingıldak
- cäkki-canavar ~ cikki-canavar: kurt kuş, vahşi doğa canlıları; akrep ve tarantula gibi tehlikeli canlılar ve böcekler
- cärcärrı: kavgacı, kavga peşinde olan kimse
- cärr(i)-käşä: tartışma, kavga
- cärr(i)-mäncär: tartışma, kavga
- cärr(i)-xır: dalaşma, tartışma
- cızzıvız ~ cızzıviz: cızbız, sızlanma, yakınma, yağda veya ocakta pişme sesi
- cigi-cigi ed-: bazı sevimli kuzu, koç ve koyunlara elle ot ve yem vermek için kullanılan çağırma ünlemi
- ciliñ-ciliñ ~ ciriñ-ciriñ (ed-): demir para sesi, küçük metalik şeylerden çıkan ses
- ciliz-vilizzä düş-: yakınmak, şikayet etmek
- cindä-pätıyara: özellikle kadınların kadınlara sövdüğü bir küfür ifadesi, fahişe [<cindä ~ cındıq “paçavra, eskimiş kumaş, adet kumaşı”; pät “senet, bekaret perdesi” + yara “yara” (Mardani 2007, s. 273)].
- ciz-biz ~ cızzı-biz: kuyruk yağının ateş pişirilmesiyle yapılan yemek
- coşqun-daşqın: dolu taşkın, dopdolu
- cuft-cuft: iki iki, ikişer
- cul-palas: çul ve yaygı; mec. geçici olarak bir yerde ikamet etme araç gereçleri (küçümseme içerir).
- cummur-cahal: genç, yeni genç, delikanlı
- çadır-paya: çadır direk ve çadır kurma malzemeleri
- çalan-çağırın: şarkıcı, müzisyen, düğünde veya dostlar mahfilinde ortamı ısıtan kimse(ler)
- çal-çağır ~ çaldık-çağırdık: çalıp türkü söyleme; müzikli türkülü eğlence ortamı
- çal-gäçird ed-: çapraz şekilde bağlamak, sarıp birbirleri içinden geçirip bağlamak, çuval ağzını açılmayacak şekilde bağlamak

çalap çalap: sulu olmayı anlatır, sudan dolan yer ve ayakkabı sesi
 çalı-çirpig ~ çilä-çirpig: kırıntı, ateş tutuşturucu, önemsiz şeyler, küçük şeyler
 çalma-yolma: yarım yamalak iş
 çam-çowğun (~ çom ~ çum): donduran soğuk ile boran, kar boran [çam ~ çom ~ çum ~ sum “don, bitkileri donduran ve kurutan soğuk”, çowğun “tipi, külek”; TTü. çovgun “kar fırtınası, tipi”].
 çap çap: su içinde hareket eden, yüzen, koşan insan veya şeyin çıkardıkları sesleri anlatır
 çap(pı)-çaxan: yalakalık
 çapow-qapow: çapul, soyma, yağmalama
 çarma-dowr: çepeçevre, dört bir yan, etraf
 çatma-yayıq: yayık yayma ve araç gereçleri
 çaxmur-çaxmur (bax-): halsiz, bitkin, hasta veya kötü bakış
 çay-çeşmä: nehir ve pınar; akar suyun bol olduğu yer
 çayır-çämän: çayır çimen
 çäkçäkki ~ cäkcäkki: cırcır böceği
 çäkmä-çäkiş: münakaşa, tartışma, kavga, mücadele, itiş kakış
 çälä-çuqqur: çukur
 çäm-lows(+lan-): eda usul yaparak konuşma(k), erkeklerde kız gibi konuşup davranma(k)
 çäñjä-çävil (ol-): eğik büyük, düzensiz (özellikle diş konusunda)
 çäñi-çilä: ince dal budak ve kırıntılar toplanmasından elde edilen yakacak
 çäp(i)-çol ed-: 1. araba yoldan çıkıp devrilmek, 2. normalde her

zaman gittiğin yol, rota veya güzergahtan çıkıp birine uğramak, değinmek
 çäp(i)-çol: sağ sol; kaza nedeniyle üzerinde hasar ve çukur oluşmuş (araba)
 çäp(i)-ras: sağ sol
 çäynäm-çurrug: saçma sapan, düzensiz, tutarsız, gevelenmiş
 çäppä-çäppä (pul): yığın yığın (para)
 çığır-bäğır: feryat, çığlık
 çilow-käbab: pilav ve kebab, mec. lüks yemek
 çır-çırqın ~ çiri-çırqın: çıkın, torba, bez torba ve içinde biriktirilmiş şeyler; çine öteberi konularak uçları birleştirilip düğümlemiş bez, küçük bohça
 çıx-çıx (ed-): huşt! git, uzaklaş, köpekleri uzaklaştırmak için kullanılan ünlem
 çızziq-vızziq: çizik almış
 çili-çow: şayia, dedikodu, önemsiz söylentiler
 çip-çip ed-: 1. kendi aralarında fısıldamak; 2. çocuklar su içerisinde/ su ile oynamak
 çip(pi)-kur ed-: kendi aralarında fısıldamak, başkalarının duymadığı şekilde birbirleriyle danışmak, sessizce meşveret etmek
 çir-çaput: bez parçası, eski, paçavra
 çir-çölke: odun, odun kırıntısı, dal budaklardan oluşan odun
 çir-çöp: çör çöp
 çirk(i)-çowal: kir, kir pas
 çoban-çakana: bey, ağa ve zengin etrafındaki çobanlar ve çalışanlar, asıl boy ve aileye mensup olmayanlar

çoban-çoluq: çobanlar ve çalışanlar
 çoluq-çocuq ~ çolma-çoluq: çoluk çocuk
 çoqqa-zinhara: Kaşkayı erkeklerinin düğünlerde giydiği geleneksel giysi, çuha
 çowul-çiçäk: yayla çiçekleri (çowul “yabani maydanoz”, çiçek “sarı yaprakları olan bir yayla çiçeği”. Söz konusu otlar karıştırarak yoğurt, ayran ve cacık gibi yiyeceklerle kullanılır).
 çökälük-massana: çökelek ve çökelekten yapılan otlulu baharatlı ürün
 çöräg-çahı (ed-): yemek yemek, kahvaltı (yapmak)
 çöräg-möräg: ekmek, yiyecek
 çöz(ü)-bâz [çöz “şeffaf, saydam, açık, beyaz” + bâz “bez, gудde”]: davar karı etrafında bulunan zar/perde şeklinde yağ katmanı, şişlenmiş et etrafına sarılıp ateşte pişirilir.
 çuğ-çälük: çelik çomak oyunu
 çur-çur: musluk suyu kadar olan küçük şelale veya su akıntısı
 dad(1)-duz: tat tuz
 dadlı-duzlu: tadı güzel, güzel, çekici
 dağ-dağ (I): dağların olduğu yer, dağ şeklinde
 dağ-dağ (II): sıcaklığı sıcaklığına
 dağ-daş: dağ taş, dağ ve dışarı
 dağ-därä: dağ ve dışarı, engebeli arazi, yüksek ve alçak yer
 dağ-dügün: musibet, keder, tasa, gam
 dağ-dürüşüm ~ dağ-dirişim: hayvanların kime veya hangi sürüye ait olduğunu belirlemek için kullanılan dağ ve dağlama işaretleri; dağlama işi için

kullanılan araç gereçler ve demir parçalar
 dağ-düz: dağlık ve düzlük yer
 daha-sana ed-: hayır duası etmek, muska yazdırarak iyileşmesini sağlamak
 daha-sana: muska, dua
 dakı-darman ~ däkki-darman: ilaç, tedavi
 dal(1)-qulunc: sırt, gövde
 dal(1)-quluncu: gövdeli, vücutlu, yapılı, güçlü
 dalañ-dalañ ~ darañ-darañ (ed-): kerek, çan veya kapı gibi metallere çıkan ses, ses çıkarmaya özel metallere çıkan ses
 dal-qulunc: omuz sırt ve arka bölgesi, gövde
 damça-damça: damla damla
 dam-daş: ev, barınak, mesken; köy evi
 dan(1)-dırr ~ dırr(1)-dan: hububat, tahıl
 dana-mana: tek tük
 dañ-dañ (ed-): demir veya metale vurmakla çıkan ses, büyük metal parçalarının çarpışmasından çıkan ses
 dar(1)-darman: ilaç, tedavi; bitkisel ve geleneksel ilaçlar
 dar(1)-kor: dar ve karanlık; rahatsız edici yer, içinde kalması veya yaşaması zor yer veya ev
 dar-dehil (döhül): boy pos
 dar-diräxt: boy pos
 darğa-çoban: deve ve davar sürülerini otlatıp güden kimse(ler)
 daş(1)-kullum: taş ve kesek
 daş(1)-pırğ (ed-): taş ve sopa; kavgada veya av sırasında bir amaca doğru rastgele biçimde taş veya sopa fırlatma(k)

daş-däğäl: taş, dışarı, yürümesi zor olan arazi, engebeli arazi; mec. mani, engel, sorun, problem

daş-dämîr: taş demir; mec. sağlam, kolay bozulmayan, dayanıklı, sabırlı ve tahammüllü

day-doluq: atlar ve taylar

dayı-dazza [dayı + dazza “teyze”]: anne tarafı akrabaları

dayraq-payraq: dağınık, savruk

däftär dässäg: bir işin araç gereçleri, hesap kitap malzemesi, tezgah; hesap kitap defteri

däkki-dayır: yapılı, gövdeli, fizik olarak sarsılmaz ve güçlü kimse

däkki-dow (ed-): koşuşturma(k), yapılması ve gerçekleşmesi için konunun sürekli üzerinde ve peşinde olma(k)

däli kaka äqqıl kaka ed-: genelde karşı tarafın haklı olduğu bir olayı, konuyu veya kavgayı çözmek amacıyla, haksız olan veya cevap verme durumunda olan tarafın bir üyesi, mantık dışı sözler söyleyip deli ve kaba hareketlerde bulunurken, bir üyesi ise mantıklı ve iyi şeyler söylemeye çalışır. Bu durumda karşı taraf daha akıllı gibi görünen şahsın veya kardeşin sözünü dinlemeyi daha doğru bulur. Bu duruma deli kardeş akıl kardeş denir.

däli-bänğäkki: salak, aptal

däli-däli ed-: deli gibi davranmak, salak salak hareketler yapmak

däli-dönmäz: yiğit delikanlı, korkmaz, gözü kara

däli-dulu ~ däli-dolu: deli, deli olanlar

däli-hoyhoyu: periyodik deli; manyak, akıl dengesi yerinde olmayan, deli, zır deli

däli-hoylu ~ däli-huylu: periyodik deli; manyak, akıl dengesi yerinde olmayan, deli, zır deli

dälik-düşük (deşik): delik deşik

däli-zırlämä: zır deli

dällä-dällä: kovayla, teneke ile, çok, bol bol

dämîr-dummur: metal, metal parçaları, madeni şeyler, eskimiş demir ve metal parçaları veya aletleri

dänği-fänğ: bir iş ve konunun uğraştırarak detayları

därä-dummur: dere tepe, inişli çıkışlı, engebeli yer, düz olmayan yerler; dışarı, yaban

därä-täppä: dere tepe, inişli çıkışlı yerler, şehir dışı

därf(i)-dol: kapacak

däri-väri: anlamsız, boş, saçma sapan; saçma sapan konuşma tarzı, kötü ve çirkin konuşma veya konuşma tarzı

därmä-dağanaq (dağınaq): darmadağın

därmä-dağın ~ darma-dağın: darmadağın

dävîrâ-däli ~ dövürâ-däli ~ deyrâ-däli: ters, devrik, aksi, değişik, anormal, yanlış kimse veya durum

däyîş-doqquş: alıp verme, iki şahıs arasında olan küçük ticari ilişkiler, para kullanmaksızın mal değiştirme

de- danış-: deyip konuşmak, sohbet etmek

demä-demä!: çok iyi(dir)!

demäli-danışmal: güzel; iyilik ve güzelliği sebebiyle konuşulacak olay, konu, şey veya insan

- desâñ-demäsâñ ~ deyâñ-demâyâñ: her türlü, her hâlükârda, ister istemez
- deyâ-deyâ: diye diye, diyerek
- did-çak: silahta gez ve arpacık
- did-çak ed-: gez ve arpacıktan bakarak nişan almak, silahı bir hedefe doğru doğrultmak
- didik-didik ed-: paramparça etmek, didik didik etmek, parçalamak, ayrıntılı aramak
- digi-pigi ~ digi-migi: pirinç ve hububat, erzak
- digir-digir: yuvarlak şekilde, boncuk gibi, yayılmış ayıranda bulunan boncuk gibi yağ taneleri
- dil(i)-diş: birinin mal servet veya başarısını imrenip kıskanıp çekememekten kaynaklanan olumsuz ve kötü niyetli sözler ve duygular
- dil-i-ağz: dil ile ağız, konuşma gücü, ayık ve uyanık olma durumu
- dilik-dilik ed-: dilmek, parça parça etmek, dağıtmak, dağınık duruma getirmek
- dilim-dilim: dilim dilim
- dillâşâ-dillâşâ: konuşa konuşa
- dilli-dilowar: yiğit, koçak
- dilli-dilsiz: konuşan konuşmayan, dilli dilsiz
- din-iman: inanç, itikat
- dir- kopp ed-: (sofra, nevresim ve battaniye) dürüp taoplamak
- dirri-dirri: 1. hızlıca, arka arkaya, 2. diri diri
- diz-dirsäk: diz dirsek, el ayak parçaları
- dob dolu: dopdolu
- doq dolu: tok, tok dolu
- dos-düşmân: dostla düşman
- dowar-daşar: davar ve evcil hayvanlar, davar, hayvan
- dow-mân-dowluk (ed-): kıskançlık veya çekememezlikten kaynaklanan rekabet ve çekişme
- dönâ-dönâ: Kaşkayı Türkleri müziğinde bir şarkı ve ezgi adı
- dördmâ-dowr: dört bir yan, her taraf, çepeçevre
- döymâ-döyüş: dövüş, kavga ve kargaşa
- döyrü-bâr: etraf, çevre
- dul-dossaq: dul, çaresiz kadınlar
- dup-durru: dupduru
- äcâ-väcâ (ed-): saçma sapan, anlaşılmaz konuşma tarzı, açık ve net olmayan konuşma tarzı aksan veya dil, anlaşılmaz biçimde konuşmak
- äcib-qärib: acayip, alışılmadık durum veya şey
- äfşar-äfşar: bol, bol bol
- ähvâl-ähvâl: özürlü gibi, salak salak
- ähyanı-keyvanı: âyan, elit, eşraf, seçkin; sosyal ve ekonomik olarak üst tabaka, lüks
- äk- biç-: ekip biçmek
- äkin-biçin: ekim biçim, ekincilik, özellikle arpa ve buğday tarımı
- äkki-ärâq: alkollü içecek, arak ve içki
- älâşâ-välâşâ de-: saçma sapan, düzensiz, tutarsız veya bağlam dışı konuşmak
- älâşâ-välâşâ diş gör-: kabus görmek, saçma sapan rüyalar görmek
- äl-ättäk ol-: şiddetli ricada bulunmak, yalvarırcasına istemek, yalvarmak, yardım istemek
- äl-ayak yığıştır-: hazırlık yapmak, hazır olmak, evlenecek olan kız için hazırlık yapmak ve çeyiz toplamak
- äl-ayaq: el ayak
- äl-äyaqsız: beceriksiz

- äl-birçäk ol-: birbirinin saçını çekmek, kavga etmek, saç başını yolmak
- älif-älif ged-: çok acıkmak; herhangi bir şeyi tutkulu bir biçimde istemek
- äliyän-qanlı: birbirleriyle aşırı düşman, son derece düşman, ezeli düşman
- älläm-qälläm (ed-): allem kallem etmek, hokkabazlık ve yalan dolanla işini yürütmek, saçma sapan işlerle geçinmek
- äl-qol: el kol
- äm-darman: ilaç, çare, tedavi
- ämittä ~ ämättä [ämi “amca” + ata “baba, dede”]: ortak bir dededen olanlar, amca çocukları
- änşäri-mänşäri : çok ünlü, çok meşhur, ünü doğudan batıya yayılmış olan
- änşiriğ-mänşiriğ: doğu batı; mec. çok uzak, birbirinden çok uzak iki nokta veya yer
- äql(ı)-fikir: akıl, fikir, düşünce
- äql(ı)-şuur: akıl, şuur ve terbiye, bilinç, iyi kötüyü ayırt etme şuur
- äräq-şarab: Arak şarap, içki
- är-arvad: karı koca
- ärçäl-pärçäl: yaramaz pis ve düzensiz; terbiye ve temizliğe önem vermeyen özellikle çocuk
- ärli-ärsiz: kocalı olan ve olmayan, her sınıftan kadınlar
- är-r-ağac: göçebelikte çadır direği ve ağaçtan yapılmış ev malzemeleri
- ärşi-fäläg: arş, gök, gökyüzü
- ärşin-ärşin: metreden metreye, arşın arşın, tamamen
- äsl-i-näsäb ~ äsl-i-mässäb: bir insanın asıl kökeni
- ätäl-mätäl: masal, çocuklara masal anlatmada kullanılan kalıp söz
- ät(i)-canlı: vücutlu, güçlü, sağlam, dayanıklı
- ät-äyal: kadın, kadınlar ve kızlar, çoluk çocuk
- ät-dırnaq ~ äti-dırnaq ~ ätinän dırnaq: yakın, yakın akraba, iç içe yakın akraba veya dost
- ät-mät ~ ät-pät: et ve benzeri yiyecekler
- ät-owlad: evlat, çocuk, çocuk ve torun, bir kişinin soyundan olanlar
- ätim-utum: teşrifat, şatafat
- äv-barx: ev bark
- äv-dirlik: ev ve yaşam, güzel yaşam için gerekli şeyler, güzel yaşam
- äv-mäv ~ äv-päv: ev falan, konut, barınak
- äv-oba: aile
- ävirä-çävirä: iyi kötü idare etme
- ävval-axur (axır): eninde sonunda, her türlü, her zaman, daima
- äyä-mähni: sahip, eğiten; eğitim ve yetişmesinden sorumlu olan kimse, kontrol eden, bakıcı, veli, yetiştirici, terbiye edici, sorumlu; mec. anne baba
- äyiri-düz: eğri düz, eğri doğru
- äyirri-uyurru: eğri büğrü
- äyşän-däli: eğri büğrü, düzensiz, doğru düzgün olmayan, ters, devrik, değişik, çirkin
- äyşän-uyşän: eğri büğrü
- el-aläm: herkes, el alem
- eldän-elä: elden ele
- el-oba: el boy ve aile, uzak yakın akrabalar
- el-ulus: el ulus, el ve halk

enâ-qona: yavaş yavaş, ağır ağır çalışma durumu
 en-uzama: boyut, ebat, en ve uzunluk
 eprig-eprig: eskimiş, ipi çıkmış elbise
 erkâk-dişi: erkek dişi
 esil- küp-: gebermek, kötü biçimde ölmek, şişip ölmek
 eyb(i)-ar: ayıp, utanç verici davranış veya eylem
 fänn(i)-fehl: beceri, maharet, işin teknikleri; dolandırma ve kandırma teknikleri
 fikir-fikir ed-: düşünmek, durup düşünmek, düşünüp tartmak
 filan-bâhman: falan filan
 filan-filan olmuşu: küfür yerine kullanılan kalıp ifade
 filanı-bâhmâni: falanca kişi, falanca şahıs
 fincan-nâlbâki: çay içme takımı
 fiñ-fiñ ed-: gençliğin ilk yıllarına ayak basmış evlenecek yaşa gelmiş olup sevgili ve kız arayışında olmak
 fit-fit ed-: ıslık çalmak; mec. atıl batıl boş işsiz dolaşmak, gününü gün etmek
 fit(i)-kut: gizli irtibat, yol yordam, yöntem, detay; 2. Gizli veya herkesin bilmediği detaylar; ustasının veya ehlinin bildiği yol yordam veya detay
 fit(i)-qilqil: uğraşının detayları, gereksiz detaylar, bir iş veya konunun çok da önemli olmayan ancak uğraştıracak detayları
 gah-gudar: arada bir, bazen
 gal(ı)-gimmil: davar dışkısı
 galan-galan danış-: yüksek sesle özensizce etrafta duyulacak biçimde konuşmak
 gamas-gamas: adım adım, yavaş yavaş

gammaza-gammaza: kocaman kocaman
 gâççi-pazan: keçi ve teke
 gâday-nunkor: cimri, sofrasız, konuğu ve misafirperverliği olmayan kimse, ikram nedir bilmeyen kimse
 gâl hay gâl: gelme zamanı, gelmenin gerektiği zaman
 gälâ gälâ: giderek
 gälân-gedân: silahta mekanizma parçası, burma kolu
 gälân-varan: dokumacılık tezgahında alt ve üst ipleri ayıran çubuk şeklinde bir gereç adı
 gâl-gâliš: şanslı zaman ve durum, şansın yüzüne güldüğü durum, iyi gelişmeler
 gili-gili burmaq ~ gulu-gulu burmaq: küçük parmak
 gâlim-çâkim (ed-): hazırlık yapma(k), girişim hazırlıklarında olma(k)
 gâlim-gedim: geliş gidiş, gelen giden
 gâlin-kürâkân: gelin damat
 gâlin-parta: oyuncak, kız çocuklarının yaptığı gelin şeklinde oyuncaklar, önemli olmayan şeyler
 gâliš-gâdiş: gelip gitme, uğrama
 gâñulus-şeytan ~ şeytan-gâñulus: fitne fesat çıkaran kimse, ortalığı karıştıran, yaramazlık yapan kimse; mec. şeytan
 gâp-gälâcâ: bir işin yapılması üzerine gelecek olan olumsuz sözler veya eleştiriler
 gâp(i)-guft: belirli bir amaç doğrultusunda konuşulan söz
 gâp(i)-söz: söz sohbet, belirli bir amaç doğrultusunda konuşulan söz
 gec(i)-tez: er geç
 gecâ-gündüz: gece gündüz
 gec-gec: çok zaman aralığıyla

- ged bā ged: giderek
 ged ha ged: gitme, gidiş, kötü gidiş
 gedā-gedā: giderek
 gedāk-gedāk ed-: sürekli şekilde gidelim demek, gitmek istemek, gitmekte ısrar etmek
 gedār-gālmāz: gidip dönülmeyen yol, dönüşü olmayan yol, ölümlü yol; mec. ölüm
 ged-gediş: şanssız olduğu zaman ve durum, kötü gidişat, batış, batma
 gedib-gālib (ed-): gidip gelme(k), muaşeret etme(k)
 gediş-gāliş: gidip gelme, akrabaların birbirlerine uğraması
 geñ(i)-bol: geniş elbise veya ev
 gerin-gerin: geriye doğru, arkaya doğru
 giñgālā-giñjow: düzensiz ve kaotik ortam için söylenilen kalıp söz; aslında domuz ve sığır sürüsünün özensiz geçişi sırasında kullanılan ifadedir, benzer durumda insan için de kullanılır.
 giñjow-giñjow (ed-): inek sürüsünü çağırma veya koşuşan inek sürüsüne yön vermek için kullanılan ünlem
 gilim-cācim: el dokumaları, kilim vb.
 gillir-gillir: yuvarlak, yuvarlak şekilde
 girr(i)-tow: dolaşıklık; kolay ve basit olmayan iş veya durum, düğüm, zorluk
 giz-gizz ed-: vücütta uyusukluk ve iğne batar gibi sancılar oluşmak
 gizlin-gizlin: gizli gizli
 gör- eşid-: görüp duymak
 görām görām!: bana da versene!, bana da ver!
 görmā-görüş: ziyaret, görüşme
 görmāmiş-edmāmiş: acemi, vakıf olmayan
 görmüş-götürmüş: usul adap bilen kimse, görgülü, alışkın, terbiyeli
 göt-göbāgini tut-: özellikle anne babaların, çocukların eksiklik ve ihtiyaçlarını gidermek, eksik yönlerini tamamlamak, zahmetlerine katlanmak, hatalarını düzeltmek, yardımcı olmak, dikkat etmek
 götür- apar-: götürmek, taşımak
 göy-göy: yeşil yeşil, mavi mavi
 göy-kurra ~ göy-kārri: gök, gök kubbe;
 göyn-ürāk: gönül yürek
 göz bā göz (ol-): göz göze gelme(k), aniden karşı karşıya gelme(k)
 göz-göyn: göz gönül
 göz-qulaq ol-: korunması, gözetilmesi gereken bir kimseyi ya da şeyi görüp gözetmek, korumak, ona bakmak
 gözü-göynü tox: gözü gönlü tok; mal ve paraya düşkün olmayan, cömert
 gulugulu: kedi
 gunn(u)-gurba ed-: gizlemek, saklamak (<gurba "kedi". kedilerin bir şeyleri örtme ve saklama alışkanlığından yola çıkarak)
 gur-gumpul: çadır, kilim, dokuma, urgan, yün halat ve el işlerinin kenarlarına işlenip iplikten yapılmış renkli püsküller; süs amaçlı olarak iplikten yapılmış renkli püsküller
 gurca-badıncan: patlıcan domates, ucuz ve kolay hazırlanan yemek
 gurca-yumurta: menemen
 gurrutaraq: şimşek, yıldırım sesi
 gücā-basma: zorla, baskıyla

- gül-çiçäk: çiçek
 gülä gülä: gülerek
 gülär-gülär: yüzünde her zaman gülümseme olan insan
 güllä-barut: mermi ve barut gibi tüfek malzemeleri
 güm-göy: masmavi, yemyeşil
 gün bä gün: gündün güne, giderek
 günçalan-günbatan: doğu ile batı
 günüm gäl gäç (ed-): iyi kötü geçinme(k), sürüp gitme(k)
 güppä-gündüz: güpegündüz
 hac-vac: şaşkın, şaşkınlıktan ağzı açık durumda kalmış
 hal(i)-huş: durum, bilinç, zeka
 hal-ahval (ed-): hoşbeş etme(k), selamlaşma(k), hal hatır sorma(k), selam sabah
 halal-haram ed-: başkalarının hakkını gözetlemek, haram yememek, geleneksel ahlak ve din kurallarına uymak
 halla-çapow: yağmalama, karma karışıklık, kaos durumu
 halla-halla ~ halla-huley: bedava, beleş, bol, çok, fazlası, çokluğu nedeniyle dağıtım düzensiz ve kuralsız olan yemek veya erzak
 happul-huppul: neşeli, hareketli, sağlıklı, tıkHz sağ ve hareketli bebek
 har(i)-hiriñ: yaramaz genç erkekler
 hart(i)-purt ed-: gücünün yetmediği halde karşı tarafın gözünde önemsiz veya komik ancak tehdit içeren sözler söylemek konuşmalar yapmak
 haşar-paşar: aceleci, heyecanlı, stres yapan, duygusal ve gürültülü davranış şekillerine aynı zamanda sahip olan insan; fikir ve düşünce açısından değişken ve dengesiz insan
 hatın-hatın: kolay kolay
 hay-car (ed-): çağır bağır ederek imdat ve yardım isteme(k); yardım talebinde bulunma(k), yardım için seslenme(k), yardım çağırması yapma(k). hay-cara gäl-: yardıma gelmek, yardıma koşmak
 hay-hay!: yorulma, memnuniyetsizlik, unutma, farkında olmama, sonradan hatırlama, vb. duyguları ifade eden ünlem
 hay-huy [huy <ET. kü "ses; ün, şöhrət"]: çağırma bağırma, ses, feryat, gürültü, patırtı; gürültü patırtı; yaygara, bağırıp çağırma
 haylı-huylu: şaşaalı, ses getiren
 hay-mädäd (ed-): çağır bağır, imdat ve yardım isteme(k)
 haymän-huymän: kargaşa, kaos, düzensizlik, karışıklık, kuralsızlık
 hayna-häläy: türkü ve halay, mutluluk şarkısı, mutluluk şöleni; Kaşkay müziğinde bir halay ve bu halaya ait bir türkü ve ezgi adı
 hay-qırır sal-: önemsiz bir şeyi bahane ederek yüksek sesle bağırıp çağırma, yaygara yapmak
 haylın-kuyılun: sesli sedalı, şatafatlı, gösterişli
 häd(di)-hissab: had hesap, düzen, kural, çerçeve
 hägär-ügän: eyer ve dizgin, eyer takımı
 häñ(i)-huñ ed-: 1. bir işe girişirken gerektiği kadar hızlı olmamak, geç davranmak, zaman kaybetmek, gecikmek, 2. tartışmak

hâqqı-nahaq (ed-): haklı haksız, doğru yanlış; konunun doğruluk yanlışlığına bakmaksızın davranmak; hak ve doğru olanı göz önünde bulundurmaksızın davranmak; hak olan ve olmayanı karıştırmak; hakka girmek

hârdân-hârdân: zaman zaman

hârrâ-huş (ed-): abur cubur, karışık şeyler yemek

häsân-häsân!: arkadaşım!, baksana!, bakar mısın!?

hâybi-zârb: uyarı, tembih, korkutma

hâyä-yow ed-: çekişmek, atışmak, kararsız kalmak

hâyzâ-turuşal ~ heyzâ-turuşal: mide ekşimesi rahatsızlığı

hessab-kitab: hesap kitap, kural, düzen, kanun, düstur, yol yordam

heyilan-veylan: arada kalmış, amacına ulaşmamış, yolunu şaşırılmış, avare, yersiz, yurtsuz

hırrı-gur (ed-): ses, seslenme, sesli tembih ve ikaz, azarlama

hırrı-nır (bil-): taban derecede şuur, anlayış ve saygı gibi şeylere sahip olma (saygısızlık ve küçümseme içerir) [< Bismillahirrahmanirrahim ibaresinden gelmiş olması muhtemeldir].

hiç-hiç (ed-): koyunların yürümesi için kullanılan ünlem

hilik-tilik: zorla

himmi-cimm ed-: hareket etmeye çalışmak, başlamaya çalışmak, bir işin hazırlığını yapmak, bir şeyler yapmaya çalışmak

hiqq-i-kip (ed-): ıkınma ve zorlanma; zorluk, zorlukla yapmak [< hiqq < hiqqin- “ıkınmak” + kip

< küp- “havadan dolmak, kabarmak, şişmek” <ET. köp-]

howl-ı-välä: endişe ve korku; kaybetme, elde edememe veya ihtiras korkusu ve endişesi

hökür hökür ağla-: hüngür hüngür ağlamak

hul-kârri: boynuzsuz hayvan, asker traşı yapmış olan, kel, normalin altında olan, tipsiz

huş(u)-guş: zeka, kavrama gücü, kavrama yeteneği

huşlu-guşlu: zekalı

huş-tuş ~ hoş-toş: kavrama gücü, ayırt etme becerisi, fark etme yetisi, zeka, bilinç [ETü. us “zihin, bilinç, zeka”].

ırağ-yowyğ: uzak yakın

ırtıq-pırtıq ~ ırtığ-pırtığ: yırtık pırtık

içäri-yazı ed-: yaşlılarda kendi ihtiyaçlarını giderebilmek

içäri-yazı: içeri dışarı

içmäli-piçmäli: içecek, içki

ilan-çıyan: yılan çıyan, sokma tehlikesi olan canlılar

iläri-geri: ileri geri, ayarsız, düzensiz

iläri-geri danış-: ileri geri konuşmak, ayarsız konuşmak, herhangi bir olayın gerçeğini bilmeden kafadan atmak, saygısızca konuşmak, ne dediğini bilmemek, düzgün konuşmamak

iläri-iläri: önceden, öncesinden

ilig-bilig: ayrıntılı şekilde, didik didik

ilig-bilig ed-: didiştirmek, derinlemesine aramak, ayrıntılı şekilde aramak, didik didik aramak

ilig-sümüg: ilik kemik

ilğid-ilğid (ed-): lambaların veya ateş şulesinin uzaktan yanar söner gibi olması durumu

inçä-inçä: ince ince

indi-indi: zf. şimdi, şimdilik, şimdi olarak, daha bu yakında değil, daha şimdilik değil

ins-cins: in cin, insan ve cin

iñjä-iblig ol-: zayıf olarak yok olmak

iñjä-iñjä ed-: vücutta iğne batıyormuş gibi hissetmek

iñjä-iplik [<ET. yip yigne]: iğne iplik

iñjä-iplik ed-: ayrıntılı şekilde didik didik aramak

iñjâr-deyänj: sanki

iñjil-iñjil ed-: hafif davranmak, hafif hareketlerde bulunmak

ip-işşiq: ışık aydın

ip-sap: ip sap, sap

irağ-yowuğ: yakın uzak

iriz-biriz ed-: döküp aramak

irila- oyna-: şenlik yapmak

ispilli-azayımlı: her zaman hasta, her zaman kötü, daima iyi olmayan

issidmä-titirädmä: hastalık belirtisi olan ateş çıkması ve titreme

issi-donj (ed-): ısı ve soğuk karışımı, sıcak ve soğuk karışımı

issi-issi: sıcak sıcak, sıcak şekilde

issi-sowuq: soğuk sıcak, ılık

issipar ~ ipar [<i(-s-i) + par]: koku, güzel koku

itil-mitil: kardeşler veya çocukların birbirlerine veya anne babalarına çok benzediği durumda kullanılan benzerlik zarfı; aynen kopyası, aynen kendisi

ixilä düşä: düşse kalka

ix-ix ~ yix-yix (ed-): keçi ve devenin yürümesi için kullanılan ünlem

iy-qullaba: iğ ve çengel, ip eğirip sıkılaştırmaya yarayan alet

kağaz-qäläm: kağıt kalem

kaka-bacı: bacı kardeş, kardeş

kan-kämär: uçurum, tehlikeli yol

kar(1)-kassıblık: iş güç

kar(1)-killi: çok, iyice, bolca, fazlaca

kassa-küzä: çanak çömlek, kap kacak; mecazen herhangi bir işe ait malzemeler ve araç gereçler

kassa-payla: kap kacak, mutfak eşyası

kassa-payla ed-: mutfak işleriyle uğraşmak

katın-katın [<kat “kalça kemiği”]: kalça kemiğiyle hareket ederek; ayak veya kalça kemiğinde olan sorundan dolayı zorlukla yürüyecek şekilde, kalçadan aksayarak yürüme

käççä-käpänäk: göçebe obalarda oturma ve soğuktan korunma malzemeleri

kälä-kämçik: orantısız, düzensiz, tertipsiz, biçimsiz, tutarsız, az, eksik [<kälä “eksik, alçak, kısa, hizanın sırasından eksik veya daha alçak olan, yerinde olmayan, düşmüş veya kırılmış olan (diş)” + kämçik “düzensiz, denk olmayan, simetri olmayan”].

kälä-kula: düzensiz, tertipsiz, biçimsiz, tutarsız, az, eksik, yerinde olmayan, düşmüş veya kırılmış olan (diş)

kälä-kurru [<kälä “eksik, alçak”, kurru “yüksek, kabarık, çıkıntılı”]: uyumlu olmayan, tutarsız (aile veya grup), birbirlerine ters hareketlerde bulunan aile veya topluluk bireyleri; düzensiz olan; doğru dürüst bir kural ve düzene sahip olmayan aile,

- grup veya topluluk, buna ait bireyler
- kälä-par(a): dağmık, düzensiz, parçalanmış
- kälä-par(a) ed-: parçalamak, yırtıp dökmek, dağıtmak, saçıp dökmek, kurt gibi yırtıp dökmek, yarım yamalak bırakmak
- kälä-pırđ: rastgele, özensiz, düzensiz (kälä “eksik”, pırđ “rastgele fırlatılan sopa”).
- käll(i)-väl (ed-): yarım yamalak yapma(k)
- källä-mällä: kafa, baş kulak, görünüş
- källä-paçça: kele paça
- käm(i)-kärs: 1. yetersiz, eksik, noksan, kusur, küfür, sövgü 2. gereksinim, ihtiyaç, eksik malzeme, lazım olacak şeyler
- käm-ziyad de-/ danış-: ayarsız konuşmak, ileri geri konuşmak
- käm-ziyad: eksi artı, ayarsız
- käm-ziyad ed-: ayarlamak
- käm-ziyadını tut-: artı eksisini gidermek, ayarlamak, yardımcı olmak, desteklemek
- känd(i)-kässäk (ed-): alışveriş (yapmak)
- känd-abadlık: köy, şehir
- käniz-kulfät: hizmetçi
- käniz-nökär: carıye ve hizmetçi, kul
- käppä-käppä: yarılmış, yarık şekilde
- kärkit-kici: dokumacılık araç gereçleri
- kärr-i-kas ed-: mec. fazla ses ve gürültüden dolayı veya sürekli olarak istenilen bir istek veya alacak nedeniyle birini yorup rahatsız edip bezdirmek, rüsva etmek
- kärs(i)-käm ver-: sövmek, küfür etmek
- käsik-käsik ol-: kesilmek, korkmak, beti benzi atmak
- käs-kimsä: yakınlar, akraba
- käylik-tihi (tühü): keklik ve kum kekliği, avlanabilir kuşlar
- kiççä-kivirrä: kin tutma, kin, derin kin
- kil-hababağ (çäk-): zılgıt, sevinçten dolayı bağırıp çığlık atma(k)
- kil-kil ed-: geçinmek veya boş durmamak için gerektiğinden ve kapasite ve yeteneğinden daha aşağı düzeyde olan işleri yapmak, çalışıyormuş gibi yapmak, oyalanmak
- kin(ni)-käfäl: basen, popo ve kiç
- kin-kin ed- [<kin “arka, popo, basen” <ET. keyin “sonra, arka”]: ertelemek, bir işi yapmamak için oyalanmak veya gereksiz işlerle vakit kaybetmek
- kirri-kowal: köşe bucak
- kirri-kunc: köşe bucak, köşe kenar
- kişi-mişi: erkek yetişkin insan, adam madam
- kiş-kiş (ed-): tavuk, kuş veya sinek gibi canlıların uzaklaşması için kullanılan ünlem
- kitab-däftär: kitap defter, yazma okuma araç gereçleri
- kitab-mitab: kitap mitap
- kitabsız-Allahsız: dinsiz, zalim
- kixa-kädxuda ~ kixa-kälantär: kahya ve bey, boyun büyükleri ve reisleri
- kohna-kävil: eski püskü elbise
- kohna-kowarra: eski-püskü
- kohna-mohna: köhne ve eski, eski püskü
- kop-kop: topluca, yığın halinde
- koppa-koppa: yığın yığın, yığın halinde
- kop-varı ~ varı-kop [ET. kop kamag ~ kop tüketi]: topluca, tamamı, bütünü, komple

- kor-käççäl: kör ve kel; vasıfsız veya marifetsiz insan
- kor-peşman: aşırı pişman
- kortap-kortap ed-: karanlıkta el ve ayağı kullanarak yürümek veya bir şeyi aramak
- kor-yapalaq [<yapalaq "yarasa"]: dikkatsiz, doğru ve dakik görüp bakmayan kimse
- kotur-kotur: büyük taşların olduğu yer, kayalık
- kow-kow (ged-): çocukların yürüme aşamasından önce el ayak üzerinde bocalamaları, emekleme
- kows(u)-käläg: kandırmaca, hile, al, aldatı, yalan dolan
- kowt(u)-şalvar: takım elbise
- köç-külfät: çoluk çocuk, bütün ev halkı, kadın ve çocuklar içinde olmak üzere aile topluluğu; bütün aile, aile ve aile ait eşyalar dahil olmak üzere bütün her şey
- köç hay köç: göç, göç mevsimi, yürüklerin topluca göçü, yürüklerin göç ettiği zaman veya durum
- köç(ü)-qon: konargöçerlik, konup göçme
- kök bā kök: kök, tarih ve temelinden bugüne kadar; nesiller boyu, kuşaktan kuşağa, atadan oğula; esastan, temelden
- körpä-mörpä: kuzu oğlak, genç yavru
- köynäg-tumman: elbise, giysi
- kuçça-bazar: dışarısı, şehir içi, sokak pazar
- kufur-kafar: küfür, sövgü, feryat, itiraz
- kufur-kafar ed-: sövmek, söylenmek, itiraz etmek, söverek söylenmek ve itiraz etmek,
- şikayet etmek, bezmek, usanmak
- kullum-kässäk: kesek ve kurumuş toprak parçaları
- kummuca-kummuca: küçücük, az az, küçük, ufak tefek
- kunc-kowal: köşe bucak
- kurra-kurra: kabarık çıkıntılı ve yuvarlak şekilde, top şeklinde
- kurtkurtäg: adem elması, kıkırdak
- küçüg-böyüg: bütün herkes
- kül-torpaq: kül ve toprak, mec. kötü ve zor durum
- kül-torpaq ed-: çare etmek, çare düşünmek, kötü durumda çıkış ve çözüm yolu aramak
- küs- qäyzed-: küsmek, bozuşmak
- lak(kı)-lük (ed-): çağır bağır, çığlık, feryat, imdat isteme feryadı
- lala: ninni
- laylay: halk müziğinde bir türkü adı
- läc(i)-xıınc: inat, aşırı inat
- leh-lävärdä: ezilmiş, dövülerek ezilmiş, parça parça edilmiş; mec. aşırı yorgun
- läk(ki)-lazım: ihtiyaç, gerek, gereksinim
- läk(ki)-läbas [<läkk "kumaş, kumaş parçası, eskimiş elbise"]: elbise ve giyim
- läk(ki)-päkk: dilek ağacı
- läp-läp ed-: dengesizce sağa sola sallanarak yürümek, sendelemek
- loh-loh ed-: görgü dışı davranıp hareket etmek, görmemiş gibi davranmak
- lüt(ü)-lat ~ lat(1)-lüt: çıplak, elbisesiz, mec. yoksul
- mal(lı)-dowarlı: zengin
- mal-dowar: servet ve davar [Kşk. dowar ~ davar "özel anlamı]

- koyundur. İkinci planda keçi için de kullanılır. Genel olarak küçük baş hayvan sürüsüne dovar/davar denir”].
- mal-maş: davar, sığır, eşek gibi hayvanların toplusu; insanın yetiştirdiği hayvanlar; yük hayvanları, küçükbaş ve büyükbaş hayvanlar. Göçebe Kaşkay Türklerinde genel olarak eşek ve katır sürüsüne mal/qärämal denir. Yerleşik ve köyde yaşayan Türklerde ise ineğe mal denir [Ses denkliği açısından mal ile maş arasında l ~ ş denkliği kurallıdır. Ayrıca maş ~ baş (büyük baş, küçük baş) sözcükleri ilişkilendirilebilir].
- mal-mänal: servet
- mal-mülk: mal mülk, servet
- maşın-malan: araba, ulaşım aracı
- mäk(ki)-mivä: meyve falan
- mäkinä-örgän: tıraş araç gereçleri
- mälänji-tiliñi (ol-): halk oyuncağı, alay konusu, maskara olmak
- mälhow-mixäg: mahlep çekirdeği ve karanfil çiçeğinin renkli boncuklarla ipe dizilip kadınlar ve gelinlerin boyunlarına taktığı iyi kokulu geleneksel kolye
- män-män ed-: ben/benim iddiasında bulunmak, kibirli davranmak, egolu olmak
- mänli-pasmağlı [<ET. beñ, meñ “benek”]: kirli paslı
- män-muñjul [Kşk. män ~ ET. böñ “böñ”]: zihni hızlı, açık ve normal çalışmayan, zihinsel olarak hızlı olmayan; mec. geri zekalı ve şaşkın
- män-pasmağ [<ET. beñ, meñ “benek”]: kir pas
- mäsxärä-gülüncü: alay konusu kimse, ezil rüsva, rezil kepaze, maskara
- mici-mici ed-: özellikle çocuklarda iştahsızlıkla yemek yemek
- min- en-: binip inmek
- miñ bir: çok, farklı, türlü
- miñ miñ: çok çok
- miñ-miñ ed-: burun içinde konuşmak, ne dediği anlaşılmamak; halsiz, güçsüz ve bitkin şekilde konuşmak; gripten dolayı burun içinde konuşmak
- mivä-pivä: meyve ve benzeri
- mohr-imza: mühür imza, onay
- mula-mula (ed-): oyalanmak, yavaş şekilde çalışmak, olması gereken gibi çalışmamak; boş kalmamak için uğraşmak, çalışıyormuş gibi yapmak
- muş(şu)-muş yat-: mışıl mışıl uyumak
- mutu-mus ed-: kedi köpek gibi oraya buraya baş ve burun sokmak
- namazlı-oruclu: mümin
- nam-nıšan: nam, şöhret ve iz
- narınc-turunc: halı deseni adı
- nay-nay ed-: mutluluk şarkısı söylemek
- naz(ı)-qämzä: naz gamze
- nazık-näşmi: ince zarif alingan ve hassas insan
- naz-toz: nazlanma, daha çok duygusal temellere dayanan istek ya da davranış, kapris
- näm-säm (ed- / yağ-): hafif yağmur, çiseleme, ıslaklık
- nänä-bacı: anne bacı
- närmä-nazık: hassas ve kırılğan insan veya şey, nimet ve bollukta yetişmiş olan

- näyi-näyiyän!: teklifsiz ve samimi dilde nasılsın!; nasıl gidiyor!
- neyä-nicä: neden, sebep
- neyä-nicä ed-: neden sebep ve çare arayışında olmak, işin detayları öğrenmeye çalışmak, bir konu hakkında tartışmak
- nıq nıq ed-: istediğini veya anlatmak istediğini açık seçik değil farklı şekillerde ifade etmek, hakkına razı edilmemekten dolayı itiraz ve memnuniyetsizliğini belirterek konuşmak, kem küm etmek
- nicä-nicä: nasıl
- noxud-kışmış: (nohut ile kuru üzüm), mecazen çerez
- nökär-peşxizmät: kul ve hizmetçi
- o baş bu baş: her taraf, iki taraf, baştan başa
- o yan bu yan ed-: öte beri etmek, uğraşmak, değiştirmek, düzene sokmak
- o yandan bəri: nispeten iyi, iyileşmekte olan, fena olmayan
- oba-moba: oba, yürük, göçebe aile, akraba
- oba-qärä: boy aşiret ve akrabalar
- odun-modun: odun ve yakacak
- oğlaq-gäççi: oğlak ile keçi, davar
- oğul-poğul ~ oğul-moğul: erkek çocuk
- oğuru-äyirri: hırsız, kötü niyetli
- oğuru-poğuru: hırsız mırsız
- onumun [<o-n + bu-n]: başkaları, o ve bu
- oqat-buqat: o kadar bu kadar
- ora-bura: ora bura, oraya buraya, başka yerlere
- orda-burda: farklı yerlerde
- ordan-burdan: farklı yerlerden
- otay-butay: o taraf bu taraf, her yan
- otaylı-butaylı danış-: uçuk, alakasız, ilgisiz, tutarsız konuşmak
- otaylı-butaylı: çok, bol, dolu, her taraftan, her taraflı, geniş ve çok miktarda
- ot-älow: od alev; mec. yerinde duramayan kimse, becerikli, enerjik, çok aktif kimse
- ot-älowlu: ateşli alevli, alev topu gibi, ihtiraslı
- ot-köz: ateş ve köz
- ot-ocaq (ed-): ateş yakmak; mec. yemek pişirmek
- ot-su: hayvan besini, yem su
- otunan su: ateş ve su, mec. ters ve zıt şeyler
- oturub-turub ed-: arkadaşlık etmek, birileriyle oturup kalmak, muaşeret etmek
- owğanlı owğanlı!: avdan gelen kişileri karşılamak için söylenen kalıp ifade; avınız bol olsun!
- ow-ow (ed-): davar sürüsünü su içmeye çağırmak ve yöneltmek için kullanılan ünlem
- oxlowu(oqlowa)-dävircäg: oklava ve çevirgeç; ekmek yapma araç gereçleri
- oxşa- ağla-: ölen birinin ardından onu ancak ve acı ifade edecek şiirler veya türküler söyleyerek ağlamak
- öl- dirril-: ölüp dirilmek, zorlukla yapıp bitirmek
- öl- it-: ölmek, yitmek
- ölç- tök-: ölçüp tartmak, kendi yaynında düşünmek; bir iş, eylem veya fikri farklı yönlerden düşünüp incelemek, hesaplamak
- öldüm qärä günlüğünän: zorla, binbir meşakkatle
- öldüm-qaldım: zorluk, binbir zorluk

- ölmâz-itmâz: ölümsüz, dayanıklı, ebedî,
kalıcı, sağlam, zamana/yıllara
meydan okuyan, bozulmaz
- ölü-dirri: ölü diri, mec. bütün her kes
- ölüm-itim: ölüm yitim
- ölüm-qalım: ölüm kalım, hayati ve
kritik durum
- örgân-mâkinâ: eskiden sakal traşı araç
gereçleri
- örkân-doğanaq: ip urgan, yük
bağlamaya yarayan alet,
göçebelik araç gereçleri
- öz-özgâ: kendi öz yakınından olan ve
yakın olmayan, öz ve diğeri
- öz-özünâ: kendi kendine
- palas-malas: yaygı ve örtü
- para-mara: az çok
- parçım-parçım: param parça, parça
pinçik
- partla- taqqıla-: patlamak, çok yemekten
çatlamak
- payla-patıl: kap kaçak, kazan vb. büyük
kaplar
- pâkki-pul: para falan, az miktarda para
- pälâ-pälâ: sersemli şekilde, başı döne
döne, dengesizce
- pälğar-pälğar: sersemlercesine, sallanıp
bulanarak, dengesizce, döne
döne
- pänir-çöräg: peynir ekmek, sade yemek
- pät(i)-pänah: dalda, gizli saklı yer, arka
yerler
- pätâ-bunçaq: senet, tapu, yaylak ve
kışlak tapusu
- pâxil-içi äyirri: çok kıskanç
- peslik-yamanlık ~ yamanlık-peslik:
kötülük
- piç(i)-tow: dolaşıklık, döngü, viraj
- pil-pill ed-: hafif yanan ateşin veya
lambaların uzaktan mum ışığı
gibi yanar söner olmak, hafifi
bir şule ve ışığın azalıp
çoğalması durumu
- piliş-piliş ol-: ahşap ve cam gibi
maddelerde ufalanmak,
parçalanmak, kırılmak, küçük
parçalara ayrılmak
- pin(ni)-pissalağ: bağırsaklar ve iç
organlar; özellikle kuş ve tavuk
gibi canlıları temizlemede
atılacak iç organlar
- pinti-minti: pis, pinti, çok cimri (kimse)
- pir(i)-partal: pıl pırt
- pir(i)-pärk (dağıt-): esas üs pusu ve
dayandığı ve sığındığı yeri
dağıtmak, perişan etmek
- pişk(i)-pärrä: darmadağın
- pir(i)-pärk: üs, merkez, birlik, birlik ve
birleşme noktası; bir grup veya
cemaatin asıl merkezi ve
toplandığı yer
- pirizim-pirizim ~ piriz-piriz: katı
maddelerde kırılıp paramparça
olan ufacık kırıntılar
- pirpirräg: kelebek
- pirti-pälâ: saçma sapan söz
- pit(i)-pätäk [ET. bitig “kitap, yazı”]:
detaylar, ekler, eklentiler,
uzantılar
- piy-miy: hayvan bedeninde bulunan yağ
- piy-parta ~ piy-partal: karın
boşluğundaki yağlar ve
organlar, kalitesiz et, mec.
şişko insan
- piy-pälân: kesilmiş hayvanların yağ ve
iç organları
- pox-pizir: bir şeyin kırık dökükleri; ıvır
zivir
- pul(u)-mal: mal servet
- pul-pala ~ pul-pälâ: para, para pul
- qaburğa-saburğa: kaburga ve sırt
bölgesi
- qaçma-qaçış: kaçış, firar

- qaddı-qâriştı: karışık, karışmış
- qah-qah: kahkaha, yüksek sesle gülme
- qah-qah ol-: bir malın az bulunması durumu, bulunamamak
- qalan-gedän: yaşayanlar ve gidenler
- qan-irin [<ET. yiriñ kan]: kan ile irin; mec. kötü durum. Özellikle cigârim qan-irindir “rahatsız edici bir şeyden dolayı bezmiş usanmış durumdayım” ibaresinde kullanılır.
- qanlı-qatıllı: aşırı düşman, aralarında kan davası varmış gibi düşman
- qapdı-qazdı: çekinmeden eş dost veya yabancı insanlardan ısrar ve zorla para vb. şeyler alan kişi
- qapım-qazım ed-: normal ve güzel olmayan yollarla para kazanıp geçinmek, ondan bundan para koparmak
- qara-qura ~ qârâ-qura [<ET. kara kura]: karakura, güzel olmayan, çirkin
- qaraq-quruq ed-: tavuk sesi
- qarın-qarta: karın bölgesindeki iç organlar; mec. işe yaramayan şişko insan
- qarış-qarış: karış karış, karış ile ölçerek, her seferinde bir karış, ayrıntısıyla
- qarma-qarış: karmakarışık
- qarpuz-qowun: kavun karpuz
- qar-qırow [<qırow “kırağı”]: kar buz
- qaş-göz: kaşlar ve gözler, güzellik, çekicilik, ima işaret
- qaş-göz at-: ima ve işaret ile konuşmak, sevgili veya arkadaşına şifreli şekilde kaş göz ile bir şeyler anlatmak
- qaş-qabaq: kaş ve göz kapağı, göz bölgesi
- qaşşiq-çañal ~ qaşşuğ çañal: kaşık çatal, sofrta malzemeleri, yemek yemek içi gereken malzemeler
- qaşşiq-qaşşiq: azar azar, kaşık kaşık, kaşıkla, az miktarda
- qat- qâriştirmäk: katıp karıştırmak
- qatar-qatar: katar katar, sıra sıra, dizi dizi, birbiri ardınca, sıralanmış şekilde
- qatma-qarıştı: karmakarışık
- qayda-qanun: kanun kural
- qayım-qayım danış-: yüksek sesle konuşmak
- qayım-qayım: yüksek şekilde, sert şekilde, güçlü şekilde
- qayır-qoyur/quyur: taş dere; taşlı ve engebeli alan ve arazi
- qaynar-qaynar: kaynar kaynar, kaynama halinde, çok sıcak halde, sıcak sıcak, sıcak olarak
- qayum-quyum: saklambaç oyunu
- qazma-kulânj: kazı malzemeleri
- qâcâr-owşar: lüks ve şaşaalı, lüks yaşam (Kaçar ve Avşar boyu ve silsileleri adından alınmıştır).
- qâç hay qâç: kaçış zamanı, kaçışın gerektiği zaman, herkesin kaçtığı zaman veya durum, topluca kaçış; kaç babam kaç!
- qâçiq-qâçiq ol- (renk konusunda): beti benzi atmak
- qâdd(i)-qamât: boy pos, endam, görkem
- qâdir-qiyâmât: kadir kıymet
- qâkki-qut [<qut “Tanrımı lütfü”]: yemek, yiyecek
- qâlâm-kağız: kalem kâğıt, kalem ve kâğıttan ibaret yazı yazma araç gereçleri
- qâlât-qulut ~ qâlât-qulât: hatalı, hatayla dolu, kusurlu, yanlışlık; falso
- qâm-qayğı: kaygı, gam

qäm-qussa: elem, tasa, keder, hüziün, teessür, üzüntü, gam, acı, dert, ıstırap, tasa; bela

qänd(1)-çahı: çay şeker, ev için gerekli içecek

qänd(1)-şäkär: küp şeker ve toz şeker

qäp-qärä ~ qap-qara: kapkara

qäp-qäräni: kapkaranlık, zifiri karanlık

qärä-boynuyoğun: cüsseli, kaba, kabadayı

qärä-qärä ed-: bir işin yapılmasını tam bilmeyip ancak yine de o işi yapmakla zamanını geçirmek veya geçimini sağlamak; işi tam bilmeyip taklit yaparcasına yapmak; çok da verimli olmayan bir işle uğraşmak; iyi kötü uğraşmak; pek de faydalı, verimli ve etkili olmadığını bildiği halde yine de o işi yapmak; boş durmamak, eşlik etmek, bir işte olmak, umutsuzca çaba göstermek, yaşlıların bir işle uğraşması, asıl çalışan değil yan kadroda bulunmak

qärä-qärä: karaca

qärä-qiyamät: kötü durum, kıyamet

qärä-qiyamätdä olaydı!: olmaz olaydı!

qärä-qurru: kara kuru, güzel olmayan, çirkin

qäräyinän göydä olaydı!: olmaz olaydı!, hiç olmayaydı!

qärib-qärib ed-: garipsemek, kendini yakın ve samimi hissetmemek, yadırgatıcı bulmak, yadırgamak, bir şeye, bir duruma alışmamak

qäriş-qolac: karış ve kulaç; klasik ölçüm birimi

qärma-qärişiq: karmakarışık

qärri/qoca-fartfartı: yerinden kıpırdaması zor yaşlı kimse

qärri-cahal: yaşlı ve genç, yediden yetmişe

qärri-qoca: yaşlı, yaşlılar

qärzi-quda: borç, borç alınan para

qäsdi-qärüz: garaz, düşmanlık, husumet

qäşän-mäşän: güzel, güzel gibi, nispeten güzel

qäşän-qäşän: güzel güzel, sevimli, çok güzel, zarif, latif

qätärä-fişän: silah için gereken fişek kemeri, fişek ve teçhizat

qättiq-çöräg: sade yemek

qäyın-quda: kayın ve kayın akrabaları

qäylä-qäylä: avuç kadar yassı şekilde doğranmış et parçaları

qäzza-bäla: kaza bela, kötü olay, başa gelmesi istenmeyen şey

qıç-qol: ayak ve kol, yan organlar

qılbız-qılbız: diken diken, diken gibi kalkık durumda

qıllı-qılsız ed-: kötü, uygun olmayan veya fazla seçeneğinin olmadığı bir durumdayken halen beğenmemezlik yapıp daha iyisini aramak

qıl-qırtış: çer çöp, kıl ve benzeri çöpler, süprüntü

qım-qım ed-: kıpırdamak, kımıldamak

qıncä-qıncä: kuşbaşı şeklinde doğranmış et parçaları

qıncıq-qıncıq: kesik kesik, küçük küçük, ufak ufak, küçük parçalar halinde

qıp-qırmızı: kıpkırmızı

qıraq-bucaq: köşe bucak, kenar

qırçiq-qırçiq: kesik kesik, üzerinde kesikler oluşmuş durumda olan, yırtık yırtık

qırış-qırış: kırış kırış, kırışik bir biçimde, kırışik halde, her tarafı kırışik durumda

qır-qındal [<qır “qıyı, köşe, kenar” <qır-
“kırmak”]: kırık dökük, kırıntı,
her şeyin geri kalmış küçük
parçaları; mec. değersiz ve işe
yaramaz insan, başkalarının
kuyruğunda dolaşıp yaşayan
insan

qırqırräg: ağaçtan yapılıp çocukların
yerde çevirip fırlattığı ve kendi
etrafına döndüğü oyuncak,
topaç

qırrıq-çixıq: kırık çıkık

qırrıq-qıncığ: kırık dökük, az, az
miktarla, yetersiz miktarda

qışlağ-yeylağ: göçebeler ve obaların
yeri

qızar-bozar ~ qızarma-bozarma:
utanma, utanarak, çekinerek

qız-gälin: kızlar ve gelinler, genç
kadınlar

qız-mız: kız çocuk

qız-oğul: kızlar ve erkekler

qih-hababağ: bağır çağır, sevinçten
dolayı bağırip çığlık atma(k)

qoç-pazan: koç ve teke

qoç-qoyun: koç ve koyun

qolay-qolay: kolayca, kolay bir
biçimde, kolaylıkla

qolğa-toluğ: hayvan derisinden
yapılmış su tulumu

qolla-qolla: kocaman kocaman

qol-qaburğa: kol ve kaburga, gövde,
vücut

qol-qanat: kol kanat

qon- köç-: konup göçmek

qor-qonşu: kor komşu

qorxa-qorxa: korka korka, korkarak

qorxu-hürkü: korku, korku ve çekinme,
korku ürkü

qorxu-qäyä: korku, korkutma, gözdağı
verme; bir şeyi yaptırmak ya da
yaptırmamak amacıyla, bir

kimseyi sonradan verilecek bir
ceza ya da ürkütücü bir
eylemle korkutma, birine karşı
uyarıcı davranışlarda bulunma,
uyarıcı sözler söyleme

qowum-qardaş: eş dost, akraba, yakın
akraba

qowum-qärä: akrabalar ve çevre, eş dost

qoyun-quzzu: koyun kuzu, davar, mal

qoz-badam: ceviz badem

qoz-qoz (ed-): kendi gösterişli ve
yüksek görmek, kibirli
davranmak, şişinmek, havaya
girmek

qoz-qumpuz: yakışıklı ve gösterişli

quldur-qolçumağ: zorba ve kabadayı,
sopası elinde

qulf(u)-kilit (/kilid): kilit ve anahtar
(kilit, Türkiye Türkçesi ile
Kaşkay Türkçesinde ters
anlamla sahiptir: qulf “kilit,
kulp”, kilit “anahtar”).

qul-qäräbaş : kul ve hizmetçi

qurban-sädägä: birine kurban olma,
fazla sevme, nazını çekme

qurd-murd: börtü böcek

qurdunan qıyamätä qal-: hiç ölmek,
ebedi olmak, uzun yaşamak,
çok yaşlanmak

qurrumsağ-däyüs: erkeklere hakaret ve
küfür ifadesi, pezevenk

qurru-qoz: görünüş olarak şık, yakışıklı,
temiz, göz alıcı ve saygılı
giyinen ancak mali durumu
çok da iyi olmayan kimse

quş-qäcır: kurt kuş, vahşi ve yırtıcı
kuşlar

qut(u)-qäzza [<Tr. qut “Tanrını lütfü +
Ar. gıda”]: yemek, yiyecek

quttuz-quttuz ed- ~ quduz quduz ed-:
kendi yaş durumu ve
konumundan daha büyük

hareketler yapmak (olumsuz anlamda), kudurmak, kabalık yapmak	saz(1)-sohbät: sazlı sözlü, şarkılı ortam, müzik çalıp şarkı söylemeli ortam
rabbi-rubbunu tut-: iyice dövmek	saz-nağara: davul zurna
räkki-räxt: giysi falan	säç- ayır-: seçip ayırmak, ayıklamak
räsm(i)-russum: gelenek görenek	sähär-birgün: yarın öbürsü gün, yakın zamanda
räxt(1)-räcä: giyim kuşam, elbise, giysi, kıyafet, giyecek, kılık kıyafet	sähär-sähär: sabahları, sabah vakti, her sabah
rusva-kälälä: rezil rüsva, aleme rüsva, bütün herkesin bildiği şekilde rüsva	säk(ki)-sowğat: hediye
rüşvâ-pinä: rüşvet	säkä-säkä: seke seke, sekerek, zıplayarak, sıçrayarak
rüşvâ-pinä ed-: rüşvet vererek bin bir zorlukla işlerini yürütmek	säkki-sigar: sigara falan
sabah-birigün: yarın öbür gün, yakın zamanda, yakınlarda	sän nicä män nicä (ed-): tartışma(k), özel veya önemsiz şeyleri tartışma(k), nasıl yapalım konusunu tartışma(k)
saç-birçäk (ed-) [<birçäk “kadınların şakaklarından sarkan saç”]: saç ile pürçek, kakül, züluf, saç (yapmak)	sän(i)-män ed-: ayırım yapmak
sağlık-salamatlık: sağlık iyilik	sänli-mänli: birlikte; senli benli. 1. sen, ben, hepimiz, hep birlikte. 2. kendi aralarında, kendi aramızda, aşırı ölçüde samimi, teklifsiz biçimde
sağ-salım: sağ salım	säqqäl-päqqäl: sakal makal
sağ-säkäl ~ sağ-sökäl: iyi kötü, sağ, nispeten sağ, fena değil	sär(i)-sida: ses seda
salam-safa: selam sabah, hal hatır sorma, selamlaşma	sär-sowğat: hediye
sallana-bulana: salınarak, ağır ağır yürüme şekli, yavaş biçimde çalışma	säs-şuxar: ses, hışırtı, karanlıkta duyulan ses, karanlıkta veya görünmediği halde bir insan veya hayvanın yakında olduğuna delalet eden ses ve hışırtı
salxım-salxım: salkım salkım, salkımlar şeklinde	sel(i)-käbät: verem, kötü hastalık; bir beddua ifadesidir.
samur-samur: balıksı koku, iğrenç koku	sel(i)-saratan!: verem ve kanser, kötü hastalık; bir beddua ifadesidir.
sap-sarı: sapsarı	seyä-sämeyä [<istâyä-istämâyä]: ister istemez
sarar- sofal-: sararıp solmak	sınıq-çixıq: kırık çıkık
sarar- sol-: sararıp solmak	sırrı-kur(r): iki veya birkaç kişinin arasındaki sır ya da plan
sarı-bor: sarışın	sıxmä-boğma: sık boğaz etme
saz nağara: düğün çalgı çengi malzemeleri	
saz(1)-bäzäk: çalgı, süs ve bezek	

- sibil-säqqäl: sakal bıyık
- sir-sir ~ sır-sır ed-: uyuşuk gibi hissetmek
- sowcu-säyäkçi ~ sowcu-istäkçi: kız isteyen şahıs, damat adayı, sevgili
- sowcu-säyän [<sowcu “sözcü, söz ileten” <ET. sab “söz”; säyän <istäyän]: kızı isteyen şahıs
- sowuq-sıcaq: soğuk ve sıcak, ılık
- sowuq-sowuq iç-: soğuk şekilde içmek
- soy bä soy: atadan oğula, kuşaktan kuşağa, nesiller boyu
- soy-sap: soy sop, köken, asıl, kütük, asalet
- söymä-söyüş: sövgü, küfür
- söyüş-färraş (ed-): tartışma(k), kavga etme(k) [<färraş “eskiden Kaşkayı İlhanlığı yönetiminde han emirlerini yerine getirmekle yükümlü ve yetkili kimse”].
- söyüş-savaş: kavga, dalaş
- suğan-puğan: sağan sebze
- su-mu: su ve içecek
- suc-buc: araştırma ve inceleme, soruşturma
- suc(u)-buc ed-: sorup soruşturma, arayıp sorma, bir kişi veya şey hakkında araştırma yapmak
- surd-u-burd ed-: iki şey birbirlerine az bir miktarda sürtüşecek gibi temas edip geçmek, değmiş veya çarpmış gibi olup ancak tam ve sert çarpmamak.
- sus-tiñ ed-: gevşek ve berk, kevsitme ve berkitme; mec. ayarlama, ayara getirme, ayarını bulma; idare etme, yönetme
- süd(ü)-sağın: süt ve süt ürünleri
- sümüg-sayaq ol-: kaza veya dövülmekten dolayı kemik kas ve eklem gibi organlar hasar görmek
- sümüg-sayaq: kemik kas ve eklemler
- sür-sümük: beden ve kemik, iskelet, kemik; mec. arta kalan, yemek kalıntısı, değersiz yemek
- sürüsät ~ sürsät: erzak, yemek; gerilla, asker ve dağcılara gereken erzaklar, araç gereç ve malzemeler
- sürü-sürü: sürü sürü
- süt-qättiq: süt ve yoğurt; süt ürünleri
- şadlığından şitlik ed-: aşırı mutluluktan dolayı hafif ve dengesiz davranışlarda bulunmak
- şad-şänjul: sevinçli ve neşeli, mutlu neşeli
- şal(1)-börk ed- ~ şal(1)-kulah ed-: soğuğa uygun kalın giyinmek; sağlam giyinmek
- şal-arxalıq: kuşak ve üst giyim, Kaşkayı Türklerinde geleneksel erkek giyimi; mec. güzel giyinme, güzel giysi
- şal-qurşaq: bel kurşağı, geleneksel Kaşkay erkek elbisesinin parçası olan bel kurşağı
- şaltağ-paltağ: eskimiş elbise, eski püskü, şık ve iyi olmayan giyim tarzı; düzensiz, uyumsuz ve orantısız elbise; mec. düzensiz insan
- şam-şowa: akşam yemeği
- şans-uğur: şans uğur
- şan-şan: delik deşik, oyuk oyuk, göz göz
- şan-şowkät: ihtişam, şan şevket
- şaqqar-şaqqar: yarılmış, kuruluk nedeniyle yarık yarık olmuş toprak veya cilt
- şar-şarr ed-: dikey şekilde akan veya şelaleden dükülen suyun sesi
- şarab-marab: şarap ve alkol, içki

- şaxa-budaq: dal budak
 şax-quyruq: boynuz ve kuyruk; mec. acayip, sıradışı, tuhaf
 şäk(ki)-şirini: tatlı falan
 şäk(ki)-şubhâ: şek şüphe, işkil, kuşku
 şäk(ki)-şulluğ: kargaşa, kalabalık ve sesli ortam
 şäll(i)-şit ed-: dövmek, çok dövmek, dayak vurmak
 şänjül-mänjül: mutlu ve hareketli, şen, şenlikli (özellikle çocuk için)
 şärr(i)-cär: şer ve kavga
 şart(i)-şurut: şart ve şurut, koşullar; sözleşme veya anlaşmada uyulması gerekenler
 şırr(ı)-vırr: saçma sapan
 şik(ki)-pik: şık, temiz, bakımlı, yakışıklı
 şikal-mikal ~ şikal-pikal: av; geyik, yabani koç/koyun, dağ keçisi ve ceylan gibi avlar
 şilkä-pilkä: eskimiş elbise, yırtık pırtık
 şillä-şivir: uzun veya orantısız elbise ya da söz
 şim-şaq: yıldırım sesini anlatan ünlem, şimşek
 şor-käkirow: aşırı tuzlu
 şul-çamur: çamur balçık
 şull(u)-tiñ ed-: gevşetmek ve berkitmek; denemek, denkleştirmek, uygun hale getirmek
 şulluğ-şaltağ: ses ve arbede
 şur-şurr ed-: yatay şekilde hızlı akan suyun sesi
 şut(u)-fit ed-: ıslık çalmak, iki kişi kendi aralarında şifreli şekilde irtibat kurmak
 şüyän-aza ~ şivän-äza : yas, ağlama ve feryat
 taaruf-täkälluf ed-: tekellüf etmek, gereksiz veya fazladan saygı göstermek, çekinmeden dolayı asıl konuya girememek, haşiyede kalmak, olması gereken gibi davranmamak
 tac(ı)-täxt: taç taht
 tamam-kämal: tamamen, tamamıyla, bütünlükle, eksiksiz, tam olarak, yakışacak şekilde
 tanıyan-bilän: konuya vakıf kimse
 tap(pı)-talaş (ed-): çaba gösterme(k), boş durmama(k), faaliyet ve iş yapmak(k), çalışma(k), koşuşturma(k)
 tap-tap ed-: mec. namaz kılmak
 taqqı-tuq: tak tuk sesi
 taqtaqqı: topuklu ayakkabı
 tarap-tarap: patır kütür, ayak sesi, tekrar eden gürültü sesi
 Tarı-Tarı!: yakınma, şikayet, Allaha sitem ünlemi
 tat(ı)-towel [~ ET. tat tawgaç]: Türk olmayanlar; Farslar/Tacikler ve benzerleri; belli bir boy, soy veya uruğa bağlı olmayan insanlar; alt tabakanın insanları
 tay ba tay: çorap veya ayakkabı gibi çift şeylerin birbirlerinin yerine ters giyilmesi durumu
 tayfadan-eldän: soydan boydan, asil aileden
 tay-tätämä: tamamen, eksiksiz; öderken borcun tamamı eksiksiz
 tay-tuş: denk, akran; eş, aynı yaşta olan, yaşıt, emsal, denk; dost, arkadaş
 täh-qalntı [<ET. tekiş “son”]: arta kalan, bir şeyin artığı
 täh-towel [<ET. tekiş “son”]: kalıntılar, bir şeyden arta kalanlar, bir şeyin bitimine az kalmış olan kısmı, asıl kütlede veya bütünden kalan az veya önemsiz kısım

täh-tuh [<ET. tekiş “son”]: asıl, esas, dip, derinlik, çıkış noktası
 täh-tuhunu çağard-: bir olayın asıl nedenini araştırıp bilmek, bir konuyu araştırıp aslını bilmek
 täh-tummal [<ET. tekiş “son”]: arta kalan, sonda kalanlar; geriye kalanlar
 tāk(ki)-cuft ed-: düzenlemek, ayarlamak, düzene sokmak, tek veya çift şekilde demetlemek, miktarı belirsiz veya düzensiz olan bir şeyin sayı miktarını ayarlamak; çiçek veya fidan gibi şeyleri tek veya çift şekilde demetlemek; özel olarak tarımda aynı yerden çıkmış/filizlenmiş olan fidanların fazlasını kopararak sayısını bir veya ikiye indirmek
 tāk(ki)-cuft: tek ile çift
 tāk(ki)-dan [<tāk “tek” + dan “tane, bir adet”]: tek tük
 tāk(ki)-pirāk: tek tük
 tāk(ki)-tamdar [<tamdar “dokuma tezgahı”]: halı ve el dokumaları tezgahı
 tāk(ki)-tehnā: tek, yalnız, tek başına
 tāk(ki)-tārāddüt (ed-): geliş gidiş, gelip gitme, birbirine uğrama(k)
 tāk(ki)-tiryāk: afyon ve uyuşturucu
 tāk(ki)-tol: ev eşyaları, yatak yorgan halı vb., ıvır zıvır
 tāk(ki)-tuk: tek tük
 tāk(ki)-tüt: tütün, sigara, ve afyon ibi dumanlı maddeler
 tākā-tākā: tek tek, tek olarak, birer birer
 tāk-tāk: tek tek, teker teker
 tälāsig-tälāsig: aceleyle

tāmis-tumus ed-: temiz duruma getirmek, güzelleştirmek, çekici kılmak
 tāmis-tumus: temiz, bakımlı, hoş, iyi
 tāḡ(ḡi)-tuş: denk, ayarlı, tam denk
 tāp(pi)-tuxar: ses ve iz, ayak sesi; bir insanın olduğunu ve devam ettiğini sesler ve hareketler; gösteren birinin ortalıkta olmasını ve bir şeylerle ilgilenip uğraştığını gösteren ses, iz ve alametler
 tāpp(i)-rāpp (ed-): kendi modunda olmama(k); halsizlik, güçsüzlük, yaşlılık ya da hastalıktan dolayı dengede duramamak, eli ayağı tutmamak
 tārcig-mārcig: taze, yeni
 tārgül-mārgül: alımlı, göz alıcı, çekici, cazip (özellikle kadın)
 tāş(i)-tuḡ (ed-): misafir ağırlama, ikram ve yeme içme hazırlıkları yapma(k) [? tāş “leğen” + tuḡ “sürahi, su kabı”].
 tez-tez: hızlı şekilde, hızlıca, acele ile
 tırtırrāg: dikenli yabani böğürtlen ağacı
 tif-nām ~ tif-tif: hafif yağmur, çiseleme
 tifāḡ-mifāḡ: silah ve benzeri
 tiftik-tiftik ād-: parçalamak, didik didik etmek
 tikkā-para: paramparça
 tikkā-parçım: paramparça, parçalanmış halde, parçalarına ayrılmış durumda, darmadağın, parça parça, parça pinçik
 tikkā-tikkā (ed-): param parça etme(k), parçalama(k), küçük parçalara ayırma(k)
 tiliş-tiliş (ed- / ol-): kumaş veya elbisede uzunluğuna yırtılmış veya kesilmiş parçalar; kumaş veya

- elbiseyi uzun parçalar şekline kesme(k)
- tillä-towan: şer, zarar getirebilecek mal ya insan, zarara mal olabilecek şey, tazminat gerektirecek şey
- timmi-tiriñ ~ timmä-tiriñ: balık etli, sağlam, dolgun, sağ, diri, hareketli
- tim-taq: silah atmayı veya atılan kurşunu ifade eden yansıma kelimesi
- ting-i-ring: şen, hali vakti yerinde, ayarlı, diri, zinde, enerjik ve mutlu
- tirä-tirä: bölük bölük, boylar halinde
- tir-toxma: (kaba dilde) bir insanın nesli, çocukları ve torunları
- tir-tüfän (ed- / ol-): kurşun ve silah; kurşun ve silah at(ıl)ma(k)
- toğur-toğur ~ tugur-tugur (ged-): yerde yuvarlanmak, yuvarlanarak gitmek
- topp(u)-tüfän: top ve silah, savaş malzemesi ve araç gereçleri
- toşa-torba ed-: hazırlık yapmak, yol ihtiyaçlarını hazırlamak; gidilecek yol için çantana ve yanına azık, yemek vb. ihtiyaçlarını almak
- toşa-torba: yol yemeği ve ihtiyaçları, azık
- towba-towba!: tövbe tövbe!, tövbeler olsun!
- towlum-towlum: kıvrım kıvrım, büklüm büklüm, döner şekilde; özellikle towlum-tuwlun qar “kar fırtınası” ibaresinde kullanılır.
- tow-tow ed-: belirli yerlerde dönüp dolaşmak, gezinme amaçlı veya amaçsızca dönüp dolaşmak, tur atmak
- toxma-täräkä: (kaba dilde) nesil, kuşak, soy
- tox-tiriñ ~ tox-tiriñ: tam tok, tıka basa tok
- toy-tamaşa: düğün ve şölen, şenlik
- toz-boğanaq: toz, rüzgar ve hortum
- toz-torpaq: toz toprak, kir pas
- tökmä-töküş: arama, bir şeyi arama
- tukka-tukka: damla damla
- tumman-köynäg: elbise, şalvar gömlek
- tund-u-tiz: acılı (yemek)
- turr-ara: iz, adres
- turru-surağ (sorağ): iz, adres, haber
- turuş-zäqqirow: çok ekşi
- tuş-täyar ~ tuş-tayar: dakik ve denk, tam denk, tamı tamına
- Türk(ü)-Tat: Türk ve Türk olmayan, Türk ve Tacik/Fars
- tüt- alış-: tütüp yanmak
- tüt-qanğal ~ tüt-qanğa ~ tüt-qanqal: koyu duman; yakılan maddeden veya pişirilen bir şeyden çıkan kötü kokulu ve ağır duman
- tüt-täläj: dumanlı ve uyuşturucu madde
- uca-alçaq: yüksek ve alçak yer
- uc-bucaq: bitiş, son sınır, nihayet
- uçuq-uçuq ed-: vücut titriyor gibi yapmak
- urf-adät: örf adet, gelenek görenek
- uşaq-böyüg: büyük küçük, çocuk büyük herkes
- uşaq-uşaq ed-: çocuk gibi davranmak, çocuk gibi davranışlarda bulunmak
- ut- ulğut-: yutup mideye indirmek, kaba biçimde yemek
- uxarı-aşşağı ~ uxarı-kota: tertipsiz, aynı yükseklikte olmayan, takribî
- uxarı-aşşağı ed-: çekip çevirmek, (çocuk, yaşlı, hasta veya aile)

- işleriyle uğraşmak, ihtiyaçlarını gidermek, öteberi etmek, işlerine bakmak
- uzun-bälä: uzun, orantısız uzun
- uzun-kota: uzun kısa
- uzun-uzun: 1. uzun olan (şey, ağaç, insan), uzunca 2. sonuçsuz, neticesiz, bir şey elde etmeden
- üçä-alçaq: yüksek ve alçak, düzensiz, engebeli
- üç-dörd: birkaç
- ünjül-ünjül ~ injil-injil ed-: hafif davranışlarda bulunmak, hafifçe hareketler yapmak
- üräg-göbäg: yürek ve göbük
- üräk-böyräg: yürek böbrek
- üst(ü)-baş: üst baş, görünüş, kılık kıyafet
- üz bä üz ol-: karşı karşıya gelmek
- üz(ü)-gözlü: utangaç olmayan kimse; çekinmeyen utanmayan kimse; toplumsal konularda çekinmeyen kimse, gerektiği yerde irtibata geçebilen, hakkını savunabilen kimse
- üz-assır: iç dış, yüz astar, görünen ve görünmeyen; äлиндä üz assır yox “güvenilmez, hırsızlık yapabilen”.
- üz-göz: suret, sima, görünüş, biçim
- üzüqowlu-başxarı: iniş yokuş
- vallah-billah: vallahi billahi, Allah şahit olsun anlamında bir deyim
- var- ged-: gitmek, varıp gitmek; Kaşkay Türkçesinde var- ile git-kökleri birlikte çift şekilde kullanılır.
- var(ı)-yox: bütün her şey, bütün servet, var yok
- varlı-varsız: zengin yoksul
- vaylım-leylim (-ä düş-) (-dä qal-): ah, feryat ve figan, çok kötü durum, fena durum
- vay-vay (ed-): üzülme, ağrı ve acı ünlemi
- väkki-villow: başıboş, serseri, haylaz, boş gezen insan
- väläm-yässir: çaresiz, sahipsiz kimse
- väq-väqq ed-: tilki ulumak
- växt(i)-beväxt: vakitli vakitsiz, her zaman, uygun olmayan zamanda
- väzir-väkil: naip, avukat, vezir vüzera
- väzir-vuzur: vekil ve bakan, yüksek rütbeli bürokrat
- villow-axırıheç: aylak, başıboş insan, enayi, serseri; amaçsız dolaşıp sonu hayırlı olmayan kimse
- vur ha vur: vur babam vur!
- vurma-vuruş: kavga, savaş, dövüş, vuruşma
- vurudut: vuruşma, kavga, dövüş
- xak(ı)-pik: tavukların horoz olmadan yumurtlaması; mec. zor ve imkansız durumda bir şeyi ortaya çıkarmak, elde etmek veya bir şeye ulaşmak
- xan(ı)-xowan: hanlar ve büyükler
- xara-maşara ~ xora-maşara: cüzzam, kötü hastalık; beddua ifadesidir
- xäbär-ätär: haber
- xäm(i)-çäm: yol yordam, yöntem, işin incelikleri, işin bilinmesi gereken detayları
- xäşxäşşı: kestane ağacından yapılmış halı ve kilim dokumacılığında çözgü iplerini birbirinden ayırmak ve düzene sokmak için kullanılan yaklaşık bir karış uzunluğunda 2-3 cm çapında olan bir gereç
- xät-xäbär: haber

- xätti-xal: güzellik, güzellik hatları ve belirtileri
- xeyr(i)-şär: hayır ve şer, hayırlı işten gelecek şer
- xırr(ı)-dal [<dal <dal- “dalmak, dalaşmak”]: tartışma, çekişme, dalaşma
- xırr(ı)-xışal: ıvır zıvır, çer çöp; mısır vb. tarım ürünlerinin asıl ürünü ayrıldıktan sonra kalan dal budak ve kabuk gibi kalan kısımları
- xışşı-piş (ed-): kurumuş yapraklardan çıkan sesler gibi ses çıkarmak; konuşmadan sessizce bir şeyleri karıştırmak veya aramak
- xir-xiştäk: pantolon veya şalvarın ağ bölümü; mec. erkeklerde cinsel bölge
- xoş(u)-beş ed-: selamlaşmak, hal hatır sormak, hoşbeş etmek
- xoşa-dana ed-: biçilmiş buğday tarlasında dökülüp biçilmeyen veya gözden kaçan buğday başaklarını toplamak; mec. zorla geçinmek
- xoş-doş (ed-): hoş beş etmek
- xoşhallık-sâlamâtlık: sevinç sağlık
- xub(u)-pes: iyi kötü
- xud-qârib: kendi öz yakınından olan ve yakın olmayan, öz ve diğeri, tanıdık tanımadık
- xurda-rizâ: ufak tefek şeyler, ıvır zıvır
- xurma-xâräg: hurma, taze hurma
- yağ(ı)-bal: iyi yemek
- yağ(ı)-sâqqız: yağ ile sakız karışımından yapılan merhem
- yağı-qâçqıntı: kaçak, kanun veya yargı tarafından aranan kimse
- yağış-yağmur: yağmur, yağış
- yağlık-çarğat: yazma ve süslü güzel başörtüsü; mec. kadınlar için geleneksel güzel ve şık giyinme
- yağlı-pağlı ~ yağlı-mağlı: yağlı yemek
- yalan-dolan: yalan dolan
- yalan-gärçäg ed-: dedikodu yapmak, gıybet etmek; özellikle kadınlarda yalan veya gerçek olduğu belli olmayan olayları konuşmak
- yalan-gärçäg: dedikodu, gıybet, şayia
- yalan-palan: yalan dolan
- yalar-yumaz: tembel ve pis [<yediği kabı yıkamak yerine yalayan kimse].
- yalın-yalxad: kalın elbisesi olmaksızın, üstüne sadece tek bir gömlek giymiş şekilde
- yal-quyruq: yele ve kuyruk; mec. gurur, ihtişam
- yal-quyruq ed-: yele ve kuyruğunu kısaltmak, kibirini gururunu kırmak, ezmek, küçültmek
- yalvar-yaxar (ed-): yalvar yakar, yalvarış yakarış, çok yalvarma(k)
- yal-yal: tepe şeklinde, tepelik, tepelerin olduğu yer
- yama-yaxa: yırtık olan bir şeyi onarma ve eski haline getirme, yamalama, onarma, onarım, tamir
- yama-yaxa ed-: yamalamak, dikmek, ayakkabı elbise vb. şeyleri onarmak, tamir etmek
- yam-yaşıl: yemyeşil
- yanan-dönän: şefkatli, sevgi dolu, vefalı, özverili, fedakar, başkasını düşünen; anne gibi şefkatli insanlar ve çocuklar için kullanılan bir sıfat
- yap-yassı: yamyassı

yar(ı)-yoldaş arkadaş, eş dost ahbab
yara-para: hafifçe yaralanma, yara, yara bere, yara çizik
yaraş-yaraş (ed-): köpeklerin uzaklaşmasını veya birbirleriyle kavga etmemelerini sağlamak için kullanılan ünlem [<ara aç! kelimelerinin birleşmesinden oluşmuş olması muhtemeldir].
yarı-irtiq: yarım yamalak
yarım-yamalaq: yarım yamalak
yarı-yarımçılıq: yarım yamalak
yar-yar ed-: nispeten iyi bir şey veya bir durum (iş, eş, sevgili, elbise, araba, maaş, makam) elde etmişken, bu durumun yeterli olduğu halde daha da iyi bir şeyin peşinde olmak; daha ışıltılı ve şaşaalısını istemek, yeterli bulmamak, beğenmezlik yapmak, beğenmemek
yar-yoldaş: eş dost, arkadaş
yassı-yamalaq ~ yammara-yassı: yassı ve enli, geniş, hantal
yaşar-boymaz: yaşı büyüyüp ancak boyu büyümeyen insan, güdük kalan
yatar-yiğmâz: tembel, yatıp uyuduğu yeri toplamayan
yaxa-pinâ: yırtık olan bir şeyi onarma ve eski haline getirme, yamalama, onarma, onarım, tamir
yaxçı-yaman: iyi kötü
yaz-fayuz: bahar ve güz, çoğu zaman
yaz-oxu: okuma yazma, öğrenim öğretim, eğitim
yaz-qış: bahar ve kış, yıl boyu, çoğu zaman
yaz-towsan: bahar ve yaz
yazzi-içâri: dışarı içeri

yazzi-içâri ed-: yaşlıların yürüme, dışarı çıkma ve tuvalet gibi ihtiyaçlarını gidermek
yâkkâpukk (éd-/ ol-): tek seferde, tek vuruşta, tek hamlede olup biten bir eylem, aniden, bir anda; aniden ölme
yâkki-yemâli: yemek falan
yâkki-yoğun: vücutlu, yapılı, kalın
ye- iç-: yiyip içmek
yeg bâr yeg: en iyi, iyiden iyi, çok iyidir, iyi gelir, bir durum veya hastalığa çok iyi gelen bir çözüm ya da ilaç için kullanılan ifade
yel-tifan: fırtına
yel-yağış: yel ve yağmur
yel-yağmur: yel ve yağmur
yel-yepâlâk: yel ve esinti, yel yepelek
yemâli-içmâli: yiyecek içecek
yeñi-kohna ed-: yağmış olan bulutların gidip yerine yağmur yağacak olan yeni bulutlar gelmek
yer-göy: yer gök
yer-yataq: dinlenme ve uyuma yeri, yatak, döşek
yer-yer ed-: sürekli yer değiştirmek; yerinde durmamak; tavuklarda yumurtladığı zaman durup dururken yer değiştirip sağa sola gitmek
yer-yurd: yer yurt, mekan, vatan, ülke
yâtim-yâssir: çaresiz, anne babasını kaybetmiş kimsesiz çocuk
yeyim-içim: yemek, geçim
yiğ- kopp ed-: (servet, sofraya, yatak) toplamak, bir araya getirmek, depolamak, istiflemek
yixil- düş-: yıkılıp düşmek, (insan) düşmek
yoğun-yummur(u) ~ yummur(u)-yoğun- ~ yummara-yoğun:

- gövdesi kalın ve yuvarlak;
hantal, kalın, fizik olarak
inceliği olmayan insan veya
şey
- yol ha yol: yörüklerin kışla ve yaylaya
giderken göç yolunda oldukları
zaman ve durum, yolda olma
mevsimi, göç esnası
- yolma-yossuq [\langle yolma “yolunmuş
yün”; yossuq “yolunmuş”
 \langle yos- “yolmak”]: kalitesiz
yün, değersiz mal
- yol-yolaq: yol yordam; bilinmesi
gereken doğru iş, hareket, yol
ve yöntem; çözüm yolu,
izlenecek doğru yol
- yonulu-yoğrulu: vücudu güzel, sportif,
yakışıklı, yontulmuş biçimde
- yorğan-döşşäg: yorgan döşek, uyuma
takımı
- yornaq-arnaq: yorgun argın
- yowaş-yowaş ~ yavaş-yavaş: yavaş
yavaş
- yoxsuz-ac: yoksul, fakir
- yozum-yozum (ed-): iyi kötü çaba
gösterme(k), bir şeyler
yapma(k), sonuca ulaşıncıya
kadar veya istediğin sonuç
gelinceye kadar bir şeylerle
uğraşma(k), boş durmama(k)
- yu- arrıd- ~ arrıd- yu-: yıkayıp toplayıp
temizlemek
- yu yığıştır ed-: ev işleri ile uğraşmak
- yu- yığıştir-: yıkayıp toplamak, ev
işleriyle uğraşmak
- yumur- yix-: yıkıp devirmek
- yurd-yuwa: ev, yer, yurt, ülke, vatan,
barınak
- zad(ı)-qut (ed-) [\langle qut “Tanrımı lütfu”]:
yeme(k) içme(k)
- zar-zañul: saçak
- zar-zar: hıçkırarak, hüngür hüngür
- zähmät-mäzärrät (ol-): doğadan, kötü
ruhlardan ve cinlerden
geldiğine inanılan psikolojik
ve ruhsal rahatsızlık veya
hastalık
- zäk(ki)-zeyfä: kadın
- zäncäfil-darçını: geleneksel baharat
- zärrä-märrä: azıcık, az çok
- zärrä-zärrä: çok az miktarda, çok küçük
parçalar, zerrelere halinde
- zırt(ı)-pırt (ed-): zırt pırt, ayarsız
konuşma
- ziññi-zal (ed-): ses, inilti, hafiften
konuşma veya türkü söyleme;
bebeklerin kendi kendine
konuştukları ve çıkardıkları
sesler
- ziqziqqäg: hıçkırık

EXTENDED SUMMARY

In this article, it has been tried to reveal the language materials known as reduplication in Qashqai Turkish. The first study on reduplications in Turkic languages was conducted by Karl Foy in 1899. Reduplications are an important element among the vocabulary of Turkish, used to strengthen the expression and to enrich and reinforce the meaning. It appears prominently in every dialect of Turkish in every period, and it is one of the most important and frequently used qualities of the language in terms of structure, syntax and semantics (Aksan 2015, p. 67).

Reduplications can be classified in terms of meaning, structure, form, word type, sequence and origin. Reduplications hold historical, cultural, and sociolinguistic importance and constitute essential elements of the lexicon.

Examples of reduplications formed with synonyms: *sağ-salım* “safe and sound, safely”, *söyüş-savaş* “verbal fight”, *dağ-daş* “mountain and out”, *dad-duz* “taste”, *sınıq-çixıq* “broken and dislocated”, *soy-sap* “lineage, origin”, *yama-yaxa* “patch, repair”.

Examples of reduplications with related or parallel meaning: *ilan-çiyan* “snake and centipede, dangerous insects”, *ot-ocaq* “fire and place of fire; cooking”, *ot-älow* “fire, flame”, *toz-torpaq* “dust soil”, *toy-tamaşa* “wedding, festival”, *är-arvad* “husband and wife”.

Examples of reduplication formed from words with antonyms: *aq-qärä* “black and white”, *iläri-geri* “back and forth, out of tune”, *uxarı-aşsağı* “up and down, irregular”, *içäri-yazı* “inside and out”, *yalan-gärçäk* “hearsay, undocumented word, rumor”, *alım-verim* “business of buying and selling, shopping”.

The names of colors, animals, numbers, organs, nature, things and adjectives and pronouns can be seen among the words of the reduplications formed from the noun type: *bir bir* “one by one”, *ikki ikki* “pair, in twos, two by two”, *ağ ağ* “snow white”, *qoyun-quzzu* “sheep and lamb”, *üz-gözlü* “someone who is not shy”, *bas-qulaq* “appearance”, *yağış-yağmur* “rain, precipitation, fall”, *öz-özünä* “automatically, by itself, according to his own mind”, *nicä-nicä* “how”, *asan-käsän* “decision giver, manager, administrator, executive, director, ruler, boss”, *qalan-gedän* “the living and the dead”, *çalan-çağiran* “singer, musician”.

In reinforcement doublings, the meaningful element comes first. The second element is a repetition of the first element, but the initial sound of the second word is replaced by /m/, /p/ or /v/ sounds: *adam-madam* “man, human”, *oğul-moğul* “son, boy”, *ät-pät* “meat and so on”.

Some folklore products such as proverbs and folk poetry were used to show concrete examples of reduplications in Qashqai Turkish, for example: *heyvan iläşä iläşä*, *adam dilläşä dilläşä* “animals get along by sniffing, people get along by talking”.

The retention of specific reduplications from Old Turkish in Qashqai Turkish, either in a direct form or in a closely related manner, is quite remarkable. This retention can be attributed, in certain aspects, to the nomadic lifestyle of the Qashqai Turks. For example: *oba-qärä* “tribe and relatives” [*<Old Turkic bodun-kara* “people”]; *kop-varı* “all, completely” [*<Old Turkic kamag-barça* “all, entirely”]; *äyä-mähni* representing “owner, nurturer; parents” [*~Old Turkic iye-idi* “owner, nurturer, parent”].

The principles governing the formation of reduplications in Qashqai Turkish, both in terms of sound and meaning, are nearly identical to other Turkic languages. For instance, reduplications with the second element changing with /m/ and /p/ sounds are structurally similar in various Turkic dialects, as seen in examples like kitab-mitab “book etc.”, adam-madam “person, human” and ırtıq-pırtıq “tattered”.

It is also noteworthy that there are some verbs used in a reduplicative form, such as var- ged- for “to go, to walk” and götür-apar- for “to take, to transport, to carry”.

Reduplications in Qashqai Turkish exhibit diversity and richness, both in terms of their sounds and forms, as well as their meanings. Moreover, certain ancient or archaic words not used independently are preserved within reduplications. For example, the element “täh” in the reduplication “täh-qalıntı” for “leftover, remaining” is derived from the Old Turkic word “täkiş” meaning “end”; while the element “qut” in “qut-qäzza” for “food” is a continuation of the Old Turkic word “kut” meaning “blessing, fortune, God’s grace”.

The composition of reduplications with related, equivalent, similar, or contrasting words is not arbitrary but subject to specific rules.

The presence of synonymous words in old Turkish is significant as an indicator of the continuity and richness of the Turkic languages. The occurrence of similar or identical reduplications in contemporary Turkic languages is not coincidental. Reduplications seen in historical and contemporary Turkic languages are also observed in Qashqai Turkish, demonstrating the unity and continuity of the Turkic languages.

Reduplications are important from historical, cultural and sociolinguistic perspectives and are among the important elements of the Qashqai Turkish vocabulary.

At the end of the article, a list of reduplications in this language has been tried to be given. More than 1000 examples are included in this list.